

se jima ovijal okrog mogočnih vratov, ju poljubljal na oči in na slinasta gobca.

„Odpusti mi Jirs, odpusti mi Bavh...”

In vola sta menda razumela moj srčni izbruh. Puhala sta vame s toplo sapo, lizala me z raskavima jezikoma po rokah, po obrazu in pomirjajoče sopihala.

„Pri novem gospodarju bosta jedla samo deteljo,” sem jima prigovarjal.

Vola sta zadovoljno hrpala.

„Ne bo vama hudo...”

(Dalje.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Na sam dan državnega prevrata, to je 29. oktobra 1918., se je zbral v Zagrebu hrvatski sabor, edini parlament v jugoslovanskih deželah, ki je še funkcioniral. Trg pred saborom in bližnje ulice so bile natrpene ljudstva, ki se je ta dan že rano zbiralo na ulicah z narodnimi in rdečimi zastavami in manifestiralo za lastno državnost. Dr. Bogdan Medaković, saborni predsednik, je imel otvoritveni govor in njegova vodilna misel je bila: Kaj je preostalo staremu hrvatskemu saboru, da še izvrši? Katera njegova naloga je sedaj največja? In je odgovarjal na lastna vprašanja: Največja naloga hrvatskega sabora je sedaj ta, da načne, a glede Hrvatske in Slavonije tudi takoj izvede mirno likvidacijo vseh dosedanjih državno pravnih odnosov.

Tej ugotovitvi je sledilo v saborni dvorani neznansko navdušenje, s polnih galerij so dame obsipale poslance z rožami, videlo se je že naprej, da bo ta zadnja seja starodavnega hrvatskega sabora kar najbolj slovesna in „zgodovinska”. In že je bral tajnik sabora, poslanec Marko Novosel, nujni predlog Svetozara Pribičevića in tovarišev, ki se je glasil, naj se vsi dosedanja državnopravni odnosi in zveze kraljevine Hrvatske, Slavonije in Dalmacije na eni strani, a kraljevine Ogrske ter avstrijskega cesarstva na drugi, razveljavijo. Predlog je bil seveda z nepopisnim navdušenjem soglasno sprejet, ves sabor se je dvignil in zapel Lepo našo domovino, a na koncu se je klicalo Hrvatski v dvorani in na galerijah; odtod so se razlili glasovi po balkonih, preskočili so ograde in že je odmevalo po trgu in sosednih ulicah, polnih ljudstva: „Živila Hrvatska!”

Pribičevićev predlog je izrekel, da se Dalmacija, Hrvatska in Slavonija z Reko vred proglašajo za neodvisno državo i proti Ogrski i proti Avstriji ter da po sodobnem narodnostnem načelu, a na temelju narodnega edinstva Slovencev, Hrvatov in Srbov vstopajo v suvereno narodno državo Slovencev,

Hrvatov in Srbov, in sicer na vsem etnografskem področju tega naroda, brez ozira na katerekoli teritorijalne ali pa državne meje, v katerih so vse doslej živeli Slovenci, Hrvati in Srbi.

Slovesnost tega trenutka se je še podčrtala s tem, da so med branjem Pribečevićevega predloga prišli v dvorano bivši avstro-ogrski hrvatski generali v paradnih uniformah, gospodje Luka pl. Šujarić, podmaršal Mihajlo Mihajlović, pl. Ištvanović ter generalni major Josip Plivelić. Poslanci in galerijsko občinstvo jih je burno pozdravljalo, a ban Antun pl. Mihalovich jim je šel naproti ter jim je stiskal roke med klici poslancev: „Živela narodna vojska!“

Poslanec dr. Ante Pavelić je stavil sedaj nujni predlog, naj sabor prizna „Narodnemu Veću“ Slovencev, Hrvatov in Srbov vrhovno oblast, a njegovo objavo z dne 29. oktobra proglasi za obvezno.

Ban pl. Mihalovich je k temu predlogu izjavil, da popolnoma soglaša s Pavelićevim predlogom in da stavlja vso vladno eksekutivo s seboj vred na razpolago „Narodnemu Veću“ kot vrhovni vladi vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov na bivšem ozemlju avstro-ogrške monarhije.

Tako je na dan 29. oktobra 1918 hrvatski sabor prostovoljno obglavil samega sebe ter prenehal živeti po dolgi in zgodovinskih doživljajev polni dobi.

Spričo tega dogodka je bilo navdušenje v saborni dvorani tako silno, da se mu nobena saborna politična stranka ni mogla več upirati. Množice zunaj na trgu in na ulicah res da niso pojmile važnosti in posledic teh sklepov; šele pozneje so se zavedle, da so bile presenečene in pregažene. Toda to trditi tudi o navzočih političnih glavah skoraj ni mogoče.

Vodja hrvatskih „frankovcev“, ki so bili skoz in skoz črno rumeni, sabski poslanec dr. Vladimir Prebelj, je na splošno začudenje izjavil, da soglaša popolnoma s sprejetimi resolucijami in da se bo njegova stranka prava kot nesodobna razšla. Ta objava je napravila zelo globok vtis, ker je bila ž njo pot v novo državno življenje zelo olajšana. Opogumila je tudi tiste politike, ki so se „frankovcev“, globoko zasidranih v enem delu hrvatskega malomeščanstva in ozko povezanih z avstro-ogrskim fevdalizmom, bali glede na nadaljnji notranji politični razvoj in radi predvojnega in medvojnega antagonizma med hrvatskim katolištvom in pravoslavnim srbstvom.

Tudi poslanec dr. Josip Šilović, vodja takoimenovanih „unionistov“, to je hrvatskih „madžaronov“, pozneje ban Savske banovine, je izjavil, da se je njegov klub v saboru razšel in da so navzoči njegovi člani glasovali za vse predloge z navdušenjem. Tudi njegova politična prijatelja, poslanca dr. Teodor in Marko grofa Pejačević bi se rada udeležila današnje sabske seje, toda ju je sprečil v tej njuni nameri in na žalost obkolil — „zeleli kader“.

Končno je obširno utemeljeval svoj predlog še vodja hrvatske kmetske stranke Stjepan Radić, ki je predlagal prepoved izvoza živil v Ogrsko in v Avstrijo ter je bil tudi njegov predlog sprejet.

Že dan poprej je v Zagrebu zasedalo „Narodno veće“ in je bil tam sprejet sklep, da bodi začasna vrhovna oblast v vseh jugoslovanskih deželah njegovo predsedništvo, ki so ga tvorili: Predsednik in šef eksekutive dr. Anton Korošec, podpredsednika Svetozar Pribičević in dr. Ante Pavelić ter tajniki dr. Šrdjan Budisavljević, dr. Ivan Lorković in dr. Mate Drinković. To predsedništvo je kot vrhovna oblast že naslednji dan imenovalo novo hrvatsko vlado.

Naknadno je bil naslednjega dne imenovan za tajnika za Slovenijo in Istro še dr. A. Kramer kot zastopnik liberalnih Slovencev.

Vlada nove države SHS je bila torej končno sestavljena, treba je bilo le še, da jo narod in inozemstvo priznata. V narodu je vrelo in politični močje so prisluškovali, ali nacijskemu prevratu ne bo morda sledil tudi socialni, kakor se je to zgodilo v Rusiji.

V tem položaju je bila za novo vlado v Zagrebu velika uteha pismo predsednika kraljevske srbske vlade Nikole Pašića z dne 8. novembra 1918 iz Ženeve, naslovljeno na predsednika „Narodnega Veća“ v Zagrebu dr. A. Korošca, v katerem se izjavlja, da kraljevska srbska vlada priznava „Narodno Veće“ v Zagrebu kot zakonito vlado Srbov, Hrvatov in Slovencev na bivšem avstro-ogrskem teritoriju, da je kraljevska srbska vlada o tem svojem priznanju obvestila tudi vse zavezniške vlade in jih zaprosila, da store to tudi one same, četam prostovoljcev, doma iz teh krajev, pa priznajo značaj bojujoče se stranke.

V tem pismu pravi Nikola Pašić dalje, da je kraljevska srbska vlada s posebnim zadovoljstvom zaznala za izjavo „Narodnega Veća“, da je njegov namen osvoboditev Slovencev, Hrvatov in Srbov, živčih na ozemlju bivše monarhije, od vsake tuje dominacije ter njihovo zedinjenje z brati iz obeh kraljevin Srbije in Črnogore ter ustvaritev edinstvene in neodvisne države.

Ta pomembna izjava — pomembna, ker nobene druge ni bilo — je bila v tistih negotovih razmerah zelo tolažilna, saj je spominjala na eventuelno vojaško pomoč in silo.

Na znotraj in nazven je prešla tedaj vsa oblast in vsa državna eksekutiva brez večjih težkoč v roke „Narodnega Veća“, odnosno njegovega predsedništva s sedežem v Zagrebu.

Vse bi bilo politično na znotraj urejeno, ako bi v „Narodnem Veću“ samem prevladovali enotni pogledi glede organizacije nove države, na obliko

vladavine in glede na zedinjenje s kraljevino Srbijo. Tu so bila mnenja zelo različna. Bivša srbsko-hrvatska koalicija je pod vodstvom Svetozara Pribičevića in tovarišev silila na hitro odločitev. V „Narodnem Veću“ so se zbrali ljudje različnih političnih načel, neenaki po preteklosti in po vzgoji in zato v mišljenju različni. Stare strankarske formacije in njihovi ideologi niso bili sposobni najti skupno idejno podlago, nek temelj, ki bi ga mogla priznati znatnejša večina. Predvsem je razdvajalo politične glave vprašanje monarhije ali republike.

Med Slovenci je italijanska zasedba slovensko-hrvatskega Primorja izzvala razočaranje nad Wilsonovim geslom o samoodločbi malih narodov. Vsi so računali na pomoč srbske vojske. Že 9. novembra 1918 je na primer tržaški slovenski narodni svet zaprosil „Narodno Veće“ v Zagrebu, da naj postavi kraljevska srbska vlada v Trstu svojega konzula. Za to mesto je priporočila Franca Wilfana, člana mednarodne podunavske komisije v Galacu, tržaškega Slovenca. Upali so menda, da bodo mogli na ta način osporiti laško zasedbo Trsta in slovenskega Primorja. To pa ni motilo slovenskih političnih strank, da ne bi koketirale bolj ali manj iskreno z republikansko obliko vladavine. Socialna demokracija je zborovala v nedeljo dne 10. novembra 1918 v Ljubljani, torej dan pred odstopom cesarja Karla na Dunaju, ter se je izrekla za socialno republiko. Dva dni kasneje, to je 12. novembra, je soglašala s tem tudi „Slovenska ljudska stranka“, kajti „Slovenec“ je objavil uvodnik, v katerem razvija to-le misel: „Ali naj Jugoslavija kot monarhija res tvori nekak anahronistični otočič sredi samih republik, ki so se in se še bodo ustanovile okrog nje? Hočemo biti stvarni in se ogibati vsega, kar bi utegnilo morda neljubo zadeti tiste dele našega troime-nega naroda, ki so za monarhijo pod Karadjordjevo dinastijo. Najprej izjavljamo čisto odkrito in iskreno, da priznavamo velike zasluge, ki si jih je ta domača srbska dinastija pridobila za svoj narod. Ravno tako iskreno izjavljamo, da v polni meri spoštujemo mišljenje svojih plemenskih bratov Srbov ter da iz našega republikanskega naziranja ne govori niti senca mržnje proti njim, marveč le skrb za srečen razvoj naše domovine in našega ljudstva v bodočnosti. Položaj pa je danes tak, da mora vsakdo že vnaprej videti hude notranje boje, ki se bodo začeli v mladi državi, če se uvede monarhija. Razvoj se ne bo zaustavil na mejah naše domovine. Ideje takih ovir ne poznajo. Vedno večji in močnejši republikanski valovi bodo butali ob našo državo, prej ali slej bo pa proces tudi pri nas zahteval svoje pravice. Bojimo pa se, da bo takrat naša država morala prestati zopet hudo, nevarno in krvavo krizo. Vse to je dozorelo v vojni z neizmerno naglico. Vojna je ta proces pospešila za pol stoletja. Ljudstva so zrela. In

zato izjavljamo, da vodi nas in naš narod zrela republikanska misel v svobodno, federativno jugoslovansko republiko.“

Ponovno je „Slovenec“ izpovedal to misel še 16. in 20. novembra 1918.

Dne 21. novembra 1918 se je vršilo zborovanje razširjenega načelstva SLS v Ljubljani. Dr. Hohnjec iz Maribora je povdaril sledeče: „Kot katoliški duhovnik izjavljam, da sem republikanec. Svetovna vojna je pokopala monarhistični princip!“ Prof. Sušnik, poznejši minister, je poročal o resoluciji, ki se je sprejela in je dejal: „SLS izjavlja, da je za republikansko obliko vladavine, povdarjajoč, da vidi pred vsem v tej obliki garancijo za demokratični ustroj države.“

Ko je „Narodno Veče“ na svojem zasedanju, ki se je začelo 23. in končalo 25. novembra, sklenilo izvesti zedinjenje s kraljevino Srbijo takoj, še preden se vrne njegova delegacija iz inozemstva, je pisal „Slovenec“ takole: „Da so naši (SLS) zaupniki v „Narodnem Veču“ glasovali za ta kompromisni načrt z regentom na čelu, je bil vzrok ta, ker so hoteli manifestirati — ne za monarhijo, marveč za takojšnje popolno zedinjenje vseh Jugoslovanov. Storili so to tudi zato, da olajšajo težko stanje, v katerem se nahaja danes naša domovina. Naše načelno stališče, kakor smo rekli, ni prodrlo popolnoma ter smatramo to odločitev kot začasno, do konstituante.“

Prikrito in nekako sramežljivo se je izjavljal pretežno le mlajši del tedanje liberalne stranke, organizirane v J. D. S., za monarhično vladovno obliko, med tem ko so bili nekateri starejši meščanski liberalni politiki tudi za republiko. Te sramežljive monarhiste iz JDS je dne 23. novembra 1918 „Slovenec“ napadel kot kliko, ki tajno agitira za monarhijo. „Vsakdo“ — je zapisal — „ima pravico biti monarhist ali republikanec. Vse pa kaže, da za sedanjo gonjo proti republiki tiči kopica neodgovornih ljudi, ki je preklicano podobna rovarski kliko, ki hoče vsemu ljudstvu vsiliti svojo diktatorsko voljo.“

Tudi na seji ljubljanske Narodne vlade dne 21. novembra 1918 pod predsedstvom Josipa viteza Pogačnika, ki je razpravljala o znanem dalmatinskem predlogu, se je izrekla večina za republiko.

Dne 25. novembra 1918 je objavil v „Slovenecu“ prof. J. Vesenjaka iz Maribora, poznejši minister, uvodnik „Da se razumemo.“ V članku se zavzema za republikansko vladavino zato, ker je za demokracijo ljudstva in to kljub temu, da je SLS za politično, gospodarsko in kulturno zedinjenje troimenega naroda.

Takšen je bil položaj v Sloveniji.

(Dalje.)

Pojóče srce

Bogomil Fatur

Prišel sem iz solnca, prišel sem iz morij, prišel sem iz vetra pradavnega,
spočet sem od bliska, rojèn iz oblaka, moj brat je ogenj in sestre so zvezde
neba,

sem kapljica rose, med travami bilka, peščica peska puščajnega,
drhteča sem žila, zveneči ganglij, pojóče srcé sem v sladkih prsih sveta.

Mojih dvajset pomladi — dvajset podob, ožarjenih zláto z materino
ljubeznijo,
(enaindvajseta v črnem okviru, prédme stopila je majestetična smrt),
vsi vreli življenja mi vro, polnijo vrče zvrhano, opajajo me in me treznijo,
moje so ustne neutrujene, oko ni skrhano, začuda dreves tisočudih me vabi
v sleherni vrt.

Povrnem se v solnce, povrnem se v morja, povrnem se vdano in s pokornostjo,
jaz sem ponosen na to, da razpadem v prah, monoksid in H_2O ,
rad se snovem prepustim, se predam, naj povzamejo me s svojo tvornostjo:
moje srcé ne premine, večno bo v koru stvari, ki o slavi zemlje pojó.

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Na Hrvatskem ni bilo bistveno drugače. V noči od 22. na 23. novembra je poskusil bivši avstro-ogrski general Lipovščak s tovariši izvesti puč, nameraval je razgnati „Narodno Veće“ ter aretirati njegove vidnejše člane. Puč se je ponesrečil, ker je izvedel zanj član „Narodnega Veća“, takratni vodja hrvatskih socialnih demokratov, Vitomir Korać, poznejši minister v prvi skupni jugoslovanski vladi. Namen puča je bil, da proglasi vlado vojaških-kmetskih svétov. Opozorjeno „Narodno Veće“ je pripravilo odpor in puč ni uspel; bilo je mrtvih in ranjenih na obeh straneh.

Dva dni kasneje, 25. novembra 1918, so v Zagrebu zborovali številni zaupniki hrvaške kmetske stranke pod predsedstvom Stjepana Radića. Stranka se je izrekla med navdušenjem vsega zbora za republiko in se je odslej imenovala „Hrvatska republikanska seljačka stranka“.

Tudi hrvatski socialisti in klerikalci so se izrekli za republiko.

Za razpoloženje hrvatskega ljudstva koncem vojne je ilustrativen ta-le dogodek: Meseca novembra se je vozilo več Slovencev in Hrvatov iz Beograda do Zagreba odnosno Ljubljane, med njimi tudi pisec teh vrstic. V Beogradu so nam dali na razpolago salonski voz. Govorilo se je, da se je v tem vozu nekoč vozil ustreljeni prestolonaslednik Franc Ferdinand. Voz

je imel na zunanji strani neke vladarske grbe in krone. Dogodilo pa se je, da so kmetje in vojaki na nekaterih postajah, kjer se je vlak za nekaj minut ustavil, hoteli vdreti v zaprti vagon s klici: „Dol s kronami!“

V tem vzdušju je sklicalo predsedništvo „Narodnega Veća“ sejo na dan 23. novembra, ki jo je vodil v odsotnosti predsednika dr. A. Korošca, podpredsednik Svetozar Pribičević. Na seji se je imelo odločiti o zedinjenju s kraljevino Srbijo, o monarhiji in republiki ter o notranji organizaciji države. Zapadno slovensko in hrvatsko narodno mejo je prekoračila italijanska armada in odtrgala velike kose naše zemlje. Politične razmere so bile silno napete in vsaka stranka je z vnemo zagovarjala svojo tezo. To dvodnevno zborovanje „Narodnega Veća“ je poteklo takole.

Sejo „Narodnog Vijeća“ dne 23. novembra 1918 je odprl njegov podpredsednik Svetozar Pribičević. V svojem uvodnem govoru je v temnih barvah risal naš tedanji notranji in zunanji položaj, kar naj bi zbrane delegate prepričalo o potrebi nujnih ukrepov glede zedinjenja s kraljevino Srbijo. Ozračje na seji je bilo soparno, zdelo se je, da udari vsak trenotek grom, tresk in nevihta. Voditelj srbohrvatske koalicije v bivšem saboru je govoril zelo nervozno, vsak svoj stavek je končaval s povzdignjenim naglasom, njegov visoki glas pa je bolj odbijal kot pridobival navzoče politične ljudi.

Vsi so vedeli, da želi Beograd pospešeni postopek glede zedinjenja. V Zagreb so namreč prišli že poprej neki posebni delegati iz Srbije, ki so imeli nalogo, razgovarjati se s predsedstvom „Narodnega Vijeća“ o načinu, kako naj se čimprej izvede stapljanje države SHS s kraljevino Srbijo v eno, skupno državno telo. Bili so to polkovniki Antonijević, Simonović in Svetozarjev brat Milan Pribičević. Pozneje je prišel tudi še srbski minister Momčilo Ninčić. Za takojšnje zedinjenje s kraljevino Srbijo je bila zlasti večina članov bivše srbohrvatske koalicije, srbski člani narodnega sveta za Bosno in Hercegovino, katerim se je pridružil Hrvat dr. Alaupović, pozneje večkratni minister, hrvatski klerikalec duhovnik dr. Šimrak, nekaj Vojvodincev in Dalmatincev, a od Slovencev zlasti dr. Kramer s prijatelji. Vsi ti so agitirali za takojšnje zedinjenje iz razlogov zunanje in notranje situacije v državi SHS, ako nočemo, da nam znani in prikriti neprijatelji ne uničijo mlade narodne svobode. Italija je res prekoračila demarkacijsko linijo. Z Avstrijo smo bili na koroški meji v nekakem vojnem stanju. Madjarski boljševiki so širili svojo revolucijsko propagando preko meje tudi na naš teritorij. Zoper vse nevarnosti je bilo „Narodno Vijeće“ brez vsake moči, ker odrejena mobilizacija ni uspela in se je hrvatsko ljudstvo norčevalo iz mobilizacijske proklamacije „zubarja“ Drinkovića, ki je bil tedaj nekak „vojni minister“ nove države SHS.

Proti skupini, ki je navajala te in podobne razloge za takojšnje zedinjenje, pa je nastopala druga, ki je trdila, da se položaj od nekaterih

neučakancev namenoma riše tako črno in da so se nekatere nezaželenne prilike hotoma izzvale — z namenom, da se člani „Narodnega Vijeća“ razburijo in vznemirijo. Vsi člani so sicer naglašali potrebo, da se mora zedinjenje izvesti čimprej, vendar so svobodomiselni hrvatski intelektualci, ki so se zbirali tedaj okoli dnevnikov „Hrvat“ in „Obzor“ in ki so se pozneje organizirali v tako imenovani „Hrvatski zajednici“, nadalje slovenski klerikalci in Radić, naglašali, da je treba vsekakor počakati poročila „Jugoslovanskega odbora“ odnosno njegovega predsednika dr. Trumbića, nadalje poročilo predsednika „Narodnega Vijeća“ dr. Korošca, ki se je mudil zaradi razgovorov s srbsko vlado in antanto v Švici in v Parizu.¹ V narodnem Vijeću“ so tako nastale razne politične skupine, katerih sestava se nam danes dozdeva skoraj neverjetna in ki so medsebojno razpravljale o centralizmu in decentralizmu, o monarhiji in republiki. Te razprave so bile tako brezobzirne, da se je predsedstvo začelo izogibati skupnih sej odbora

¹ Takratni poverjenik za notranje zadeve v Narodni vladi v Ljubljani ter pozneje tudi predsednik Deželne vlade za Slovenijo, dr. Janko Brejc, je v svoji razpravi „Od prevrata do ustave“ („Slovenci v desetletju 1918—1928“, izdala Leonova družba v Ljubljani) ta važni politični dogodek tako-le popisal:

„Ta predlog (dalmatinske deželne vlade) je takratni slovenski tajnik pri Narodne veču dr. Albert Kramer najtopleje priporočal Narodni vladi in prosil, da Narodna vlada sporoči svoje soglasje Narodnemu veču še isti večer ali prihodnji dan, ker da je zadnje dni nastala taka situacija, da je treba z najhitrejšimi odločitvami priti do ureditve razmer, tako napram Srbiji, kakor proti antanti; po avteničnih informacijah, da je Srbija pripravljena z Narodnim večem, kakor je bilo že v Ženevi določeno, sestaviti skupno vlado države S. H. S. kot provizorično vlado, ki ne bo v nobenem oziru prejudicirala poznejši določitvi zunanje oblike države in njene notranje ureditve; to da so naloge, ki spadajo v izključno kompetenco bodoče konstituante. Dr. Kramer je dalje poudarjal, da je stvar zaradi tega silno nujna, ker da posamezne pokrajine pritiskajo na rešitev tega vprašanja in groze, da bodo sicer na lastno pest izvedle zedinjenje.

Narodna vlada se je v dveh sejah bavila s tem načrtom. Proti predlogu sva v daljših izvajanjih izražala pomisleke pov. Kristan in jaz, zlasti sva poudarjala, da se s tem ustvarja diktatura ene osebe, ki imenuje in seveda tudi odstavlja voditelje države; čas, kdaj se skliče konstituanta, da je popolnoma nedoločen, ker je pojem, kdaj bo vladal na Balkanu mir in red, podvržen samovoljnemu tolmačenju provizorične vlade; tudi se je bati, da se imenujejo vojaški guvernerji v posameznih deželah in da se bodo volitve v konstituantno vršile pod različnim pritiskom. Ne bojimo se ne Srbov in ne kulturnega boja — to smo zastopniki SLS posebej poudarjali — pač pa neznosnega absolutizma. Zastopniki „Jugoslovanske demokratske stranke“ so izjavili, da so po svojem mišljenju vsi republikanci, in da glasujejo za načrt, ki zahteva provizorično monarhijo, samo zaradi tega, ker mislijo, da ni drugega izhoda iz našega težavnega položaja, v katerem se nahajamo bodisi z ozirom na zunanje zadeve (invazija Italijanov), bodisi v notranjosti, zaradi pomanjkanja denarja in živil. „Samo Srbija nam more pomagati s svojim kreditom in

ter je tekoče posle reševalo večinoma ono samo. Seveda je ta postopek bil hudo kritiziran. Vse to pa ni veliko pomagalo spričo intransigentnosti in diktatorskih gest, s katerimi se je bolj in bolj uveljavljal prvi podpredsednik Svetozar Pribičević, kasnejši vodja samostojnih demokratov. On in njegovi politični prijatelji so trdili, da so pripadniki republikanske vladovne oblike nasprotniki narodnega edinstva, temeljne ideje, od katere ne morejo nič popustiti. Svetozar Pribičević je zavračal tudi idejo dualizma med državo SHS in kraljevino Srbijo kot pogibeljno in razorno. Poglavitna idejna nasprotnika sta si bila Pribičević in Radić, zastopajoč v „Narodnem Vijecu“ tezo „Hrvatske republikanske seljačke stranke“, ki je propagirala zedinjenje Jugoslovanov v eno, toda federativno upravljano državo. Pribičević se je nad Radićem tako zelo razsrdil, da je dejal, če mislijo Hrvati ustvariti takšno skupno državo, potem je pač boljše, da takoj proglase svojo „hrvatsko republiko“, on sam pa da bo odstopil kot podpredsednik „Narodnog Vijeća“. Radić je pozneje celo trdil, da ga je Pribičević nameraval

zlatom —“ tako je med drugimi utemeljeval stališče svoje stranke dobrodušni poverjenik dr. Tavčar in pristavil, da po mnenju svoje stranke brez srbske pomoči ne zavarujemo naših mej na severu in zapadu, dočim je z dr. Trillerjem šele dva dni poprej izjavljal, da vojaški pokret na teh mejah ne velja, ampak da naj mirno zaupamo antanti.

Predlog „dalmatinske Zemaljske vlade“ so potem v narodni vladi zastopane stranke vzele v pretres in so na prihodnji seji (22. novembra) podale nastopne izjave. Imenom SLS sem jaz izjavil: »Predloženi načrt „Zemaljske vlade za Dalmacijo“ v svoji osnovi nasprotuje vsakršnim demokratičnim načelom in ga vsled tega odklanjamo kot nesprejemljivega. Ker pa je potrebno, da se po vsej državi skupne zadeve tudi za časa provizorija ustvarijo skupni vladni organi, ki naj bi vodili tudi priprave za bodočo konstituantno, smo mnenja, da naj bi se ta provizorični državni ustroj uredil potom pogajanj in dogovorov legitimiranih zastopnikov Slovencev, Hrvatov in Srbov kot enakopravnih enot. Izjavljamo, da smo v tem smislu pripravljeni takoj začeti pogajanja.«

Dr. Tavčar je imenom svoje stranke izjavil: »Dalmatinska vlada je predlagala potom „Narodnega veča“ v Zagrebu, naj se z ozirom na težaven zunanje- pa tudi notranje politični položaj brez odloga izvede zedinjenje Srbije, Črne gore in vsega ostalega etnografskega teritorija S. H. S. v eno državo, oziroma da se ustvari zajednička vlada, zajednički parlament in regenstvo za ves naš narodni teritorij. Načelstvo J. D. S. se je na seji 20. novembra 1918. o tem predlogu vsestransko in temeljito posvetovalo in prišlo do zaključka, da je predlog dalmatinske vlade v vsakem oziru utemeljen in da je edino v njem iskati rešitve iz sedanjih težavnih razmer. Edino takojšnje zedinjenje more razbistriti mednarodni položaj, v kolikor se nanaša ta na nas, in izvesti uspešno obrambo proti roparski nasilnosti sosedne italijanske države, ki nam hoče ugrabiti tretjino slovenskega naroda, in zagotoviti našemu pričakovanju ustrezajoče severne meje. Brez enotne, zajedničke vlade je nemogoče izvesti zadostno prehrano naših dežel in urediti naše finance. V tem prepričanju je sklenilo naše načelstvo, da so vsi zastopniki J. D. S. v ljubljanski Narodni vladi, oziroma v zagrebškem Narodnem veču zavezani, delati za predlog dalmatinske Zemaljske vlade.«

nasilno odstraniti in je tudi v svoji kratki avtobiografiji o tem zapisal sledeče:*

„Medtem bi bil moral priti 20. novembra po zasnovi Svetozara Pribičevića, ki naj bi jo izvedel dr. Grga Andjelinić, pred narodno sodišče na Markovem trgu in biti tam ubit. Rekel sem Pribičeviću, da to lahko stori, da pa 24 ur kasneje ne bo več ne njega ne kakega drugega člana „Narodnog Vijeća.““

„Dne 24. novembra naj bi me v sami saborski dvorani napadli nekateri dalmatinski in srbijanski častniki. Toda moj govor, v katerem sem te-

Poverjenik Kristan je končno v imenu „Jugoslov. socialne demokratske stranke izjavil: »Vsed političnega položaja v naši na novo nastali državi in zaradi uravnanja našega razmerja napram Italiji ter drugim na novo nastalim narodnim državam, je nujno, da se čimprej osnuje začasna enotna državna oblast na celem jugoslovanskem ozemlju, ki naj z enakomernim poudarkom zastopa interese Slovencev, Hrvatov in Srbov na zunaj ter v najkrajšem času skliče konstituanto, najkasneje en mesec po sklepu miru. Ta začasna državna oblast naj se sestavi iz Narodnega veča, ki ga je reformirati po dejanskem razmerju organiziranih političnih sil na jugoslovanskem ozemlju bivše avstro-ogrske monarhije, srbske in črnogorske narodne skupščine in zastopnikov jugoslovanskega odbora v Londonu. Ta začasna oblast naj izvoli iz svoje srede začasno skupno vlado in njenega predsednika. Konstituanta, ki naj določi obliko vladavine, njeno ustavo in upravo, se naj izvoli po splošni, enaki, tajni in proporcni volivni pravici vseh državljanov obojega spola, starih nad 21 let. Število mandatov za konstituanto naj se razdeli tako, da odpade na vsakih 25.000 duš najmanj po en poslanec, volivni okraji pa naj obsegajo za enkrat območje dosedanjih narodnih vlad. Jugoslovanska država bodi socialna republika z najširšo samoupravo ljudstva.«

Zgorajšnje izjave strank že kažejo one temeljne divergence o naziranju glede politične ureditve nove države, ki so se pozneje izkristalizirale v bojni klic: tu avtonomija — tu centralizem! SLS je v predlogu dalmatinske vlade instinktivno čutila neko nevarnost za našo komaj pridobljeno politično samostojnost, dočim je J. D. S. brez rezerve — morda nezavedno — nastopila ono pot, ki je v poznejšem razvoju dogodkov vodila v najgorji centralizem.

Ker se je pokazalo, da v Narodni vladi glede ureditve bodoče države ni principialne edinosti, je predlagal pov. Andrej Kalan z ozirom na to, da so se doslej vsi sklepi Narodne vlade izvršili soglasno, da naj se o tej stvari sploh ne glasuje, temveč naj o njej sklepa Narodno veče — Narodna vlada je bila itak naprošena samo za priporočilo —, ki ima 25. novembra 1918 svojo sejo, h kateri bodo šli oni člani Narodne vlade, ki so hkrati člani Narodnega veča; tam naj zastopniki strank podajo izjave svojih strank in skušajo vplivati na odločitev Narodnega veča v smislu stališča svojih strank. Ta predlog poverjenika Kalana je bil soglasno sprejet.“

Tako dr. Brejc. — K izjavi ki jo je na seji „Narodne vlade“ podal Ant. Kristan, pa pripominjam, da, v kolikor se jaz spominjam, nikoli ni bila predložena pristojnim odborom takratne socijalno demokratske stranke v razpravljanje in jo je zato smatrati le kot osebno mnenje Ant. Kristana. — Pisec.

* „Božićnica“ za l. 1926., str. 79.

meljito razložil, pod katerimi pogoji in na kakšen način moremo mi vsi Hrvati in Srbi izvesti svoje zedinjenje, je napravil nanje tako velik vtis, da me je dvojica od njih in dr. Dušan Popović (pristaš Pričičevićev in bivši saborski poslanec) tisto noč spremila domov kot moja varnostna straža.“

Ta izjava ilustrira situacijo v osrednjem odboru „Narodnog Vijeća“ precej dobro. (Dalje.)

Jirs in Bavh

Prežihov Voranc

Drugo jutro je oče vola že napajal, ko sem jaz šele vstal. Bila sta tako sita, da je mati zatarnala:

„Ali jima ne bo hudo?“

„Preden prideta na trg, se bosta že zravнала.“

Do trga je bilo dobre tri ure, zato smo se zelo zgodaj odpravili na pot. Na vzhodu je že svital sončni prihod, ali zarja se je dotikala šele najvišjih vrhov Karavank. Doline so bile polne težke megle; iz tega meglenega morja so kipela zaspana slemena hribovja. Vse to je pomenilo zopet lep dan.

Oče je vzel čedro, jaz pa lepo obrobljen, izrezljan prizemnikovec, ki sem ga bil nalašč za sejn pripravil. Ko sem prišel v hlev, je bilo vse pokonci; živina je slutila, da se bo nekaj posebnega zgodilo. Ko so zarožljale volovske otveze, se je nemir še povečal. Vola sta z očmi še enkrat obsegla ves temačni hlev, na drugem koncu hleva je zamukala stara Bavka z otožnim glasom. Ona je rodila Jirsa, toda že davno se nista več poznala kot mati in sin; zdaj pa je zaslutila resnico. Jirs ji je takoj odgovoril z zategnjenim vekom, nakar je ves hlev zatrobil otožno poslovilnico.

Družina se je zbrala na dvorišču, da se poslovijo od volov. Razkoračena sta hlastno mršila nozdrvi in vohala v daljavo, kakor bi slutila tuji zrak. Mati je z žegnano vodo prosila za srečo in blagoslov.

„Siromaka. Toliko časa sta nam pridelovala kruh, zdaj pa gresta...“

„Mogoče jih pa nihče ne bo hotel kupiti!“ jo je tešil moj osemletni brat.

„Za koliko si rekla?“ je vprašal oče.

„Izpod tri jih ne daj!“

„Cenil jih bom pa tri in pol!“

Družina je gledala za nami, ko smo se vzpenjali v hrib za hišo. Ko smo bili na vrhu, je mati zavpila:

„Izpod tri jih ne daj! Potem bomo rajši Bavho prodali!“

Preko hriba je skozi gozdove in mimo brežnatih kmetij vodila bližnjica do glavne ceste. Okrog nas se je budilo zgodnje vigredno jutro. Oglašale so se prve ptice, mokrotno frfotanje je huškalo skozi vejevje, nekje v globokem lesu je celo zaskovikala sova. Čez pot sklonjeno vejevje se je ši-

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Že poprej, dne 14. novembra 1918. je bil na seji osrednjega odbora „Narodnega Vijeća“ sprejet sklep, naj predsedništvo stopi v stik s srbsko vlado v Beogradu zaradi sestave skupne vlade za vso suvereno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Med skupne državne posle bodo spadale finance, zunanje zadeve in železnice. Vendar pa je treba počakati še na poročilo „Jugoslovanskega odbora“ iz inozemstva.

Toda z „Jugoslovanskim odborom“ baje ni bilo mogoče dobiti nobenih pravih zvez, od njega niso prišle v Zagreb nobene vesti. Vendar pa je „Narodno Vijeće“ izvedelo iz Beograda, da je bila med tem v Ženevi že postavljena skupna vlada v sporazumu med „Jugoslovanskim odborom“ odnosno dr. Trumbićem, dr. Koroščem kot predsednikom „Narodnega Vijeća“, predsednikom takratne kraljevske srbske vlade Pašićem in predstavniki srbijanskih političnih strank. Svetozar Pribičević je takrat ponovno podarjal, da naši delegati nimajo pravice sklepati kakršnihkoli obveznih dogovorov z antanto, ker da so imeli zgolj nalogo, informirati se o zunanjem položaju in o tem poročati. Treba pa je nasprotno takoj stopiti v stik s srbsko vlado v Beogradu zaradi takojšnjega zedinjenja, ker je dosedanje stanje nevzdržno in državo iz dneva v dan samó slabi. In res, takoj je začela agitacija za Pribičevićevo tezo. Dr. Krstelj in dr. Smodlaka sta začela z urgencami glede dokončne rešitve znanega predloga dalmatinske deželne vlade. Dr. Čorović, tajnik za Bosno in Hercegovino pri „Narodnem Vijeću“ v Zagrebu, je javil, da se je bosanska vlada v Sarajevu pridružila temu predlogu. Slovenec dr. Kramer, tajnik za Slovenijo in Istro, je silil, da se osnuje skupno ministrstvo, ker Italijani prodirajo vse globlje v slovensko narodno ozemlje. Tudi iz Srema in Vojvodine so prišli glasovi, ki so zahtevali takojšnje zedinjenje. Na temelju vsega tega gradiva je drugi podpredsednik „Narodnega Vijeća“, dr. Ante Pavelić, na seji osrednjega odbora stavil predlog, naj se na plenarni seji osrednjega odbora dne 23. novembra 1918 razpravlja o nujnem predlogu dalmatinske vlade. Ta Pavelićev predlog je bil sicer sprejet, toda Radić in drugovi so mu srdito ugovarjali. — Seja je bila zelo razgibana. Pri tej priliki se je brzojavno pozvalo delegate „Narodnega Vijeća“ domov, da poročajo.

Na plenarni seji osrednjega odbora je bilo predloženih kar šest predlogov.

1. Predlog deželne vlade za Dalmacijo:

„Življenjski interesi našega naroda zahtevajo, zlasti zaradi obrambe proti Italiji in zaradi ohranitve varnosti v deželi, da se nemudoma izvede zedinjenje Srbije, Črne gore in vsega ostalega etnografskega teritorija SHS v eno državo, ki naj se za sedaj imenuje „Država Srbov, Hrvatov in Sloven-

cev“, to je, da se sestavi skupna vlada, skupni parlament in regentstvo za ves naš narodni teritorij. Stvar pa se more izvesti takole:

I. „Narodno Vijeće“ SHS in predstavništvo kraljevine Srbije in Črne gore morejo vsak za sebe skleniti zedinjenje pod pogoji, navedenimi v točki II.

II. 1.) Izrecno se pridržuje bodoči konstituenti pravica, da odredi: a) obliko vladavine (monarhija ali republika) in dá osnovne državne zakone; b) ime države; c) državno zastavo; d) glavno mesto države. 2.) Do sestanka konstituante bo vršil zakonodajo državni svet SHS, ki mu bodo pripadali: a) vsi člani „Narodnega Vijeća“ SHS v Zagrebu; b) 50 predstavnikov kraljevine Srbije, ki jih bo izbrala „Narodna skupština“ po dogovoru s tamošnjimi političnimi strankami; c) pet predstavnikov Črne gore, ki jih bo izbrala tamošnja „Narodna skupština“; d) pet članov „Jugoslovenskega Odbora“ v Londonu, ki jih bo izbral plenum tega odbora. 3.) Vladarska oblast pripade do odločitve konstituante srbskemu prestolonasledniku Aleksandru, ki se naj imenuje regent države SHS. On naj po načelih parlamentarne vladavine imenuje novo vlado iz Državnega sveta. 4.) Državni svet SHS naj na prvem svojem sestanku določi provizorno državno zastavo, vojno in pomorsko, toda do priznanja te zastave naj se izobeša iz razlogov primernosti in sigurnosti zaščite pred tujo pohlepnostjo kot državna zastava kraljevine Srbije. 5.) Sedež vlade in „Državnega Vijeća“ bodi Sarajevo in tam naj se sestane tudi konstituenta. 6.) Ko se povrne red in mir v državo, bo vlada dolžna izvesti volitve v konstituento in to takoj potem tudi sklicati. Volilni red za konstituento bo odredil Državni svet. 7.) Vlada naj se takole sestavi: en ministrski predsednik, en minister za zunanje zadeve, en minister za notranje posle, en vojni minister, en minister za mornarico, en minister za finance, en minister za socialno skrbstvo, en minister za narodno prosveto, en minister za narodno zdravje, en minister za prehrano in gospodarstvo, en minister za promet in pet (eventualno 7) državnih tajnikov, ki bodo imeli pravico glasovanja v ministrskem svetu, in sicer: eden za Srbijo, eden za Hrvatsko in Slavonijo, eden za Bosno in Hercegovino, eden za Slovenijo ter eventualno eden za Črnogoro in eden za Vojvodino. 8.) Državni tajniki so posredniki med državno vlado in deželnimi vladami v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu in Splitu, eventualno na Cetinju in v Novem Sadu. Na čelu teh deželnih vlad stojе guvernerji (v Zagrebu ban), ki jih imenuje Regent. Začasno se pridrži obstoječa uprava in sedanji organi deželnih vlad, ki bodo vodile upravo posameznih dežel ter se ravnale po splošnih smernicah, ki jih bodo prejemale od državnih tajnikov dotične dežele (v sporazumu z dotičnim resornim ministrom). Za delovanje deželnih vlad je odgovoren Državni Svet, državna vlada, ki ji je pridržano poleg splošnih navodil tudi nadzorstvo nad njimi. Zunanji,

vojni pomorski in finančni državni posli so izvzeti iz delokroga deželnih vlad in se pridružujejo izključno državni vladi.

III. Ko predstavništvo kraljevine Srbije in Črne gore ter „Narodno Vijeće“ SHS sklenejo zedinjenje in odobre pogoje pod II, bo Regent sklical Državni svet ter sestavil prvo državno vlado.

2. Predlog dr. E. Lukinića, Bosanca Vojislava Šole, Dalmatinca dr. Ivo Krstelja (ki je podpisal že prvi predlog v imenu dalmatinske deželne vlade) in Slovenca dr. Vekoslava Kukovca:

„Zaradi preciziranja našega mednarodnega položaja in zaradi notranje konsolidacije mislimo, da je nujno potrebno za našo mlado državo napraviti sledeči zaključek:

1.) Proglaša se popolno zedinjenje vsega jugoslovanskega teritorija bivše avstro-ogrske monarhije s kraljevino Srbijo in Črnogoro. 2.) Da se to izreče in da se more zedinjenje tudi stvarno izvesti ter pripraviti konstituantno, ki naj dokončno sklepa o ustroju države, naj se čimprej sestavi vlada iz predstavnikov kraljevine Srbije in Črnogore ter „Narodnega Vijeća“ SHS. 3.) Temelj za pregovore o posameznostih tvori krfski pakt in predlog dalmatinske vlade. Da se sestava vlade čimprej uredi, se predsedništvu naroča, naj takoj stopi v osebni stik s srbsko vlado v Beogradu in z njo uredi to sestavo, nakar se takoj po vrnitvi iz Beograda skliče osrednji odbor „Narodnega Vijeća“, da dogovor odobri.

3. Predlog Dalmatinca dr. Grge Andjelinovića, slovenskih klerikalcev in nekaterih Hrvatov:

I. „Narodno Vijeće“ SHS na temelju svojih dosedanjih sklepov in po svojem prepričanju izjavlja popolno pripravljenost, da s Srbijo in Črnogoro ustvari edinstveno državo vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev na vsem njihovem etnografskem ozemlju.

II. „Narodno Vijeće“ SHS hoče, da se za skupne posle začasno sestavi skupna zakonodaja za vse naše narodno ozemlje na čelu popolne enakopravnosti vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev.

III. „Narodno Vijeće“ SHS se ne smatra za opravičeno, da samo kot predstavništvo enega dela vsega naroda sestavi vlado za vsa tri plemena v državi SHS ter v Srbiji in Črnigori. Zato temeljem načela plemenske enakopravnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev izvoli delegate, ki se naj radi sestave skupne vlade takoj prično pogajati z opolnomočenimi predstavitelji srbskega naroda, vendar naj izključijo pri tem vsako majorizacijo. Rezultat tega dela bo predložila delegacija plenumu „Narodnega Vijeća“ v odobrenje.“*

* Od Slovencev so ta predlog podpisali dr. Izidor Cankar, prof. Remec, dr. L. Pogačnik in vikar Smodej.

4. Predlog Stjepana Radića:

Etnografsko edini, s historičnim, kulturnim in političnim razvojem pa na tri plemena razdeljeni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov ustvarja na temelju narodnega edinstva in narodno-plemenske enakopravnosti skupno zvezno državo na vsem etnografskem, neprekinjenem področju in to s sledečo začasno ureditvijo: 1. Vrhovno oblast v skupni zvezni državi imajo trije regenti in to srbski prestolonaslednik, hrvatski ban in predsednik „Slovenskega narodnega sveta“. 2. Regenti imenujejo skupno zvezno vlado, ki ima tri ministre: za zunanje zadeve, za ljudsko prehrano in za narodno obrambo. 3. To skupno zvezno ministrstvo je odgovorno narodnemu ali vrhovnemu svetu Slovencev, Hrvatov in Srbov, v katerega izvolijo srbska Narodna skupština, hrvatski državni sabor in slovenski Narodni svet vsak po 10 članov, bosanski Sabor štiri člane, črnogorska skupščina in dalmatinski deželni zbor po dva člana, Vojvodina in Istra tudi po dva. Za vse posle, ki niso izrecno pridržani skupni zvezni vladi, obstoje državne avtonomne vlade za Slovenijo, za Hrvatsko, za Srbijo in Črnogoro ter pokrajinske vlade za Bosno in Hercegovino, Dalmacijo in Vojvodino. Državne odnosno avtonomne pokrajinske vlade so odgovorne dotičnim saborom, narodnim skupščinam in „Narodnim Vijećem“ tako-le: slovenska slovenskemu „Narodnemu svetu“, hrvatska hrvatskemu Saboru, srbska vlada srbski „Narodni skupštini“, bosanska vlada bosanskemu, dalmatinska dalmatinskemu zboru, vojvodinska vlada pa „Narodnemu Vijeću“ za Vojvodino.“

5. Predlog socijalistov:

„V imenu jugoslovanske (slovenske) kot tudi socijalistično-demokratske stranke v Hrvatski in Slavoniji ter v sporazumu z našimi sodruzi v Srbiji dajemo sledečo izjavo:

„Mi uvidevamo, da zunanji in notranji politični položaj naroda SHS brezpogojno zahteva edinstven začasni parlament, edinstveno vrhovno oblast in skupno vlado. Toda kot načelni pristaši republikanske vladavine izjavljamo, da ne moremo glasovati za to, da bi se vladarska oblast, četudi samo začasno, do odločbe konstituante, poverila članu katerekoli dinastije, temveč smo za to, da se vrhovna oblast do tega dne poveri tročlanskemu direktoriju, ki ga bo izvolil državni svet SHS. V smislu našega nazora, da more edinole konstituenta odločiti o državni obliki države SHS in da mora biti konstituenta pravi in popolni izraz težnje vseh slojev in vseh političnih struj našega naroda, zahtevamo, da se zajamči na vsem ozemlju države SHS polna svoboda političnega delovanja, tako strankam kot posameznikom, za svoja politična, gospodarska in socialna načela in da se volitve v konstituento izvedejo na osnovi splošnega, enakega direktnega in tajnega glasovanja, z zaščito manjšin, za vse moške in ženske državljane, ki so dovršili 20. leto. S to omejitvijo sprejemamo predlog dalmatinske deželne vlade kot

podlago za specijalno debato.“ (Podpisali so predlog Viljem Bukšeg, Svezozar Delić in Anton Kristan.)*

6. Predlog dr. A. Tresića-Pavičića:

I. Odobrava in osvaja se krfska deklaracija. II. Osrednji odbor „Narodnega Vijeća“ SHS odide takoj v Beograd, da skupaj s srbsko vlado izbere skupno vlado za ves etnografski teritorij naroda SHS. Takó izvoljena vlada bo vodila vse posle, dokler je ne zamenja vlada, izbrana iz konstituante.

Vsi ti predlogi so vsestransko zanimivi. Na prvi pogled je iz njih spoznati: ta je površen, drugi slabo premišljen; ta zopet je nastal iz politične zadrege, a oni iz politične špekulacije. Od vseh predlogov sta politično idejno najjasnejša predlog dalmatinske deželne vlade in predlog Stjepana Radića. V vseh letih po zedinjenju se v naši notranji politiki jasno odražata osnovni politični misli, na katerih temeljita ta dva predloga. Zanimivo je nadalje, kakšni možje so se našli na posameznih linijah glede zedinjenja in bodoče državne politike. V podrobnosti najbolj izdelan je bil gotovo predlog dalmatinske deželne vlade, ki so ga stvarno in idejno podpirali tudi drugi, tretji, peti in šesti predlog. Debata, ki je sledila na temelju teh predlogov, je bila živahna, včasih celo srdita. (Dalje).

Jirs in Bavh

Prežihov Voranc

Okrog nas se je zbrala gruča prodajavcev in začela razgovor.

„To bi moralo biti drugače urejeno. Moralo bi iti iz ene roke kar v drugo, brez mešetarjev... Vsega so krivi mešetarji...“

Preklinjali so gospodo in biriče.

„Poglejte,“ je dokazoval oče. „Jaz sem ubog najemnik in imam vsaka tri leta, ako gre po sreči, kak rep na prodaj. Sedaj sem prišel sem, kupil živinske potne liste, plačal mostnino, plačal sejmmino, izgubil ves dan in vse zastonj...“

Sovražni pogledi so štrkali izpod čel. Tam izpred vhoda so se zasvetili žandarji.

„Poglejte okrog sebe...“ je svarilno šepnilo.

Pogledi so se osredotočili v to smer. Nekdo je uporno rekel:

„Kaj nam pa morejo... mi smo tisti, ki jih redimo!“ Toda njegov glas se je že izgubil v molku.

Pod temi vtisi je sejm zame izgubil vso prejšnjo sanjavo privlačnost in pestrost in začel sem ga sovražiti. Najrajši bi se bil takoj vrnil domov.

* Ta predlog je bil povsem oseben, delavske organizacije niso nikjer skle pale o njem.

je po večjih mestih, ali pa tistega, ki je po vaseh, pri kmečkih ljudeh. Nekje se vršijo piškava učiteljska zborovanja, kjer se včasih povzpno do čudovitih vprašanj: na priliko, kateri človek bi skočil v prepad za sočlovkom; tisti, ki ima srce, ali pa oni, ki ga nima. Tarnamo o plačah, o prevelikem delu, o slabih cestah, drug drugega dolžimo intrigantstva, naveličani smo. Vedno smo naveličani, siti. Naveličani smo zakona, družinske sreče. Iščemo nadomestila za svoja razočaranja, ki so morda samo navidezna, nadomestila za naveličanost, ki jo dušimo pri preferansu v kavarni v najhnem mestu. Zdravniki vabijo mlade podeželske učiteljice k sebi in jih tikajo brez vsakega dovoljenja. To dolgočasje leži nad vsemi kakor jesenska megla, ki se noče razpršiti.

(Dalje.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

O predloženih predlogih se je v osrednjem odboru „Narodnega Vijeća“ razvila daljša debata. Prvi je govoril dr. E. Lukinić, Srb iz banske Hrvatske, utemeljujoč svoj predlog, katerega je od Slovencev podpisal samó dr. Vekoslav Kukovec. Situacija sama, je dejal, nas sili, da stopimo čimpreje v državno zvezo s Srbijo in Črno goro. Sedanja rešitev bo provizorna, zakaj zadnjo besedo bo imela itak konstituenta. Za njim je govoril obširno in dolgo Stjepan Radić, ki je poudarjal, da načeloma ni proti zvezi s kraljevino Srbijo, toda je brezpogojno za federativno ureditev nove države, v kateri mora hrvatski narod imeti vso svobodo in popolno pravico, o svoji usodi suvereno odločati. Za njim sta govorila Dalmatinec Grga Andjelović in Slovenec dr. Izidor Cankar, ki sta nastopila kot nekaj posredujoči centrum med centralistično miselnostjo večine in federalizmom Stjepana Radića. Dr. Izidor Cankar je naglašal zlasti pomen organizacije za demokratično politično udejstvovanje in zatrdil, da je med Slovenci organizacija nosilka vsakega političnega življenja. Demokracija mora biti naš politični temelj. Cilj političnega dela more biti samo ta, da je narod svoboden in zadovoljen. Vse drugo je podrejenega pomena. Bivši dalmatinski državni poslanec dr. Tresić-Pavičić je naglašal potrebo nagle odločitve in zahteval, da ves osrednji odbor in ne samo deputacija nemudoma odpotuje v Beograd in stopi tam v stik s srbsko vlado zaradi takojšnje vzpostavitve skupne centralne vlade. Socijalist in poznejši minister, Hrvat Viljem Bukšeg je utemeljeval predlog svoje, socijalistične skupine. Pristaja na zedinjenje, toda imeti hoče garancijo, da se bo mogel vsakdo udejevstvovati po svojem prepričanju svobodno. — Hrvoj je nasprotoval vsem predlogom, ki teže za takojšnjim zedinjenjem s kraljevino Srbijo in skupno vlado. Notranji politični položaj SHS države je zadovoljiv, saj vsepovsod vladata red in mir, situacija je vsak dan boljša.

Glede zunanjega položaja pa skupna vlada ne more prinesiti nobene olajšave. Italijani že okupiranega ozemlja zaradi nove, skupne vlade v Beogradu ne bodo zopet zapustili, pa tudi antanta nove države ne bo priznala takoj. On za sebe ima vtis, da se za italijansko okupacijo skriva neka zakulisna politika. — Slovenec dr. Vekoslav Kukovec pa je dokazoval, da je ravno italijanska nevarnost tisto, kar ustvarja potrebo po takojšnji skupni vladi. Jugoslovansko idejo je treba izvesti praktično. Ker se je čula bojazen, da bi prišlo do hegemonije enega plemena nad ostalima, je on mnenja, da more izvajati hegemonijo tisti, ki bo sposobnejši. Takšna medsebojna tekma bo plemenita in koristna vsem trem plemenom. Imejmo pred očmi veliki cilj narodnega zedinjenja. Politika plemenskih interesov nam ni več potrebna in je politična drobnarija v primeru z nalogo vélike dobe osvobojenja. Anton Kristan je popravljal svojega strankinega tovariša Hrvata Bukšega, ki je govoril nejasno in frazasto. On nasprotuje monarhiji iz načela, ne iz plemenske mržnje. Zedinjenje, ki smo si ga želeli že davno, je treba sedaj izvesti. Glede predloga dalmatinske deželne vlade je mnenja, da ga je treba vsekakor popraviti. Namesto regenta, ki ga predvideva ta predlog, naj se postavi začasni direktorij. Glavno mesto države ne more biti Sarajevo, ker je njegov geografski položaj neprikladen. Tudi bi se moralo že sedaj določiti datum volitev v konstituantno in predlaga, da se določi volitveni razpis na mesec dni potem, ko se začno v Parizu mirovna pogajanja. Konstituenta naj suvereno odloči o obliki vladavine in ako se bo izrekla za republiko, potem mora biti skupna država pač republikanska. Proti govoru Hrvata Hrvoja je nastopil „prečanski“ Srb dr. Žarko Miladinović, ki je zagrozil, da bo njegova stranka (srbska narodna radikalna stranka) zahtevala priključitev Srema, Bačke in Banata naravnost Srbiji, ako bodo Hrvati tako nadaljevali. Dr. Ivan Ribar, pozneje predsednik konstituante, je dejal, da se ne boji Srbov, temveč tujcev. Italijani so se norčevali iz suverene države SHS, proglašene 29. oktobra in ji dali ime komične operete. Tudi za monarhijo moramo biti, ker za republiko še nismo zreli. Srbske hegemonije pa se ni bati, ker bo vsakdo tam, kamor ga bo vleklo srce. On za sebe je prav tako lahko Srb, kakor je bil doslej Hrvat. Predsednik „Narodnega Vijeća“ dr. Ante Pavelić se je pečal z organizacijskim položajem in sestavo korporacije „Narodnega Vijeća“. Hitra akcija brez sporazuma z „Jugoslovanskim odborom“ v Londonu ni nujna, ker tega ne zahteva ne notranja ne zunanja politična situacija. Pa če bi bil položaj doma ali zunaj v resnici težaven, nas ta ne bi smel terorizirati, da započnemo takšne akcije kar preko noči. Vsekakor se moramo predhodno sporazumeti z našimi poslaniki, ki se mude v inozemstvu. Stališče, ki ga je zavzel dr. Žarko Miladinović, ne velja in je tudi v nasprotstvu s temeljem, na katerem je zgrajeno „Narodno Vijeće“. Opaža, da so nekateri politični oportunisti postali glasni menda zato, da bi pokrili

grehe napake svojega oportunizma iz dobe, ki ravno kar mineva.¹ Proti takšni rešitvi zedinjenja, kakršno nekateri danes pripravljajo v imenu svoje stranke, protestira in bo izvajal konsekvence, če se to zgodi. Dr. A. Kramer, Slovenec, je naglasil nevarnost italijanskega imperijalizma in trdil, da Lahi komaj čakajo, da bi se na našem nacijskem teritoriju ustanovilo več jugoslovanskih držav. V tem primeru bodo imeli lahko delo, ker bodo izigravali eno proti drugi. Tudi habsburgovstvo je še zelo močno in bivši cesar Karl V. še vedno ni izgubil upanja, da se povrne na prestol svojih dedov in nas vse, zlasti pa Hrvate in Slovence, dobi zopet v svojo oblast. Hrvatski duhovnik dr. Šimrak je poudaril potrebo narodnega edinstva. Vprašanje monarhije in republike ni bistveno. To vprašanje je formalnega značaja. Bistveno pa je, kako bo nova država urejena. V tem pogledu je za demokracijo. V resnični demokraciji kralj ni nič drugega kot že vnaprej določeni naslednik republikanskega predsednika. Važnejše za nas je agrarno in kolonizacijsko vprašanje, ki ga bo treba reševati. Vsi smo tudi za federacijo, toda vprašanje je, za kakšno. Nacijski federalizem z državnimi mejami ni mogoč. Je za takšno notranjo ureditev, kakršno je predvideval pokojni dr. Krek, to je za gospodarsko-kulturni federalizem. Močna centralna skupna vlada nam je potrebna. Brez nje ne bomo mogli rešiti ne agrarnega, ne finančnega, ne prehranbenega, ne obrambnega vprašanja. Dr. Barac, hrvatski klerikalec, je zagovarjal „Jugoslovanski odbor“, ki mu nekateri očitajo to in ono. Hvalil je zlasti njegovega predsednika dr. Trumbića. Dejal je, da brez tistih, ki so napravili „Krfsko deklaracijo“ in sedaj baje tudi sestavili v Ženevi neko skupno vlado v sporazumu s srbskimi političnimi strankami, ne bi smeli reševati vprašanj našega bodočega državnega življenja. Člani „Jugoslovanskega odbora“ tudi najboljše poznajo zunanjo situacijo, če so naši odposlanci v inozemstvu skupno vlado res že sestavili, kaj bomo mi še eno? Potem bi imeli dvoje vlad! Preden se osrednji odbor „Narodnega Vijeća“ odloči oditi v Beograd, mora vsekakor preje dobiti zvezo z „Jugoslovanskim odborom“, morda brezlično. Nezdostno bi bilo, ako se glede skupne vlade in ureditve države sporazumemo samo s kraljevsko srbsko vlado, temveč potrebno je, in sicer v prvi vrsti, dogovoriti se s srbijskimi političnimi strankami, ker samo to bo demokratsko in ljudsko. Če bodo odšli v Beograd samo nekateri delegati in ne ves osrednji odbor, potem morajo dobiti natančna navodila za svoje delo in pooblastilo, do katere meje smejo. Skupna vlada in začasna notranja ureditev države SHS more biti le plod kompromisa vseh pristojnih faktorjev in ne more tega diktirati katerakoli politična stranka. Teror, hegemonijo in majorizacijo je treba odločno odkloniti. Ako bomo

¹ Meri na stranko dr. Miladinovića, ki je bila pod nadvlado Ogrske oportunistična.

začeli novo državno življenje v znaku neiskrenosti in spletk, se bo to kasneje hudo maščevalo in naše skupno življenje bo grenko. Vse pa, kar se bo sklenilo, more biti samo začasno, kajti zadnjo besedo imej konstituenta.

Debata ni situacije popolnoma razčistila. Videlo se je, da je večina za zedinjenje s kraljevino Srbijo, toda da je treba počakati še na „Jugoslovanski odbor“ v Londonu in na odposlance „Narodnega Vijeća“, ki se mude v inozemstvu; končno se je večina izrekala za večje ali manjše pridržke, boječ se očitvidno hegemonije zmagovite Srbije v bodoči skupni jugoslovanski državi.

Zadnji je govoril v debati še Dalmatinec dr. Sm o d l a k a, ki je nujno priporočal osnovanje skupne vlade iz notranje političnih in zunanjih razlogov ter je končno predlagal, da se izvoli odbor sedmih, ki naj takoj prouči vse gradivo in izdela nov predlog, o katerem se bo takoj in tajno glasovalo.

V ta odbor so bili izvoljeni sledeči gospodje: dr. Ante Pavelić (Hrvat), Svetozar Pribičević (Srb), dr. Izidor Cankar (Slovenec), dr. Smodlaka (dalmatinski Hrvat), Viljem Bukšeg (socijalist), Hamid Svrzo (bosanski musliman) in dr. Drinković (Hrvat).

Zvečer se je nadaljevala plenarna seja osrednjega odbora, ki mu je izvoljeni odbor predložil svoj sklep. Glasil se je tako-le:

„Narodno Vijeće“ SHS, skladno s svojimi dosedanjimi sklepi in izjavo vlade kraljevine Srbije, proglašja zedinjene države Slovencev, Hrvatov in Srbov, osnovano na celotnem neprekinjenem jugoslovanskem ozemlju bivše avstro-ogrske monarhije s kraljevinama Srbijo in Črno goro v edinstveno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov ter izvoli odbor 28 oseb, imajočih polno moč, da v sporazumu z vlado kraljevine Srbije in s predstavniki vseh političnih strank v Srbiji in v Črni gori nemudoma izvedejo organizacijo edinstvene države v smislu priloženih zapiskov. Tozadevne zaključke bo ratificiral na svojem prvem sestanku Državni svet, ki mu bodo pripadali poleg predstavnikov Srbije in Črne gore vsi člani „Narodnega Vijeća SHS“ v Zagrebu in nekateri predstavniki „Jugoslovanskega odbora“. V odbor, ki bo izvršil te naloge, pa se izvolijo sledeči gospodje:

Dr. Barac Franc, dr. Cankar Izidor, dr. Čabrijć Luka, dr. Drinković Mate, Grdjić Šćepan, dr. Hrasnica Halid, Korać Vitomir, dr. Korošec Anton, dr. Kramer Albert, Kristan Anton, dr. Laginja Matko, dr. Lorković Ivan, dr. Lukinić Edo, dr. Ljubibratić Savo, dr. Paleček Fran, dr. Pavelić Ante, dr. Petričić Živko, dr. Popović Dušan, Pribičević Svetozar, Radić Stjepan, dr. Smodlaka Jozo, Stajić Vaso, dr. Sumarić Jozo, Svrzo Hamid, dr. Šimrak Janko, Šola Vojislav, dr. Tresić-Pavičić Ante, dr. Trumbić Ante.“

(Dalje.)

brigali mali narodi, razen, kolikor so jim bili politično na poti. Zato bo Prešeren ostal samo naš poet. Mi smo potisnjeni na mednarodno periferijo. Vendar: čemu bi tarnali? Mi bomo tudi na tej periferiji ustvarjali slovensko kulturo, čeprav v skromnih prilikah, ki so nam dane. Pravičnejša prihodnost, ki vstaja, čeprav zatirana, nam bo dala mesto, ki nam gre. Ali četudi bi ostali večno na periferiji, to naj nas ne moti. Prešeren in drugi bodo za nas ohranili svoj pomen. Njihova vrednost se nič ne zmanjša.

Naša literatura se je borila do zadnjega s predsodki majhnih ljudi, z jezuitsko skrupuloznostjo. Nič čudnega ni, da je bila Cankarjeva Erotika sežgana. In še danes se naša poezija le prečesto skriva v skromnosti in je bojazljiva. Hkrati pa naši pisci pišejo o seksualnem vprašanju z radovednostjo doraščajočega dečka, ki ga muči, hkrati pa mika to vprašanje, in naši ljudje berejo prozo, ki se dotakne teh stvari, z naslodo gojenk po-božnega konvikta, ter se na koncu zaradi obzira do drugih obračajo od njih. Ali vendar tudi pri nas zori čas. Ta hinavska sramežljivost je potisnjena, čeprav ne docela, na periferijo. Največ zavetja najde še vedno tu pri nas, kjer rastejo prav čudovite cvetke te sramežljive, hinavske poezije. Ljudje, ki se obračajo vstran od prosvetne poezije, pišejo v Novine, kako je nekdo „zarigal s telečjim glasom“ in „pel naslednjo oslarijo“; včasih jim uide nespodoben izraz in ga potlej v istem dovtipu petkrat popravlja. To so poslednji odenki tiste perifernosti, na katero smo bili s silo potisnjeni. To so preživljali vsi narodi. Umetniška svoboda je bila vedno samo fikcija, nikdar pa resnica. S to nesvobodo so se otepali vse življenje Prešeren, Levstik, Cankar in tudi drugi.

Devetnajsto stoletje, predvojna doba še vedno drži na vajetih naš vek. Ne samo politično. Pruski generali še niso izumrli. Kapitalizem devetnajstega veka jaše prebujajoče se množice in jih tlači k tlom. In pri nas se nanovo prebuja Jeranov in Mahničev duh. Ali človeški duh, ki se je predramil, ne zadremlje nikdar več. Nekomu lahko zamašiš usta, da ne more kričati, ne moreš pa mu prebrani misliti. In danes se misli širijo s tolikšno brzino, kakor so se včasih klici.

Včasih se smejim samemu sebi, če se tako razgovorim. Ali vendar človek mora govoriti, čeprav govoriš neumnosti. Kadar molčiš mesec dni, če molčiš dva meseca, se ti naposled zahoče besede, človeškega zvoka.

(Dalje.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Navodila za te delegate, ki jih je predložil odbor sedmih, pa so se tako-le glasila:

1. Končno organizacijo nove države more odrediti samo vseobča narodna ustavotvorna skupščina vsega zedinjenega naroda Srbov, Hrvatov

in Slovencev z dvetretjinsko večino glasov. Konstituanta se mora sestati najkasneje šest mesecev po sklepu miru. Izrecno se pridrži konstituenti pravica, da sprejme: a) ustavo; tu se razume zlasti državna oblika (monarhija ali republika), notranji državni ustroj in osnovne državljanske pravice; b) državno zastavo in c) sedež državne vlade in drugih državnih vrhovnih organov.

2. Do sestanka konstituante bo državni svet provizorno vršil zakonodajno oblast. Državnemu svetu naj pripadajo: a) vsi člani „Narodnega Višega“ v Zagrebu, ki se spopolnijo s petimi člani „Jugoslovanskega odbora“ v Londonu; b) primerno število predstavnikov kraljevine Srbije, ki jih bo določila njena „Narodna skupščina“ v dogovoru s tamošnjimi političnimi strankami; c) primerno število predstavnikov Črne gore, ki jih bo določila njena „Narodna skupščina“.

3. Državni svet Srbov, Hrvatov in Slovencev bo na svojem prvem sestanku določil začasno državno in pomorsko zastavo.

4. Vladarsko oblast bo vršil do odločitve konstituante kralj Srbije, odnosno prestolonaslednik Aleksander kot regent države Srbov, Hrvatov in Slovencev. Regent ni odgovoren Državnemu svetu. On položi prisego pred Državnim svetom. Po načelih parlamentarne vladavine bo imenoval vlado, ki bo uživala zaupanje Državnega sveta. Ima pravico zakonodajne inicijative in sankcije. Državni svet se more odgoditi samo z lastnim zaključkom in se pred sestankom konstituante ne more razpustiti.

5. Provizorni sedež državne vlade in Državnega sveta se bo sporazumno določil.

6. Državni svet je dolžan izvesti volitve v konstituantu in jo takoj sklicati. Volilni red za konstituantu bo odredil Državni svet na temelju splošne, direktne, proporčne in tajne volilne pravice z zastopstvom manjšin.

7. Državna vlada, odgovorna „Državnemu svetu“, bo vodila državne posle ter bo sestavljena takole: Ministrski predsednik, minister za vse državne uprave in 7 državnih tajnikov, ki bodo imeli glas in sedež v ministrskem svetu ter bo zastopal eden Srbijo, eden Hrvatsko in Slavonijo, eden Bosno in Hercegovino, eden Slovenijo, eden Dalmacijo, eden Črnogoro in končno eden Bačko, Banat in Baranjo. Državni tajniki bodo zastopali interese svoje dežele v državni vladi in ji izročali predloge deželnih vlad, pazeci pri tem, da ti predlogi ne bodo kršili ne obstoječih zakonov ne državnih interesov.

8. Iz delokroga deželnih odnosno pokrajinskih vlad so izvzeti zunanji, vojni, pomorski, državno finančni posli ter pošta in brzojav ter so pridržani izključno le državni vladi. Vse ostale posle bodo upravljale deželne odnosno pokrajinske vlade v avtonomnem delokrogu po navodilih in pod nadzorstvom državne vlade.

9. V avtonomnih poslih bodo vršili nadzorstvo nad deželnimi vladami deželni zbori (sabori) odnosno pokrajinski svēti, ki se sestavijo po dogovoru med strankami dotične pokrajine. Če se sporazum ne bo dosegel, bo odločil „Državni svēt“. Na čelu pokrajinskih vlad bodo predsedniki, v Zagrebu pa ban, ki jih bo imenoval vladar odnosno regent na predlog deželnega zbora odnosno pokrajinskega svēta.

10. Deželnim vladam bo potrebna finančna sredstva dajala državna vlada v okviru državnega proračuna, sprejetega od „Državnega svēta“.

11. Vsi dosedanji zakoni in drugi predpisi, ravnotako sodna organizacija in dosedanji upravni sistem in dosedanji organi deželnih vlad ostanejo v veljavi in na mestu.“*

Ti predlogi odnosno navodila so prišla sedaj v debato in prvi govornik je bil Stjepan Radić, ki je predlog in navodila za delegate pobijal točko za točko na svoj vehementni način. Temeljna njegova misel je bila, da mora o teh predlogih glede banske Hrvatske in Slavonije predvsem odločati hrvatski sabor, ki de iure in de facto še obstoji in je torej edino le on poklican izreči zadnjo besedo glede zedinjenja Hrvatske in Slavonije. „Narodno Veće“, ki je površno sestavljeno ter so v njem zastopane tudi dežele izven banske Hrvatske, nima pravice odločati o tako važni in dalekosežni zadevi. Hrvati so se v vsej svoji politični zgodovini opirali na svoje hrvatsko državno pravo, ki so ga ponovno reklamirali za sebe tudi Slovenci. Najpreje se mora sklicati hrvatski sabor in mu predložiti to važno vprašanje v posvet in sklepanje.

Ta legitimistični princip je pobijal dr. Dušan Popović, ki je dejal, da hrvatsko državno pravo onemogoča edinstvo vseh treh plemen, ki se hočejo in morajo zediniti le na temelju naravnega nacijskega prava. Imperijalizem se sklicuje na državnopravne teorije, te služijo samo enemu plemenu proti nacijskemu vsega naroda. Pod legitimnostjo hrvatskega državnega prava se skriva separatizem. Federativna ureditev nove države ni v nobenem primeru mogoča.

V imenu „Slovenske ljudske stranke“ sprejema predloženi sklep in navodila za delegate dr. Lovro Pogačnik, ki sicer ni za monarhijo, o kateri pa bo dokončno sklepala šele konstituenta. Sedaj gre samo za to, da se sporazumno izvede zedinjenje.

V imenu socijalistov je izjavil Viljem Bukšeg, da ne more sprejeti točke, ki govori o regentstvu države SHS, ker se s tem ustvarja nekak prejudic za bodočo monarhično uredbo države. Hrvat dr. Drinković Mate pobija Radića in dokazuje, da se je Hrvatom priznalo celo več kot bi se smelo po nacijskem načelu. Hrvatska, Slavonija in Dalmacija

* Posneto po Šišićevi knjigi „Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914—1919.“

nastopajo tu z Bosno in Hercegovino kot samostojna edinica proti kraljevini Srbiji in Črnigori. Avtonomija Hrvatske, Slavonije in Dalmacije ni uničena, temveč je celo razširjena. Noče ne Velike Srbije ne Velike Hrvatske ali Velike Slavonije, temveč hoče veliko in močno jugoslovansko državo. Pošteno je tudi treba priznati, da je srbska kraljevina v veliki vojni zmagala, mi pa da smo premaganci. Vsak pravi patriot mora v tem trenutku biti za narodno in državno edinstvo. Hrvat dr. Živko Petričić pravi, da povsem razume politično ideologijo in dialektiko Stjepana Radića, njegovo borbo za hrvatsko državno pravo in za hrvatski sabor. Hrvatska s Slavonijo in Dalmacijo je tudi kraljevina in kot takšna samostojna politična edinica, ki vstopa prostovoljno v novo jugoslovansko državo. Sklicanje hrvatskega sabora, da ratificira današnji sklep osrednjega odbora „Narodnega Veća“, je sicer zgolj formalnost, ki pa jo je treba vendarle izpolniti, da v bodočnosti ne bo očitkov in odpora. Hrvat-pravaš Hrvoj polemizira z dr. Popovićem in pravi: Vsi naši državoslovci so razlagali naše hrvatsko državno pravo kot voljo hrvatskega naroda, da živi v lastni in suvereni hrvatski državi. Iz tega sledi, da se more hrvatski narod zediniti s Srbi in Slovenci v eno državo samo takó, da mu lastna državnost ostane; od nje odstopa skupni državni zajednici samó toliko, kolikor je to potrebno po njegovem lastnem preudarku. To je federacija. Tu smo razdeljeni na dva tabora, mi tu smo federalisti, a vi tam ste centralisti. Jugoslovanska državna federativna zajednica je mogoča. Tudi veliki nemški narod je bil zedinjen v eno državo v federativni obliki, ki se je dobro obnesla in njegovo državno skupnost sploh omogočila. Kako se bo hrvatski narod na svojem področju zedinil s kraljevino Srbijo, o tem more odločiti le tisti, ki je zato legitimiran, a to je hrvatski sabor v Zagrebu. Srb dr. Miladinović v imenu srbske radikalne stranke („prečanske“) sprejema predloženi predlog v vsem obsegu. Hrvat dr. Barac ugovarja Hrvoju in Radiću ter pravi, da ratifikacija današnjega sklepa po hrvatskem saboru ni več potrebna, ker je hrvatski sabor že izročil svojo oblast „Narodnemu Vijeću“. Zaključka „Narodnega Vijeća“ hrvatski sabor gotovo ne bi zavrnil. Nasprotno pa je mnenja, da bi se morala sklicati srbska Narodna skupščina, odobriti naše sklepe ali pa izbrati izmed sebe delegate, ki bi skupno z našimi delgati naše sklepe potrdili in izvršili. Ako bodo to samo delegati z ene in druge strani, bi kazalo predložiti sklep plenumu hrvatskega sabora, skupščini kraljevine Srbije in oni Črnogore naknadno v ratifikacijo.

Ob pol enajsti uri zvečer se je izvršilo glasovanje o predlogu in navodilih. Večina je glasovala za, samo dva člana osrednjega odbora sta bila nasprotna: Stjepan Radić in Hrvoj. Štirje člani so bili načeloma za predlog, toda proti regentstvu odnosno monarhiji: Starčevićanec dr. Petričić in socijalisti Korać, Bukšeg in Kristan Anton.

Skupina okoli Svetozara Pribičevića je dosegla torej uspeh. Še vedno pa se ni vedelo, kdaj bodo delegati potovali v Beograd. Večina je bila še vedno mnenja, da je treba počakati vrnitve dr. Trumbića, dr. Korošca in tovarišev iz inozemstva. Ti bi utegnili vnesti v zadevo še kaj novega. Torej se je čakalo in se še ves naslednji dan razgovarjalo. Večina Slovencev se je po glasovanju odpeljala domov, ko se jim je obljubilo, da bodo že o pravem času obveščeni o odhodu delegatov v Beograd. Zedinjenje s kraljevino Srbijo je bilo v resnici odloženo že poprej, kajti Svetozar Pribičević je bil v stalni zvezi s Stojanom Protićem, ki je v odsotnosti Nikole Pašića predsednikoval kraljevski srbski vladi. Vrnitev dr. Korošca in tovarišev se je zakasnila — a to je posebno poglavje, ki o njem danes še ni mogoče pisati.

Naslednjega dne 25. novembra so se vršile razne seje, tako o finančnem in drugih vprašanjih. Hrvat dr. Ivan Lorković je stavil predlog, naj bodo finance neodvisne, a ne skupne. Ta predlog je seveda propadel. Posvetovali so se tudi o agrarnem vprašanju in zanj izvolili odbor štirih, ki naj izdela potrebne predloge. Govorili so tudi o korakih, ki naj se podvzamejo proti Stjepanu Radiću, ki je isti dan predsedoval zboru zaupnikov svoje kmetijske stranke. Na tem zborovanju je hrvatska kmetijska stranka sprejela nov program, ki je zahteval svobodno in neodvisno hrvatsko državo, ki bo po svojem socijalno-gospodarskem jedru kmetijska mirotvorna republika. Pritoževali so se tudi zaradi hrvatsko-separatističnega pisanja „Malih novin“, katere je urejal dr. Ivan Lorković, pa so delegatje dr. Grga Adželinović, dr. Čorović, Wilder, dr. A. Kramer in dr. Šimrak predlagali uvedbo novinske cenzure.

Toda vsi ti in podobni predlogi so bili odloženi na poznejši čas, kajti poglavitno vprašanje je ostalo še vedno nerešeno: Kdaj in kako oditi v Beograd in tam skleniti sporazum ter državno skupnost. Bilo je predlagano, da se naj potuje v sredo, dne 27. novembra 1918. Hrvat dr. Barac se je temu predlogu upiral in je svoj odpor utemeljeval s tem, da se kraljevska srbska vlada še vedno ni vrnila iz inozemstva v Beograd. Tudi člani srbske „Narodne skupščine“ so večinoma še v inozemstvu, torej ni v Beogradu še nikogar, s komer bi se trebalo razgovarjati. Čakati v Beogradu in biti v breme mestu, ki je med vojno toliko trpelo, pa tudi ne kaže. Debata o tem potovanju se je obupno zavlekla, skupina Svetozara Pribičevića je silila v odločitve. Pribičević je končno sam priznal, da v Beogradu res še niso zbrani prav vsi politični faktorji in da se brez njih ne more skleniti nič dokončnega. Ker pa večina želi kljub temu potovati, ni nobenega tehtnega vzroka, da bi delegatje ne potovali, to že zaradi tega, ker bodo v nekaj dneh zbrani v Beogradu že vsi, ki so poklicani odločevati v imenu Srbije.

Večina članov osrednjega odbora „Narodnega Veća“ je bila pa med tem že odšla domov v veri, da se naslednjega dne še ne potuje, ker ni bil v tem pogledu dosežen sporazum. Okoli 10. ure zvečer pa so se nepričako-

vano zbrali pristaši Svetozarja Pribičevića in so sklenili, da delegati osrednjega odbora naslednji dan ob 9. uri zjutraj odpotujejo s posebnim vlakom v Beograd. Ban Mihalović in poverjenika Bukšeg ter dr. S. Budisavljević so bili določeni, da ostanejo v Zagrebu ter rešujejo tekoče posle predsedstva „Narodnega Veća“. Stjepana Radića so zaradi hujskanja kmetov in sklepov, ki jih je predlagal svoji stranki, izključili iz „Narodnega Veća“ in pozvali kmetско stranko, da mesto njega predlaga drugega člana. To je bilo izvršeno hitro, v eni uri, in še tisto noč so hodili sli „Narodnega Veća“ v Zagrebu od hiše do hiše, trkajoči na vrata ter obveščali posamezne delegate, naj pridejo naslednje jutro na kolodvor. V sredo, 27. novembra so se zbrali delegati na kolodvoru in posebni vlak jih je odpeljal ob 10. uri dopoldne. Poleg dolčenih delegatov so se odpeljali tudi nekateri takoiimenovani „finančni strokovnjaki“ in tisto jutro v Zagreb došli Rudolf Giunio, kurir „Jugoslovanskega odbora“. Prišel je iz Pariza, da poroča o položaju in o sklepih v Ženevi in v Parizu.

Slovinci so ostali vsi doma, razen dr. A. Kramerja. Šele dopoldne so v Ljubljani zvedeli za odhod delegatov. Zapeli so telefoni in dr. Brejc je sklical nek sestanek. Nihče ni vedel nič gotovega, toda poparjenost je bila velika. Ali so Slovence prezrli namenoma in jih oni v Zagrebu nočejo v novo državo? Oživel je nenadoma spomin na tiste, ki so trdili, da Slovenci zaradi svoje geografske lege ne spadajo v jugoslovansko državo, tudi če se ustanovi. To je bil na primer bivši avstrijski ministrski predsednik med vojno dr. Seidl. Toda nekdanje Avstrije ta trenotek ni bilo več. Podobno pa se je nekoč že pred njim izjavil znani vplivni angleški publicist Scotus Viator. Morda pa so v Zagrebu izigrali le slovenske klerikalce? Toda tudi slovenski socialisti niso bili obveščeni ter so zato ostali doma radi ali neradi. Končno je zmagalo mnenje, da je treba vsekakor poskusiti doseči Zagreb še pred odhodom posebnega vlaka. Odpotovali so torej z avtomobili iz Ljubljane v Zagreb, če se ne motim, poverjenika dr. Janko Brejc in Anton Kristan ter dr. Izidor Cankar, takrat glavni urednik „Slovenca“, dr. Puntar Josip in morda še kdo. Toda v Zagreb so prišli seveda prekasno, posebni vlak je bil že daleč na progi. V uradu „Narodnega Veća“ so bili sicer prijazno sprejeti, toda samó na videz. Rekli so jim, da je potovanje z železnico nemogče, ker v slavonski ravnici na kolodvorih gospodari „zeleni kader“, kar seveda ni bilo res —, potovanje z avtomobili pa so jim s tajno prepovedjo preprečili. Končno so se vendarle odpeljali z vlakom in srečno tudi prispeli v Beograd, kjer so našli ostale delegate, ki so prišli v Beograd že dne 28. novembra dopoldne. V Beogradu so bili delegati „Narodnega Veća“ navdušeno sprejeti z govori in petjem vseh treh himen. Od kraljevske srbske vlade so jih sprejeli in skoro stalno spremljali ministri Stojan Protić, Momčilo Ninčić in stari Ljuba Davidović. V razgovorih ž njimi se je redigirala adresa, ki jo je predsednik „Narodnega Veća“, Hrvat

dr. Ante Pavelić dne 1. decembra l. 1918. v avdijenci ob 8. uri zvečer prečital regentu Aleksandru. Na njegovem tedanjem začasnem domu na Terazijah so se vile tri zastave: srbska, hrvatska in slovenska. V odgovoru na adresu „Narodnega Veća“ je regent Aleksander svečano proglasil v imenu Njegovega Veličanstva kralja Petra I. zedinjenje Srbije z deželami neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov v edinstveno kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Tako je prišlo 1. decembra l. 1918. do zedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev v eno edinstveno državo. Politični spor, ki se je začel v „Narodnem Veću“ v Zagrebu, pa se je nadaljeval v zedinjeni državi vsa poznejša leta in vse do današnjih dni. Notranji politični boji, ki so se sukali poglavitno okoli vprašanja notranje državne ureditve, so privedli sicer do težkih in katastrofalnih dogodkov, toda rešitve niso prinesli. Danes je ta spor znan pod imenom „hrvatskega vprašanja“. So tu politične stranke in skupine, ki ponavljajo to, kar je trdil Svetozar Pribičević l. 1918., da namreč „hrvatskega vprašanja“ sploh ni. So pa nasprotno tudi politične skupine, ne samo na Hrvatskem, temveč tudi v Srbiji, ki to vprašanje priznavajo in zahtevajo njegovo rešitev. Večina Hrvatov samih pa se sklicuje še vedno na staro hrvatsko državno pravo, na temelju katerega zahtevajo za sebe federativno ali bolj točno povedano, konfederativno ureditev jugoslovanske države.

(Dalje.)

Mirogoj

Jiři Wolker

Na zagrebškem pokopališču, na Mirogoju,
se mi odluščila je sladka južna zemlja iz oči,
na zagrebškem pokopališču več tisoč križev stoji,
tisti edini mi bodo ostali v pogled vkopani vse dni,
križi leseni, vsi slični, enaki, enaki,
kakor enaka je smrt ubitih vojakov, ki več ne vstanejo k boju.

Roké zdrevenele, v zapestjih prevezane navskriž,
zdramile so me iz sanj, ki vdahne jih južni paradiž —
z armado podzemeljsko sem po vsem svetu marširal.
V grobove, polite z apom, ki so nad njimi imena zbledela kot listi velega
cveta,

in so ostala samo še telesa kot stebila v svetovni vojni požeta,
v grobove globoko, globoko sem se udiral
in sleherni mrtvec se stiskal je k meni kot glas, ki od njega trpiš,
in sleherni mrtvec je terjal:
Povej mi, ti, ki živiš,
zakaj sem umiral?

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Zedinjenje, izvršeno dne 1. decembra 1918 v Beogradu, je bilo samo po sebi zelo pomembno za prizadete narode, vendar sem imel takrat vtis, da široke množice delovnega ljudstva na ta državnopravni akt niso polagale posebne važnosti. Med ljudstvom so bila v polnem razmahu radikalna politična in socialna gesla, vse je čakalo na velike dogodke, ki bi imeli priti, pa jih nikoli ni bilo; mnogo jih je zlasti pričakovalo socialnega preokreta. V tem vzdušju in psihičnem razpoloženju ta državno pravni akt, ki se je izvršil v oddaljenem Beogradu, ni zbudil zaslužene pozornosti med preprostim narodom. Razglasitev tega dne za državni praznik apatičnosti za ta čin vsaj pri nas v Sloveniji ni pregnala. Spričo takšnega razpoloženja tudi nihče ni ugovarjal, da se navodila, dana od zagrebškega Narodnega Vijeća njegovim delegatom niso dobesedno upoštevala in da so delegati velik del odgovornosti prevzeli na svoja ramena.

Naslednjega dne, 2. decembra 1918, so se vrnili iz Švice in Pariza delegati Narodnega Vijeća v domovino. Morda bo kdaj takratni predsednik Narodnega Vijeća v Zagrebu, g. dr. Anton Korošec popisal, kje so se zadrževali tako dolgo in kako so potovali? To bi bilo gotovo zelo interesantno. Že v Radovljici jih je ljudstvo navdušeno pozdravilo. V tem kotu naše male Slovenije je bilo takrat zanimanje za zunanje politične dogodke zelo veliko. Bila je razširjena govorica, da se Italijani z izvršeno okupacijo ne bodo zadovoljili, temveč, da utegnejo razširiti svojo posest preko vsega blejskega kota in sicer zato, da mednarodna železniška proga, ki veže Trst z notranjo Avstrijo, ne bi bila pretrgana med njenim karavanskim in bohinjskim tunelom. Dr. Korošec je na pozdrav v Radovljici odgovoril, da se bo brez dvoma vse slovensko ozemlje združilo v skupni in trdni jugoslovanski državi. „SHS bomo ena država. To skupno domovino bomo branili pred vsakim sovragom. Z globoko zavestjo in trdnim prepričanjem zagotavljam, da se bodo iztrgali iz italijanskih rok tudi tisti deli naše skupne jugoslovanske domovine, ki so danes okupirani in ločeni od nas“, je dejal, kakor se glasi poročilo o tem pozdravu v „Slovencu“.

Dva dni kasneje, to je 4. decembra 1918, je poročal predsednik dr. Korošec na seji osrednjega odbora Narodnega Vijeća v Zagrebu o uspehih in doživetjih našega poslanstva v inozemstvu. Skoro vsi naši prijatelji v

antanti, med njimi osebnosti evropskega slovesa, so po tem referatu, priporočali čimprejšnje zedinjenje s kraljevino Srbijo. To se je v bistvu hotelo doseči tudi z ženevskim zapisnikom. Glavni pozitivni rezultat ženevskega razgovora je bila ustanovitev skupne vlade. Sklepu osrednjega odbora Narodnega Vijeća od 24. novembra 1918, ki pomeni velik korak naprej v vprašanju edinstvene države, se on, dr. Anton Korošec, rad pridružuje, ker ga je sam želel in v tej smeri tudi delal. V Parizu, kamor je odšel iz Ženeve, je bil sprejet od najvplivnejših osebnosti Francije, od predsednika Clemenceaua, zunanjega ministra Pichona, pomembnih zastopnikov časopisja in od poslancev raznih strank. Vsi so se izkazali kot prijatelji jugoslovanskih interesov ter obsojali nepotrpežljivi italijanski imperijalizem. Povsod je dobil vtis, da uživamo najpristrčneje simpatije. Res je sicer, da nesrečni londonski pakt veže i Francijo i Anglijo, ne veže pa Amerike. Treba bo tudi upoštevati, da Italija ni izpolnila vseh pogojev, ki jih je sprejela ob vstopu v vojno in zaradi tega bi bilo mogoče pogodbo revidirati od tistih, ki so jo sopodpisali. Dr. Korošec je prišel v Parizu v stik tudi z znanim zaupnikom prezidenta Wilsona, polkovnikom Housom, pri katerem se je zavzel za naše interese. Po njem je naprosil vladu Zedinjenih držav severne Amerike, naj nam pošlje živeža za pet milijonov, obleke in obutve pa za sedem milijonov ljudi („Slovenec“ l. 1918., šte. 280)! — Takratni organ Svetozarja Pribičevića, „Hrvatska Rieč“, je objavil o tej seji poročilo, ki pravi: Zvemo, da se je dr. Korošec zelo pohvalno izrazil o odločitvah v Beogradu dne 1. decembra 1918. On odobrava vse, kar se je zgodilo za njegove odsotnosti v inozemstvu, posebno pa adresu, izročeno Njegovemu Visočanstvu regentu Aleksandru.

Izvršeno zedinjenje je pozdravila tudi Narodna vlada v Ljubljani v brzojavu regentu Aleksandru: „Narodna vlada SHS v Ljubljani pozdravlja z iskrenim navdušenjem zedinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev pod regentstvom Vaše kraljevske Visokosti... Živel jugoslovanski Trst! Živela jugoslovanska Goriška in Istra!“

Predsedstvo Narodnega Vijeća v Zagrebu pa je sporočilo 3. decembra iz Beograda vsem pokrajinskim narodnim vladam, da se proglasi 1. december za narodni (državni) praznik in da naj se naknadno izvrše v proslavo zedinjenja razne svečanosti. Šolam naj se pošlje opis dinastije Karadjordjevićev, poleg pa naj se omeni tudi dosedanje delo naših prvoboriteljev za zedinjenje naroda.

Politično pomemben je bil razglas Narodnega Vijeća v Zagrebu z dne 3. decembra 1918, v katerem naznanja, da je prenehalo biti vrhovna in suverena oblast države SHS na ozemlju bivše avstro-ogrske države. Od 1. decembra 1918 tvori celokupni naš narod slovensko-hrvatsko-srbsko državo pod regentstvom Njegovega kraljevskega Visočanstva prestolonaslednika Aleksandra.

Ljubljanski „Slovenec“ je ob tej priliki pripomnil: „Sploh pa bo enotna država kljub centralističnemu sistemu zasigurala posameznim delom avtonomijo!“ To naziranje se nanaša menda na brzojavno obvestilo od prejšnjega dne, ki jo je prejel iz Beograda in se glasi: „Včeraj se je v naši delegaciji pod predsedstvom dr. Korošca ugodno rešilo vprašanje avtonomije“.

Zagreb je kljub izvršenim dejstvom ostal nemiren. Po njegovih javnih lokalih je bilo slišati glasno zabavljanje nad „jugovinstvom“ poleg navdušenja nad propastjo stare monarhije in oživljenjem nove jugoslovanske države. Dne 5. decembra 1918 so v Zagrebu znova izbruhnili vojaški nemiri na Jelačičevem trgu. Revoltirali so vojaki 53. pešpolka. Opravili niso nič, ubitih je bilo 13 ljudi, težje ranjenih pa 17, največ vojakov. Oblast je zaradi tega dogodka znova uvedla preventivno cenzuro za vse liste in tiskovine.

V Sloveniji ni bilo nobenih neredov. Le obrtno in industrijsko delavstvo je urejevalo svoje delovne pogoje nanovo, ker so se morale ponovno določevati mezde po krajevnih prilikah, ki so bile zaradi velikih valutnih sprememb zelo negotove. Domača slovenska narodna vlada je delala, karkoli se ji je zdelo potrebno, kajti Beograd upravno dolgo sploh ni reagiral na razne pobude in predloge. Najtežje vprašanje takratne dobe je bilo v povsem izžeti deželi vprašanje prehrane in obleke. Vsega je silno primanjkovalo. Na sosednjem Hrvatskem, zlasti pa v Banatu, je bilo prehrane na preték, toda železniški prevoz je bil več kot nezadosten. Zlasti na Hrvatskem in v Banatu so ostali stari madžaronski nameščenci v železniški službi, a ti so uganjali v prometni službi sabotazo. Stvari so postale také težavne, da so ob prvi državni vladi Slovenci zahtevali za sebe ministrstvo prehrane in ga tudi dobili, medtem, ko je dobil drugi Slovenec ministrstvo za konstituantno. Da se omogoči in zboljša prehrana pasivne Slovenije z dovozom živil iz Banata, se je ta služba centralizirala v beograjskem ministrstvu.

Končno je prvotna Narodna vlada za Slovenijo in Istro dne 23. decembra 1918 odstopila. Po zedinjenju je potrpežljivo čakala, da se bo sestavila nova centralna vlada, ki bi sprejela njeno demisijo. Toda Beogradu se z novo centralno vlado ni mudilo in ko je končno bila vendarle sestavljena, je dejal poverjenik za prehrano dr. Ivan Tavčar šaljivo: „Mi smo opravili, nas nič več ne plačajo in ne potrebujejo, naj pridejo tisti, ki jih bodo poklicali in za delo plačali“. S tem so vsi soglašali in v uradu je ostal samo dr. Janko Brejc, poverjenik za notranje zadeve, ki je upal, da postane predsednik nove deželne vlade; to upanje se mu je tudi izpolnilo. Domače naloge, ki so terjale nujno rešitve, so bile velike. Predvsem je bilo tu neurejeno koroško vprašanje, ki ga je temeljito zavozila že narodna vlada. Na južnih mejah Koroške je bila prav za prav stoječa vojna. Na znotraj so delovne množice zahtevale marsikaj, zlasti pa socijalno pomoč. Vojni invalidi so bili nepotrpežljivi in so hoteli imeti svoje pokojnine in odškodnine urejene. Industrijski delavci so zahtevali večje mezde, krajši delovni čas,

vsakovrstne socijalno politične zakone in ustanove. Mali kmetje in poljski dninarji so pričakovali čudežev od agrarne reforme, ki je bila napovedana že od Narodnega Vijeća. V tem vrenju je poslal predsednik Narodne vlade v Ljubljani Josip vitez Pogačnik predsedniku nove centralne vlade Stojanu Rrotiću telegram sledeče vsebine: „Udano pozdravljamo imenovanje centralne vlade, zato dajejo člani Narodne vlade v Ljubljani na razpolago svoje mandate, sprejete od Narodnega Vijeća v Zagrebu“.

Treba je bilo torej sestaviti novo slovensko deželno vlado in vse tri tedanje politične stranke so započele medsebojne razgovore o domačih političnih in ekonomskih razmerah in o sestavi nove domače vlade.

Ta pogajanja med tedanjimi političnimi strankami v Sloveniji, to je med Slovensko ljudsko stranko, Jugoslovansko demokratsko stranko in Jugoslovansko socijalno demokracijo so bila zelo dolgovezna. Čeprav je bila klerikalna stranka po vojni močno oslABLJENA, so bili njeni predstavniki pri razgovorih zelo intrasigentni ter so hoteli imeti vsekakor absolutno premoč v bodoči pokrajinski vladi. Zastopniki ostalih dveh strank so bili mehki in popustljivi, niti zdaleka se niso zavedali, da je prišel ugodni psihični trenutek, ko je postalo mogoče, za vedno potisniti predvojni klerikalizem ob stran. Dobro se spominjam, da smo imeli o tem ostre debate v socijalistični stranki, kjer so nekateri venomer poudarjali, da nimamo „ljudi“, to je zanesljivih oseb za važna javna mesta. Ta trditev, ki jo je često ponavljal zlasti Anton Kristan, je bila samo toliko točna, da je cela vrsta sposobnih ljudi stopila v stran, češ, mi smo levičarji, mi ne maramo sodelovati z meščani. Nadaljnji potek političnih dogodkov pri nas je pokazal marsikatero tragikomično sliko, ko so ti ekstremisti kasneje pomagali meščanski desnici in jo morda neprostovoljno zagovarjali. Jasno se je kazala zmeda, politična neodločnost in bojazljivost med neklerikalnimi ljudmi, kakor še dandanes, ker so neprestano kompromisarili v načelnih zadevah. Niso se še otrsli strahú pred klerikalnim političnim terorjem predvojne dobe.

V takšnem razpoloženju, ki ni bilo skladno z razpoloženjem med narodom takoj po vojni, so se te tri stranke pogajale okolo spornih jabolk, ki jih je bilo več.

Prvič: Katere panoge javnega gospodarstva in administracije naj ostanejo avtonomne in kaj naj se prepusti centralni vladi? Drugič: Kdo naj nadzoruje delo delegatov centralne vlade? Tretjič: Katere resore in koliko naj upravlja vsaka od teh treh strank? Četrtrič: Koliko zastopnikov dobi vsaka od teh strank v „Državnem Veću“ (pozneje imenovanem „Začasno narodno predstavništvo“) in petič: Koliko zastopnikov naj dobi „Pokrajinski zbor“ in po kakšnem ključu naj se porazdele mandati? Pripomniti moram, da se je tako vzpostavljen „parlament“ in „Pokrajinski zbor“ mislil od vseh le kot zasilno sredstvo, ki se stranke zedinijo nanj le, dokler ne bo mogoče razpisati volitev ne le v ti dve zastopstvi, ampak tudi v občine. Takrat ni

nihče mislil, da se bo to tako oživotvorjeno „Začasno narodno predstavništvo“ tako dolgo vleklo kot se je, in da „Pokrajinskega zbora“ končno sploh ne bo. Nazadnje so se omenjene tri slovenske politične stranke zedinile in sestavile vlado in sporočile imenoma svoje zastopnike za „Državno Veče“ in za „Pokrajinski zbor“ tudi javnosti po časopisju.

V kakšnem duhu so se vršila imenovana medstrankarska pogajanja in kakšna politična ideologija je takrat vladala, naj v ilustracijo služi zapisnik ene izmed sej.

Glasi se:

„Zapisnik o razgovoru dne 8. jan. 1919 za sestavo nove vlade in o ključu med strankami za „Državno Veče“ in za „Pokrajinski zbor“.

Navzoči: dr. Vl. Ravnihar, A. Ribnikar, dr. Novak, dr. Kramer, B. Remec, dr. Cankar, dr. Mohorič, A. Kristan, dr. M. Korun in A. Prepeluh.

Minister g. dr. Kramer pojasni po razgovoru z ministrom notranjih zadev g. Sv. Pribičevičem, da je računati poleg predsednika in podpredsednika na pet avtonomnih resorov, ako je minister za socialno politiko zadovoljen, da se poverjeništvu za socialno skrbstvo prišteje k samostojnim resorom. To bi bili tile: notranji, prosveta, pravosodstvo, narodno gospodarstvo (javna dela), kmetijstvo in soc. skrbstvo. Drugi indirektni resori bi pripadali v referat predsedstva.

Zastopniki SLS izjavijo na to, da morajo zadevo radi odobritve predložiti svoji stranki.

Zastopniki strank preidejo na to k razpravi o ključu za „Državno Veče“ oziroma za „Pokrajinski zbor“.

Zastopniki JSDS izjavijo, da smatrajo záse kot primeren ključ: 50% SLS, 25% JDS in 25% JSDS; od teh slednjih dveh pa naj pripadeta dva mandata Trstu. O njih porazdelitvi odločaj „Narodni svet“ v Trstu.

Zastopniki JDS izjavijo, da je ta ključ za nje nesprejemljiv ter da je najmanje kar zahtevajo ena tretjina mandatov.

Zastopniki SLS izjavijo, da naj se za podlago izračunanja ključa vzamejo zadnje državnozbornske volitve.

Prihodnja seja se določi na petek, 10. t. m. ob 8½ uri zvečer. Prepeluh s. r., dr. Ravnihar s. r., dr. Fran Novak s. r., dr. Mohorič s. r., Ribnikar s. r., dr. Korun s. r., A. Kristan s. r.,

Pogajanja so se slednjič končala s tem, da avtonomna deželna vlada za Slovenijo upravlja sledeče resore: notranje zadeve, nauk in bogočastje, pravosodje, narodno gospodarstvo in socialno skrbstvo. Poleg teh poverjeništev pa je obstojalo že poprej imenovano predsedstvo in podpredsedstvo.

Število „deželnih poslancev“ se je določilo na 90. Po strankarski pripadnosti bi jih bilo: SLS 47, JDS 27, JSDS 14 in Primorje (Trst) 2.

Prva deželna vlada za Slovenijo se je sestavila takole:

Predsedstvo: dr. Janko Brejc (kler.). Podpredsedstvo: dr. Gregor Žerjav (dem.). Notranje zadeve: Gustav Golia (kler.). Prosveta: dr. K. Verstovšek (kler.). Pravosodje: dr. V. Ravnihar (dem.). Javna dela: Anton Kristan (soc.). Socialno skrbstvo: Albin Prepeluh (soc.).

Po završenih medstrankarskih pogajanjih (drugih današnjih samostojno organiziranih strank tedaj v Sloveniji ni bilo) so stranke imele zborovanja

svojih zaupnikov. Jaz morem podati točnejšo sliko političnega razporeda le tistih ljudi, med katerimi sem tedaj živel: delavcev in malih kmetov. Med tem delom našega naroda je bilo najti poleg radikalnega socialnega gibanja tudi misel, ostati na domačih tleh samostojen in suveren gospodar; to misel so pozneje izrabili „Samostojni kmetje“.

Že 19. jan. 1919 je zborovala v Ljubljani „Vseslovenska delavska socialna dem. konferenca“. Izvolila je v smislu medstrankarskega dogovora 6 delegatov za „Državno Veče“ in 14 delegatov za „Pokrajinski zbor“. V posebni resoluciji je podala tudi smernice glede nove države: „Radi konsolidiranja razmer na Balkanu, ponavljamo zahtevo po balkanski federaciji v smislu beograjskih sklepov iz l. 1910. (Balkanska soc. konferenca l. 1910. v Belgradu, katere se je udeležil za Slovence dr. H. Tuma).

Med tem se je začelo šušljati o intrigah demokratske stranke proti sklicanju deželnega zbora za Slovenijo. Z ozirom na to je dne 25. januarja 1919 priobčil „Naprej“ uvodnik: „Poziv na Belgrad!“ Tu se bere:

„Pravijo, da imajo v Belgradu strah dati pokrajinam preveč moči v roke, pravijo, da hoče Belgrad strogo centralizacijo; to da je vzrok cincanju zajedniškega ministrstva.

Ali nimamo zato Korošca in Kramerja, da v zajedniškem ministrskem svetu povesta, da je vsaka uprava nemogoča, če ne dobi pokrajinska uprava zaenkrat še kar najširši delokrog?

Pa pogledajmo si zadevo „Državna Veča“ in „Pokrajinskega zbora“. Eden glavnih vzrokov ljudskega nezadovoljstva z dosedanjo vlado je pomanjkanje javne tribune, s katere zastopniki ljudstva lahko tolmačijo svoje zahteve in kontrolirajo upravo.“

Početkom februarja 1919 se je med tedanjimi vodilnimi političnimi listi razvila živahna diskusija glede nameravanega sklicanja deželnega zbora.

„Slovenski Narod“ je dne 12. februarja 1919 zahteval takojšnje sklicanje „Državnega Veča“; deželni zbor pa naj pride šele za njim, ker so deželni zbori in sabori ostanek Avstrije. Treba je okrožij, nakar postanejo vsi deželni zbori in sabori nepotrebni in odmrjejo.

Isti list je prinesel že naslednji dan uvodnik: „Vlada naj ljudstvo“, v katerem naglašja, naj bodo deželni zbori le pomoček, da se čim prej likvidira sedanje stanje, to je deželna vlada. Bodočnost imajo okrožja, na katere se naj prenese kar mogoče veliko samoupravnih poslov. Tam bo res vladalo ljudstvo.

Dne 14. februarja prinaša „Slovenski Narod“ polemiko z SLS, češ, da je začela akcijo za sklicanje deželnega zbora kot kontrolnim organom deželne vlade. JDS je res pristala, da se ima po konstituiranju nove deželne vlade sklicati tudi deželni zbor v Ljubljano in je celo kot prva imenovala svoje delegate. In pravi: „Da se deželni zbor še ni sklical, pač ni krivda JDS, ampak „Slovenec“ dobro vé, da je krivda onstran Kolpe, kjer nekatere

stranke, ki so gotovo SLS bližje kakor nam, žele tak deželni svet oziroma zbor, ki bi pomenil državo v državi in vsadil kal razdora v obliki trializma ali še več.“

Naslednji dan je priobčil g. dr. Ivan Tavčar v „Slovenskem Narodu“ članek „Brez zamere“, v katerem sicer priznava potrebo državnega in deželnega zbora in sklicanje obeh, vendar misli, naj bi bil deželni zbor le posvetovalni in kontrolni organ deželne vlade, ne pa tudi zakonodajna oblast. Tam govori o naredbah deželne vlade in dvomi o njih pravoveljavnosti. Kritikuje najbolj poverjeništvu za socialno skrbstvo, kjer pisalni stroji neprenehoma tipkajo nove naredbe in je mnenja, da je treba določiti kompetence.

Tudi SLS je zahtevala — kakor kaže že polemika „Slov. Naroda“ — sklicanje deželnega zbora. To je bilo odločilnega pomena, kajti imela je absolutno večino slovenskih mandatov v „Državnem Veču“ (20 : 17) in v „Pokrajinskem zboru“ (47 : 43), nadalje predsedstvo v deželni vladi za Slovenijo in podpredsedstvo v centralni vladi v Belgradu.

Že 11. februarja 1919 je prinesel „Slovenec“ uvodnik „Naš deželni zbor“, v katerem pokazuje na potrebo njegovega sklicanja iz narodnih, legislativnih in praktičnih upravnih razlogov, zahtevajoč, da se skliče.

Že naslednji dan prinaša „Slovenec“ zopet „Dopis iz Štajerskega“ na uvodnem mestu pod naslovom „Zahtevamo deželni zbor!“, v katerem naglašja, da je uvodnik od prejšnjega dne našel veliko odobravanje med ljudstvom. Članek navaja zlasti gospodarske in upravne razloge za sklicanje deželnega zbora.

In 14. febr. prinaša „Slovenec“ zopet uvodnik „Državno Veče in deželni zbor“, ki končuje: „Skličite takoj deželni zbor in ko bo tehnično mogoče tudi Državno veče.“

Tretja, socialistična, stranka je hodila v tem vprašanju vzporedno pot s SLS. Bila pa je v praksi bolj aktivna in agilna.

Bivši predsednik deželne vlade dr. Janko Brejc je priobčil v „Slovenecu“ z dne 21. oktobra 1923 polemičen članek, v katerem priznava sledeče:

Tajništvo soc. dem. stranke je z dopisom z dne 12. februarja 1919 predsedstvo deželne vlade obvestilo, da je izvrševalni odbor te stranke v svoji seji od prejšnjega dne sklenil, da z ozirom na politični položaj jugoslov. soc. dem. stranka zahteva, da se takoj skliče državno veče in deželni zbor, predsedstvo deželne vlade pa se naproša, to zahtevo na pristojno mesto v Belgradu sporočiti.

Ta dopis sem jaz v seji deželne vlade dne 17. febr. 1919 prečital in v razpravo dal. V debati, ki se je vršila v zvezi s tem predlogom, se je pokazala soglasna zahteva vseh strank, da se skličeta pokrajinsko in državno veče. Resolucija JSDS se je vzela z odobravanjem na znanje in se je sklenilo, jo sporočiti kot soglasno željo vseh v vladi zastopanih strank ministr-

skemu predsedniku v Belgrad s prošnjo, naj se dovoli, da deželna vlada čimprej skliče pokrajinski zbor kot svoj posvetovalni in kontrolni organ. Pokrajinski zbor naj bi se sklical najkasneje do konca marca. Tako je sklenila deželna vlada dne 17. febr. 1919 pod mojim predsedstvom.

Izvršujoč ta soglasni sklep sem istega nemudoma sporočil ministrskemu predsedniku. Pismeni odgovor, datiran od 9. marca 1919, sem prečital v seji deželne vlade od 17. marca 1919. in se glasi: „Predsedništvu zemaljske vlade v Ljubljani. S pozivom na izveštaj od 17. febr. t. g. br. 788 saopštava se, da se pre konstituante ne može sazvati pokrajinski zbor. To naravno, ne preči, da se stranke mogu sastajati na konferencije radi savjetovanja. 9. marta 1919 u Beogradu. Po naredbi predsednika ministarskog saveta šef kabineta.“

K temu pristavlja g. dr. Brejc: „S tem je bil deželni zbor pred konstituantno pokopan. Potolaženi smo bili, da ga bomo dobili po konstituenti, seveda, če si ga bomo v ustavi zasigurali.

„Naprej“ z dne 15. febr. 1919 je pisal: „Liberalci proti ljudstvu! Naša stranka zahteva, da se nemudoma skliče „Državno veče“ in „Pokrajinski zbor“. „Narod“ se temu protivi. Pravi, da pomeni sklicanje pokrajinskega zbora — separatizem. „Narod“ dobro vé, da se morajo premagati velike tehnične težkoče, da bo mogoče sklicati „Državno veče“. „Pokrajinski zbor“ pa se lahko skliče takoj, zanj ni nobenih ovir.“

Dne 11. febr. 1919 se je na seji vodstva soc. dem. stranke govorilo tudi o zavlačevanju „Pokrajinskega zbora“ ter se je naj moj predlog sklenilo: „Z ozirom na politični položaj zahteva jug. soc. dem. stranka, da se takoj skličeta „Državno veče“ in deželni zbor. Nujnost je utemeljena v razmerah in v bodočnosti te nove države.“ Ta sklep je objavil naslednji dan na čelu lista „Naprej“, tajništvo pa je dobilo nalog, sporočiti ga predsedstvu deželne vlade. To je bil tisti dopis, ki ga omenja dr. Brejc v svojem članku v „Slovincu“.

Za sklicanje deželnega zbora so bile torej vse tri v deželni vladi zastopane stranke, vendar z razliko, da so demokrati naglašali njegov prehodni pomen, ki naj bo le upravnega, ne pa tudi zakonodajnega značaja.

V ilustracijo politične ideologije med slovenskimi socialisti tedaj naj služi še pripomba, da je bilo tedanje vodstvo soc. dem. stranke mnenja, da pripada sklicanje „Državnega večja“ centralni vladi, sklicanje „Pokrajinskega zbora“ pa domači vladi, ki da je avtonomna. Temu naziranju je dal izraza tudi „Naprej“, pišoč, da ni nobenih ovir za sklicanje „Pokrajinskega zbora“ (15. svečana 1919).

To je bilo vsaj deloma tudi v popolnem skladu z adreso „Narodnega večja“ dne 1. decembra 1918 v Belgradu, ki je rekla: „Iz istoga razloga ostali bi na snazi pod kontrolom državne vlade dosedanji autonomni administra-

tivni organi, koji će za svoje uredovanje biti odgovorni i autonomnim predstavništvima.“

Kdo naj ta „avtonomna predstavništva“ skliče — to vprašanje je ostalo odprto.

Koncem svečana 1919. so se delegati slovenskih političnih strank odpe-
ljali v Belgrad na zasedanje „Državnega veča“, ki se je medtem prekrstilo
v „Začasno narodno predstavništvo“. Vsaka stranka je dala svojim „pred-
stavnikom“ na pot tudi „politično torbico“. Tudi soc. dem. „predstavniki“
so dobili takšno „torbico“ in „Naprej“ jim je ob slovesu posvetil z uvod-
nikom: „Na poti v Belgrad“, kjer se je bralo: „V upravnem oziru smo
nasprotniki centralizma in zagovorniki avtonomije“.

Obrzati si moramo namreč v spominu, da je v prvem veselju nad
zlomom Avstro-ogrske monarhije bila Jugoslavija vse sorte geslo. Klic po
Jugoslaviji je izražal predvsem zahtevo po samostojnosti in po večji narodni
svobodi, kakor pa smo je bili vajeni v preteklosti. Le v prav redkih glavah
se je včasih — zasvetilo.

Med ljudstvom je bilo razširjeno splošno mnenje, da je iz suverenih do-
mačih političnih strank sestavljena domača vlada tudi resnično avtonomna.
Zato so se vsi v vseh rečeh obračali le na njo. Pa tudi člani vlade, ki so imeli
tedaj — ako so hoteli delati — polne roke upravnih in legislativnih poslov,
je nuja vsakodnevnih neodložljivih potreb hočeš-nočeš gnala v to smer.
Zato je deželna vlada nastopala ne samo kot upravna, ampak tudi kot za-
konodajna oblast in je sama bila mnjenja, da ji je radi hitrega razvoja do-
godkov pripadla zlasti tudi oblast in kompetenca bivšega kranjskega in
štajerskega deželnega zbora in odbora ter je te posle tudi izvrševala. Zgo-
vorna priča temu je tedanji ljubljanski „Uradni list“. V vladnih sejah so se
spreminjale in dopolnjevale deželne in državne postave. Od teh „naredb“ —
ki so jih brez ugovora priznavale i administrativne i sodne oblasti — jih
je nekaj še danes v veljavi, ker jih je pozneje, po sprejetju „Vidovdanske
ustave“, potrdil „Zakonodajni odbor“ parlamenta. Pa tudi „nove“ postave
je napravila. Tako je na priliko izdala in podaljševala naredbo o podporah
brezposelnim delavcem in določevala njih višino. Finančna delegacija —
direktni resor! — je takšne „postave“, ki so bile v zvezi z denarjem, sicer
neprijazno gledala, toda brez ugovora honorirala. Še več! Deželna vlada
je vodila kot naslednica prejšnje „Narodne vlade“ celo „vojno“ na Koroškem,
ki je posebno poglavje politike izza tistih dni.

Ko je 26. marca 1919 takozvani „Socijalistični klub“ v belgrajskem za-
časnem narodnem predstavništvu sklenil preiti v opozicijo in odpoklicati
svojega zastopnika v centralni vladi (Vitomira Koraća), je takratno vodstvo
socijalistične stranke v Sloveniji soglasno bilo mnjenja, da s tem ni nič pri-
zadeta sestava deželne vlade za Slovenijo, ki je bila izključno plod dogovora
slovenskih političnih strank. Ob tej priliki je poslala SLS v centralno vlado

g. Jožefa Gostinčarja, ki je na konkretno moje vprašanje pravilno odgovoril: Sprememba centralne vlade ne more imeti nobenih posledic na sestavo slovenske deželne vlade! Temu naziranju je takrat pritrdila tudi srbska narodno-radikalna stranka. Enakega mnenja so bili tudi zastopniki SLS in JDS v deželni vladi sami, pa res ni takrat sprememba v Belgradu imela nobenih političnih posledic v Ljubljani.

Spričo take politične ideologije je bilo razumljivo, da je naslednji incident izval v vseh treh takratnih političnih strankah v Sloveniji odločen odpor in ogorčenje.

Za oddelek mladinskega skrbstva, ki je bil upravno dodeljen meni, sem javno razpisal štiri uradniška mesta. Po veljavnem dogovoru med strankami, je definitivno imenovanje teh uradnikov pripadlo celokupni deželni vladi. Predlog za imenovanje teh oseb sem prepustil nekakšnemu kuratoriju vseh obstoječih mladinskih organizacij. Predlog tega kuratorija sem prinesel v sejo deželne vlade, ga utemeljil in deželna vlada ga je soglasno sprejela. S tem je bilo imenovanje tistih štirih uradnikov izvršeno.

Takrat je bil v Protičevi vladi podpredsednik dr. Anton Korošec, ki je upravljal obenem tudi posle državnega mladinskega skrbstva. Kaj je ta centralni urad delal in izvršil, jaz ne vem, spominjam pa se, da je moj sporedni oddelek mladinskega skrbstva v Sloveniji storil precej za zaščito zanemarjenih, bolnih, revnih ali zapuščenih otrok. Kako pa sem se začudil, ko sem nekega dne našel med uradno pošto štiri dekrete podpisane od dr. Korošca, s katerim so bile imenovane na razpisana mesta v ljubljanskem mladinskem oddelku osebe, ki jih kuratorij ni predlagal. ne glede na to, da so bila dotična mesta že zasedena po sklepu deželne vlade same. To je bil po prevratu prvi slučaj, ko je centralna vlada hotela izvršiti imenovanje podrejenega uradništva brez ozira na deželno vlado. Predsednik deželne vlade je sklical na mojo željo kolegijsko sejo, na kateri sem o tem poročal. Soglasno se je sklenilo, naj sprejete Koroščeve dekrete nemudoma vrnem z navedbo, da jih deželna vlada ne prizna, ker se smatra sama za kompetentno glede tega imenovanja.

S tem je bil ta prvi spor končan. Samo, ko sem kmalu na to uradno obiskal gospoda podpredsednika vlade v Beogradu, sem moral slišati nekaj pikrih opomb, a to je bilo tudi vse.

Spori glede kompetence so se poslej večkrat pojavili. Spominjam se na primer zabavnega trenutka, ko nam je predsednik dr. Janko Brejc prebral brzoglavko pravosodnega ministra, v kateri je zahteval od njega, naj takoj odstavi poverjenika za pravosodje, dr. Vl. Ravniharja, ker ni smatral za potrebno izvršiti nekega njegovega ukaza. Te in takšne incidente smo pisali v breme nepoučenosti posameznih belgrajskih ministrov. Seveda so tudi naši domači juristi vedno bolj pogosto načenjali vprašanje kompetence pri važnih sklepih, ki so bili neodložljivi, a na katerih potrditev se ni moglo

čakati, ker Beograd upravno ali sploh ni funkcijoniral ali pa slabo in brez poznavanja naših razmer ter obstoječih zakonitih določb. Braniti dobro upravo je takrat pomenilo braniti upravno avtonomijo Slovenije.

Od 17. februarja 1919, ko smo v deželni vladi razpravljali o sklicanju deželnega zbora, pa do 17. marca, ko je deželni predsednik prebral v seji odgovor ministrskega predsednika z dne 9. marca, je minilo ravno mesec dni. Za tiste nepočakane čase je to pomenilo politično zdraho. Med tem časom sem ponovno povpraševal v predsedstvu (SLS), v podpredsedstvu (JDS) in v notranjem oddelku (SLS), kako je s to rečjo. Ob priliki nekega takšnega obiska, mi je dejal podpredsednik dr. G. Žerjav nekako takole: Naša (demokratska) stranka nima pomislov glede sklicanja deželnega zbora, ki bi nam bil res potreben. Toda naš deželni zbor bi utegnil biti nekaj prejudic tudi za sklicanje hrvatskega sabora, kar zahtevajo Hrvati. Zato ne verujem, da bi nam v Beogradu pritrdili, ako bi mu predlagali sklicanje.

Pozneje некоč mi je isti dr. Žerjav rekel, da ima Pribičević (tedaj notranji minister) tehtne pomisleke zaradi sklicanja slovenskega deželnega zbora. Nič pa nima proti nameri, da se skličejo od slovenskih političnih strank že imenovani „deželni poslanci“ pod kakšnim drugim naslovom v Ljubljano kot sosvet. Takrat nisem podrobneje povprašal, ali je minister sporočil to dr. Žerjavu (ki je bil navadno vsako noč telefonsko zvezan z Beogradom) osebno, ali pa uradno predsedstvu deželne vlade. Spominjam pa se, da tudi predsednik dr. Brejc za sklicanje ni bil bogvé kako navdušen, morda zaradi težav, ki jih je imel na Koroškem?

Da naša upravna avtonomija ne bo dolgo trajala, o tem so me prepričevali že poprej neki nevladni Srbijanci, ki jim pa nikakor nisem hotel verjeti, zlasti, ker je v tem pogledu vladala še neka edinost med koaliranimi slovenskimi strankami. Kasnejši potek političnih dogodkov je dal prav napovedim mojih srbijanskih prijateljev, ki so o bodoči usodi Slovenije mislili takó, kakor so gledali na politične dogodke v preteklosti v srbski Macedoniji.

Ko nam je tedaj deželni predsednik na seji vlade dne 17. marca 1919 prečital sporočilo ministrskega predsednika Štojana Protića, smo se začeli posvetovati, kakšno ime bi dali temu našemu pokrajinskemu zboru. Predvsem smo soglašali, da že imenovane „deželne poslance“ skličemo za konec marca 1919 v Ljubljano. Glede imena so padli razni predlogi: „Deželni svet“, „Sosvet deželne vlade“, „Začasno pokrajinsko predstavništvo“, „Pokrajinski svet“. Končno je predsednik dr. Brejc izjavil, da bo že našel kakšno primerno ime. Mesec marec je mineval, zopet je vse utihnilo. Dne 30. marca 1919 pa je prinesel „Slovenec“ uvodnik: „Zahtevajte deželni zbor!“ Tam se je bralo sledeče: „Najprej so nam obljubili, da se bo sklical deželni zbor! Vse stranke so se izjavile za to, imenovala so celo v hvalevredni naglici po-

slance zanj, pričel se je že prepir, kako naj se ta institucija imenuje, kakšen bodi njen delokrog — danes pa je to vprašanje pozabljeno.“

Zakaj pozabljeno, od koga pozabljeno?

Tiste dni (listino sem izgubil ali pa založil, toda iz zapiskov o sejah deželne vlade bi se mogel ugotoviti točen datum), sem v seji deželne vlade po nalogu izvršilnega odbora stranke interpeliral predsedstvo, zakaj še ni sklicalo deželnega zbora in kdaj namerava to storiti? O tem je poročal „Naprej“ dne 4. aprila 1919 takole: „Interpelacijo glede sklicanja deželnega zbora za Slovenijo je stavil na seji deželne vlade poverjenik za socialno skrbstvo Prepeluh. Res, skrajni čas bi bil, da se ustreže tej splošni zahtevi, kar bi mnogo prispevalo k pojasnitvi položaja. Radovedni smo, kdaj bo zmagal pri nas demokratizem!“

To je zadevo znova sprožilo, zakaj že 5. aprila je poročal korespondenčni organ deželne vlade, takozvani „Ljubljanski dopisni urad“ (L. D. U.) sledeče:

„Zborovanje slovenskih strank v Ljubljani. — Kakor je LDU izvedel iz poučenih krogov, namerava vlada po Veliki noči odposlance vseh strank v Ljubljano sklicati na daljše zborovanje“. — To poročilo so ponatisnili vsi naši politični listi.

Naslednji dan je prinesel „Slovenski narod“, tedaj glasilo slovenske demokratske stranke, poseben članek, ki pravi:

„Zborovanje strank se bo torej imenovalo to, kar smo doslej zahtevali pod imenom „deželni svet“, druge stranke pa to, ali vsaj mislimo, da isto — pod imenom „deželni zbor“. Članek govori na to o „velikih samoupravah in okrožjih“ ter izraža bojazen pred hrvatskim saborom in Radićem ter končuje:

„Vzroka dovolj, da kot Jugoslovani, kot Slovenci in kot demokratski državljani najprisrčneje pozdravljamo sklep vlade in da vidimo v njem tembolj razveseljiv napredek v našem političnem življenju, ker se potreba takšnega ljudskega zastopstva dokaj pereče občuti.“

S tem uspehom sem bil zadovoljen, ker sem računal, da bo 90 poklicanih ljudi iz treh političnih taborov, raznih stanov in poklicev, znalo via facti potegniti na sebe vsaj kompetence bivšega deželnega zbora kranjskega in štajerskega, najbrže pa še več, in da bi se tako Slovenci mogli aktivneje uveljavljati naznotraj in nazvèn, zlasti pa glede Koroške.

Toda minila je že davno Velika noč, napovedanega zborovanja pa še ni bilo. Ponovno sem drezal, toda določnega odgovora ni bilo. I predsednik deželne vlade (SLS) i njen podpredsednik (JDS) nista hotela o tem več govoriti, a meni so vzroki za ta pasivni postopek ostali neznani vse do danes. Oba sta odnesla to skrivnost seboj v grob. Vsekakor stoji, da obe tedanji

meščanski stranki nista bili resnično za demokrasko avtonomijo ali samoupravo. Obema so se videle takratne politične razmere še preveč nestalne, a ljudstvo nezanesljivo v strankarskem pogledu. — Politiki, ki so bili že pred vojno zgolj nacionalistično ali pa samo klerikalno orijentirani, so bili — razume se — po zlomu avstro-ogrske fevdalne monarhije za centralistično ureditev nove države. Kar je imel doslej politične in administrativne moči Dunaj, to imej odslej Beograd. Da bi se kot Slovenci morali v novi narodni državi aktivnejše udeleževati, kot nam je bilo to dovoljeno in mogoče v črnorumeni monarhiji, na to stari politiki niso mislili. Svoje stare miselnosti niso pokazali, dokler je upravljala deželo koalicija demokrasko organiziranih strank. Šele, ko se je ta domača politična vlada razbila in je visoka birokracija začela pridobivati na vplivu, se je začel nagleje širiti poleg političnega tudi upravni centralizem. To je umevno tudi iz razloga, ker odvisni uradnik ni hotel prevzemati na sebe nobene odgovornosti, marveč je hotel biti za vsako svoje uradno dejanje „krit“ že vnaprej. Torej so romali važni in nevažni akti v Beograd, kjer so se često tudi izgubili. Slovenski uradnik v dobi avstro-ogrske monarhije je bil navajen poslušnosti, bil je povsem nesamostojno bitje. Takšen je ostal tudi v Jugoslaviji.

Podobno miselnost in nesamostojno gledanje pa so prinesle v povsem novo državo tudi stare politične stranke in njihovi idejni vodniki. Te stranke so bile vsak dan, ki so ga preživele v Jugoslaviji, bolj nesodobne, torej brez iniciativ in z duševnim razgledom, ki ni prekoračil mej pokrajine, kjer so delale in živele, ali pa potreb njihove verske organizacije. Povojna doba je poleg tega naplavila na dan povsem nova gospodarska in socialna vprašanja, na katere te stare strankarske formacije niso znale odgovarjati. Tako je mladina, ki je doraščala že v novih razmerah, bolj in bolj prihajala v nasprotje s temi menihi preteklega doba in propadle države. Te razmere trajajo še vedno, a nasprotje med starimi generacijami in novimi, ki jim naša polpretekla politična in kulturna zgodovina ni dobro znana, narašča.

Naš politični klerikalizem se je po preobratu nekaj let s silno agitacijo zavzemal za politično avtonomijo. Spočetka jim govor ni tekel prav gladko in pokojni dr. Janko Brejc mi je nedavno pred svojo smrtjo odkritosrčno priznal: „Avtonomistične dialektike smo se učili pri vas; odkrito rečeno, mi se popreje (v Avstriji) nismo ukvarjali s temi problemi!“

Osebo sem danes uverjen, da so do takšnega sociološkega spoznanja, ki je že po nekaj letih zopet klaverno utonilo v političnem oportunizmu, prišli samo zaradi obrambe politične hegemonije enega stanu, ki je dejansko družabni nositelj klerikalizma, duhovščine. S tega vidika so se učili nove politične dialektike pri avtonomistih, ne pa zaradi velikih skupnih političnih interesov vseh južnih Slovanov.

(Dalje).

naročila, podpore in razne ugodnosti velikim trustom. Državni dolg je pri tem kljub nasprotnim prognozam rasel in s tem odvisnost države od velikega kapitala.

Takšen je bil položaj letos spomladi, ko je šel francoski narod na volitve. Ne bomo se čudili, da je finančna oligarhija pripravljala ponovno že preizkušeno sredstvo. „Zmaga ljudske fronte pomeni padec franka“, je bilo volivno geslo, s katerim je prevpila volivno propagando in ki naj bi vstvarilo v ljudstvu ono nevarno razpoloženje, ki utegne izbruhniti ob najneznatnejšem dogodku v splošno paniko. „Vlada ljudske fronte pomeni državljansko vojno, požiganje cerkvâ, ropanje samostanov“ je bilo drugo geslo, vrženo z vso silo preko velikega časopisja, ki naj bi prestrašilo onega, ki je morda spregledal lažno igro s padcem franka.

Zmagala je ljudska fronta in nastopila je nova vlada. Cerkve niso gorele, samostani so ostali nedotaknjeni — v veliko razočaranje celokupne desnice. S frankom je bila zadeva kočljivejša. Veliki kapital je ponovil svojo nevarno igro. Zlato je začelo zapuščati trezorje Narodne banke. Ravnati je bilo treba naglo. Ekspoze finančnega ministra Auriola, ki je podal porazno sliko stanja državnih financ v vsej njeni goloti, brez olepšavanja in prikrivanja, je predvsem izbila izigravanje nove vlade na račun splošne gospodarske depresije. Odstavitev guvernerja Narodne banke in napoved reforme Narodne banke z **d e k r e t o m** (to se pravi, če treba, nemudoma, brez dolgotrajnega, raznim vplivom izpostavljenega parlamentarnega postopka!), na drugi strani pa zrelost francoskega ljudstva, ki je ohranilo svojo razsodnost tudi ob tako težki preizkušnji, sta odbili ta prvi napad. Borba se bo vodila seveda dalje, z vso žilavostjo in neizprosnostjo. Saj stvari, za za katere gre, so velike in usodne za vso Evropo.

Navajeni smo omalovaževati reforme, ki se ne vrše ob postavljanju barikad in potokih krvi. Dogodki, ki jim prisostvujemo v tem času v Franciji, pomenijo socialno revolucijo. Ne tiste, kakor jo hoče na vsak način prikazati „dvesto družin“, marveč ono drugo, ki o njej s ponosom sanja vsak Francoz, vsak svoboden človek. Tako kot pristoji zrelemu visokociviliziranemu narodu, ki se noče niti za hip odreči spoštovanju do človeka in svobodi duha, se je lotila Francija izvesti potrebne reforme v zgradbi svojega organizma. Kot v veliki revoluciji je s tem prevzela misijo utirati stopinje blodečemu zapadu.

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Z nastopom „Deželne vlade za Slovenijo“ se je politični položaj v Sloveniji bistveno spremenil. Doslej smo imeli neodvisno „Narodno vlado“. Deželno vlado so sicer sestavile domače politične stranke, formalno pa je vendarle bila že imenovana od kralja. Njeno politično ozadje je tvorila centralna vlada v Beogradu, upravno je bila sicer od te odvisna, politično pa ne. Prva deželna vlada, katere član sem bil, je bila de facto avtonomna, zakaj še neorganizirani poveljni Beograd je nam samim prepuščal vse upravne odločitve glede naše ožje domovine, celo vojno na Koroškem vse do maja 1919. Kaj je takrat pomenilo ime Slovenija? Vsakdo je s tem imenom razumel teritorij, na katerem smo bolj ali manj kompaktno živeli

Slovenci v bivši avstro-ogrski državi. Toda to ozemlje je imelo zelo problematične narodne meje. Proti sosednji Hrvatski ni bilo dvomov, tu je bila slovenska narodna meja precej jasno vidna. Proti Nemcem in Ogrom pa Vélíka antanta ni določila nobene demarkacijske linije, razen na zapadu proti Italiji, na veliko pohujšanje Wilsonovega bojnega gesla o samoodločbi malih narodov. Zakaj je Vélíka antanta, ki je rada potegnila demarkacijske linije bodisi med narodi bodisi med državami, pri nas to opustila, ne vem. Domnevam pa, da o naših dejanskih narodnih mejah na Koroškem, na Štajerskem in v Prekmurju ni imela nobenega pojma, pa so zato tisti véliki, komodni gospodje prepustili prizadetim interesentom, da sami provizorno določijo nove narodne meje bodisi sporazumno, bodisi nasilno. Bivša slovenska „Narodna vlada“ se tega posla ni resno lotila. Veseleča se vsak dan posebej svoje imenitne eksistence, je bila mnenja, da bo Vélíka antanta v svoji gorečnosti za pravico na tem preizkušanjem svetu, sama odločila Slovincem, kar si bodo proti Nemcem in Madžarom le zaželeli. Vojne je konec, nikoli več je ne bo! Sedaj bodo v Parizu napravili takšen mir, da bo vsem željam in zahtevam zatiranih in doslej nesvobodnih slovanskih narodov zadosteno. Tako so filozofirali gospodje narodni poverjeniki, také slovensko časopisje in také inteligence. Samo eden je bil, ki je bil drugačnega kova. V Mariboru se je pojavil dotedaj malo znan oficir cesarske armade, priлично celo poet slovenski, Rudolf Maister. On je kar na svojo roko organiziral prepad na nemške ostanke cesarske armade, osvojil je Maribor in energično potegnil demarkacijsko linijo na Štajerskem tam, kjer slovensko-nemška narodna meja dejansko živi. Takratni poverjenik za prosveto dr. K. Verstovšek, mariborski rojak, je bil spričo energičnega Maistra také presenečen in navdušen, da ga je ob neki priliki kar nagovoril: „Gospod general!“ To je dr. Verstovšek dobro pogodil, ker je bilo to imenovanje po godu vsem. Takratni slovenski „vojni minister“ dr. L. Pogačnik, bivši klerikalni poslanec, sicer pa skromen politični talent, ni niti ugovarjal vmešavanju dr. Verstovška v njegove resorne zadeve. Med vojaki in oficirji je bil namreč brez ugleda, in ko se je neke nedelje podal na Dolenjsko agitirati za svojo klerikalno stranko, je bil srečen, da je zdrav utekel nekdanjim svojim kmetskim volilcem. V svoji gorečnosti za „vesoljni mir“ je večkrat poudaril, da zaradi mejnih sporov med Slovenci in Nemci ne sme biti prelite nič krvi, ker bomo itak dobili vse, kar nam v nacionalnem pogledu pripada. Dr. Janko Brejc, takrat poverjenik za notranje zadeve, se zdi, je bil drugačnega mnenja in bi rad zasedel slovenske kraje na Koroškem. On sam je zapisal o tem sledeče: „V narodni vladi ni bilo enotnega naziranja glede oborožene akcije na Koroškem. Poverjenik za prehrano dr. Tavčar je n. pr. bil odločno proti temu, da bi se prelila le ena kaplja krvi. Tudi je odklanjal aprovizacijo Celovca. Bil je pač prepričan, da bomo na Koroškem itak mirnim potom dosegli vse, kar nam gre. Tako se je vlada v glavnem

zadovoljila s papirnatimi protesti pri dunajski državni in celovski deželni vladi in je svoje teritorialne pretenzije podprla samo z okupacijo nekaterih važnejših točk in še to s popolnoma nezadostnimi močmi.“*

Ti okupirani kraji so bili: Podkloster, Področca, Borovlje, Velikovec. Okupirali so jih maloštevilni slovenski prostovoljci. Med Nemci je prevladovalo mišljenje, da je to v redu in so ugibali, čemu ne pridejo naše čete tudi v Celovec in v Beljak. Ivan Hribar v svojih „Spominih“ silno ostro napada svojega nekdanjega političnega prijatelja dr. Ivana Tavčarja. Očita mu, da se je bal pomanjkanja in lakote v Ljubljani, ako bi morala narodna ljubljanska vlada skrbeti tudi za prehrano Beljaka in Celovca. S tem da je zakrivil naš poraz na Koroškem, kjer bi v prvem presenečenju in strahu Nemcev gotovo osvojili in tudi obdržali naše slovensko ozemlje.* Seveda je verjetno, da bi takoj ob zlomu z lahkoto zasedli vse kraje, kjer resnično prebivajo Slovenci. Na drugi strani pa je res tudi to, da takratna „Narodna

* Dr. Janko Brejc v knjigi „Slovenci v desetletju 1918—1928“, str. 171.

* Ivan Hribar: Moji spomini, II. del. Med zanimivimi podatki navaja tudi sledeče:

„Takole nam o tem pripoveduje zapisnik o 26. seji „Narodne vlade“ z dne 30. novembra 1918:“

„Včeraj opoldne je general Maister sporočil telefonično „Narodnemu svetu“, da se je pogodil glede Koroške in Štajerske z zastopnikom „Wohlfahrtsausschussa“ in polkovnikom Passyjem, da Maistrove čete zasedejo točke št. Pavel, Grebinj, Wageberg, slovenski št. Mihael, Krnski grad, Trg (Feldkirchen), Beljak, šmohor, črto naravnost doli proti jugu do državne meje; vsi ti kraji inkluzivno in da stopi ta pogodba v veljavo 30. t. m. General Maister prosi zajedno NV za aprovizacijo teh krajev, ker je deželna aprovizacija zelo slaba.“

Človek normalnega razuma bi mislil, da je „Narodna vlada“ v Ljubljani to vest ne samo radostno, temveč navdušeno sprejela in generalu Maistru svoje zadovoljstvo in zahvalo izrazila. Saj je s tem dogovorom dokazal, da ima poleg svojih sijajnih vojaških tudi izredne državniške lastnosti. Sejni zapisnik nas o tem drugače podučí. Takole čitamo v njem:

„Ko so se ta poročila prebrala, poroča obširno o vojaškem položaju na severni državni meji podpolkovnik generalnega štaba Ulmanky na podlagi dobljenih informacij. Poročevalec je mnenja, da je z vojaškega stališča mogoče zasesti Celovec, težave pa nastanejo za prehrano. Poverjenik za prehrano dr. Tavčar izjavi, da ni v stanu prevzeti še aprovizacije Celovca. Zato naj vojaštvo zasede samo Grabštajn pri Celovcu in Celovec sam le ogroža. Ker pa komisar za Koroško Smodej izjavi, da je v Celovcu množina živil, ki so se rekvirirala v prvi vrsti iz slovenskega ozemlja, ter približno za 50 milijonov vojnega blaga, ki ga bodo sicer Nemci odpeljali v Nemško Avstrijo, in dalje naglaša, da morajo Korošci tudi imeti Celovec kot središče uprave, se sklene: Smodej naj gre v Maribor in eventualno še v Zagreb in naj zagigura prehrano Celovca neodvisno od Ljubljane. Če se mu to posreči, se ukaže generalu Maistru zasesti Celovec, ker ima po lastni izjavi dovolj moči na razpolago. Generala Maistra je poučiti, da je njegov delokrog strogo vojaški, da tedaj nima sklepati z Nemško Avstrijo sam nikakih političnih pogodb ter da se ima v bodoče v vseh zadevah njegovega delokroga obračati na NV in ne na NS.“

vlada“ ni razpolagala z znatnejšimi vojaškimi četami. Prostovoljcev za koroško fronto se je le malo priglasilo. Vsakdo se je branil novih borb, ko pa je komaj prišel iz vojne domov. Povedal sém že, da je mobilizacija, odrejena s sklepom te „Narodne vlade“ same in ona „Narodnog Vijeća“ v Zagrebu popolnoma propadla. V Ljubljani je bilo sicer opaziti veliko narodnega navdušenja pri mirnih manifestacijah in v javnih lokalih, toda navdušenja za vojno na Koroškem pa ni bilo. Kmetje, ki so se vračali domov, so odlagali orožje kjerkoli so utegnili in brez zamude odhajali v svoje vasi. Velik del uradniške inteligence je bil ob zlomu habsburške monarhije tudi presenečen, pa se prve trenutke ni mogel prav orientirati. Nekateri so mislili predvsem na svojo bodočnost, pa niso vedeli, ali naj si nabavijo srbsko ali italijansko slovnico, na svojo slovensko seveda niso pomislili. Industrijski delavci, katerih je bilo med vojno mnogo zaposlenih v vojni industriji, že po svojem duhu niso bili naklonjeni novim vojaškim podjetjem. In tako se ta uboga „Narodna vlada“ z vitezom Pogačnikom na čelu, ki ni niti malo ustrezala takratnemu ljudskemu političnemu razpoloženju, ni imela na kaj opreti.

Poverjenik za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik ni znal ali pa ni mogel ustvariti nobene vojaške organizacije ter je vodil svoj resor na kancelijski način in z namenom demobilizacije. Na terenu vojake in za orožje sposobne ljudi zbirati, jih navdušiti in vojaško oblikovati ter v boj voditi, tega ni znal nihče teh gospodov, ki so hoteli — vladati. Narodna vlada je za Koroško imenovala posebnega komisarja vikarja Franca Smodeja, ki je prebil večino časa v Ljubljani in v Celovcu, mesto na fronti in med bojujočimi se četami. Nastopil je trenotek, ko se je žarko pokazalo, da zna naša inteligenca vzorno debatirati in pisati o katoliškem in svobodomiselnem svetovnem nazoru, svoje zemlje pa ni znala braniti niti sedaj, ko je bil narodni nasprotnik brez vsake politične in vojaške moči. Na Dunaju se je takrat vršila takozvana „österreichische Revolution“, ki jo je podrobno opisal socialist dr. Otto Bauer v svoji prav tako imenovani knjigi. Nekdanja močna krščansko socialna stranka dunajskih malomeščanov, klera in starih fevdalnih ostankov, je bila na smrtni postelji. Na njeno mesto je stopil industrijski proletariat, organiziran v nemški socialno demokratski stranki. Komaj se je to zgodilo, že se je javil nov politični faktor: komunizem. Novi avstrijski režim reformistično usmerjenega socializma se je moral takoj spočetka močno boriti proti temu svojemu radikalnemu tekmeču, ki je zajemal svojo moč zlasti med vojaštvom, ki se je razočarano in demoralizirano vračalo z bojišč in ujetništva. Avstrijsko nemško meščanstvo je bilo prestrašeno, v skrbi za svoje življenje in imetje. Meščanska družba se je nevarno zamajala. Radikalna socialna gesla so prekričala vse, ki jim je vladajoči reformni socializem moral dajati koncesije. Tudi nemško meščanstvo na Koroškem, zlasti pa v Beljaku in v Celovcu je bilo ta trenutek politično na tleh in bi najbrže z navdušenjem pozdravilo močne in disciplinirane vojaške

čete, ki bi prišle tja, pa čeprav bi bile — slovenske, srbske ali pa italijanske. Toda do naše vojaške zasedbe ni prišlo in koroške nemške nacionaliste je polagoma mineval prvi strah. Ker je zasedba izostala, so se hoteli prepričati, kaj se pripravlja „tam za gričem“, pa so 9. decembra 1918. sami poslali posebno deputacijo v Ljubljano, da bi se porazgovorila s to skrivnostno „Narodno vlado“, ki tako hudo piše in laja, ugrizne pa ne. Pri tej priliki so Nemci ponudili slovenski „Narodni vladi“ sodne okraje Pliberk, Dobrloves, Železno kapljo in Borovlje. „Narodna vlada“ v Ljubljani pa se je takrat zanašala na pravilnost in resničnost napovedi dr. Korošca, ko se je vrnil iz inozemstva, in na pomoč srbske vojske,* ter je to nemško ponudbo odbila, zahtevajoča ves teritorij, na katerem na Koroškem žive Slovenci. Reči moram, da je bil naš apetit precejšen, saj so se omenjali celo kraji, kjer so Slovenci nekdanj res živeli, pa so že davno popolnoma ponemčeni. V tej „Narodni vladi“ ni bilo nikogar, ki bi imel pogum skleniti z Nemci začasno ali trajno premirje s kolikor mogoče ugodno demarkacijsko črto, ko se je že opustila vojaška zasedba slovenskega ozemlja na Koroškem. Ko so se torej razgovori v Ljubljani razbili, so opogumljeni koroški Nemci sami poskusili izzvati odločitev. Na Silvestrovo noč leta 1918. so nemški prostovoljci (Volkswehr“) napadli slabotne slovenske vojaške oddelke in jih vrgli onstran Drave in Freibacha, tako da je ostalo na severni strani Drave v slovenskih rokah samo še „Velikovsko mostišče“, v ostalem pa sodni okraji Pliberk, Dobrloves in Železna kaplja.

Pri tej priliki naj povem še sledeče: Ves čas preprirov zaradi slovenskega dela Koroške, smo Slovenci tostran Karavank gledali preko meje kot v nekakšno sovražno deželo. Odkod ta pojav? Jaz si ga razlagam psihološko iz razpoloženja, ki je nastalo spričo pasivnosti koroških Slovencev s a m i h. V tem pogledu je imel Rudolf Maister na Štajerskem neprimerno lažje delo, čeprav je bila predvojna germanizacija na Štajerskem prav tako delavna, močna in nasilna kot na Koroškem.

Koroški Slovenci se nemškemu pritisku s severa niso mogli uspešno upirati. Nihče jim namreč ni nudil zaledja in opore. Nasprotno, bili so celo objekt političnih kupčij v Avstriji. „Nekronani vojvoda kranjski“, kakor so Nemci krstili tridesetletnega političnega vodnika nekdanje mogočne kato-toliške stranke na Kranjskem, dr. Ivan Šušteršič je rad odstopil na Koroškem en slovenski državni mandat od skupnih dveh Nemcem, ko so bivše avstrijske politične meščanske stranke mešetarile za volilno reformo (1907), zato, da še ojača že itak močno politično pozicijo svoje stranke na Kranjskem. Slovenec na Koroškem, ki se ni hotel opredeliti za to politično in nazorsko smer, je moral, hočeš — nočeš, v nemški tabor, kakor je bil na priliko za

* To trdi dr. Janko Brejc v svoji razpravi v „Slovencih“, str. 171.

časa dr. Bleiweisa na Kranjskem v to prisiljen dr. Karl Dežman, Josip baron Schwegel in še marsikdo. Napredni slovenski koroški kmet je odšel med „Bauernbundovce“, napredni slovenski delavci med nemške socialne demokrate. Oba sta bila kmalu potem ponemčurjena, odnosno postala sta „deutsch freundliche Windische“. Slovenska manjšina na Koroškem se politično vse do danes ni nikoli vezala z drugimi strankami kot samo z nemško krščansko-socialno stranko, ki je Slovence prav tako germanizirala kot vse ostale nemške politične stranke in organizacije. Družba sv. Mohorja v Celovcu je sicer res razpošiljala vsako leto ogromno knjig med Slovence, večinoma verske vsebine, ni pa za resnično narodno probudo koroških Slovencev storila nič pomembnega. Saj so odločilne osebnosti na Koroškem proglašale narodnost za ostanek poganstva. Poganstvo pa se mora vendar uničiti popolnoma, spomin nanj mora iz src sicer vernega katoliškega ljudstva! To je bil osredek, srce politične ideologije, kakršno je širil na Koroškem naš konservatizem. V duhu te ideologije je bilo, da narodnega boja ne gre razvnamati in da naj se vsi spori likvidirajo v duhu tolerantnosti in vpoštevanja višje nemške kulture. Družabno je šlo tako daleč, da so se na priliko v slovenskih družbah rade izmenoma pele slovenske in nemške pesmi. Seveda ni Nemcem prišlo niti na misel, ta zgled posnemati, temveč so nekaterim melodioznim slovenskim napevom kratko malo obesili svoj nemški tekst, pa je bilo zadoščeno njim in — Slovencem.

Slovinci na Kranjskem, Štajerskem in v Primorju se za koroške razmere niso zadostno zanimali. Večini Slovencev je bila Koroška narodnostno neznana dežela vse do trenutka, ko je bilo to vprašanje postavljeno na dnevni red. Odločilni politični možje med Slovenci pred vojno, se zdi, so smatrali koroške Slovence v narodnem pogledu že za izgubljene. Od vodilnih politikov je edini dr. J. E. Krek časih zašel tudi na Koroško, preko Karavank, toda tudi ta le v poslih svoje stranke. Močne slovenske narodne propagande na Koroškem sploh bilo ni. Nemški koroški kmetje so imeli svojo stanovsko organizacijo v svobodomiselnem „Bauernbundu“. Med delavstvom in namščenci sploh, pa je bil skoro nepoznan, kajti med temi sloji je bila takrat močna nemška socialna demokracija in pa nemški nacionalisti. Med vojno so se politične razmere za Slovence še poslabšale. Ko so bili koroški

Znano je, da se na Koroškem rodi izredno veliko nezakonskih otrok; v celovškem okraju je njihovo število doseglo do 50 odstotkov vseh rojenih. Koroški kmet celo prav rad vidi, ako njegova ženska služinčad rodi nezakonsko deco, ki mu pozneje služi kot cenena delovna moč. Ta pojav še pogoršuje socialne razmere, ki v zvezi z alkoholizmom zmanjšujejo odporno silo naroda. Najodpornejši evropski narod so Irci, pri njih pa je število nezakonskih rojstev najnižje.

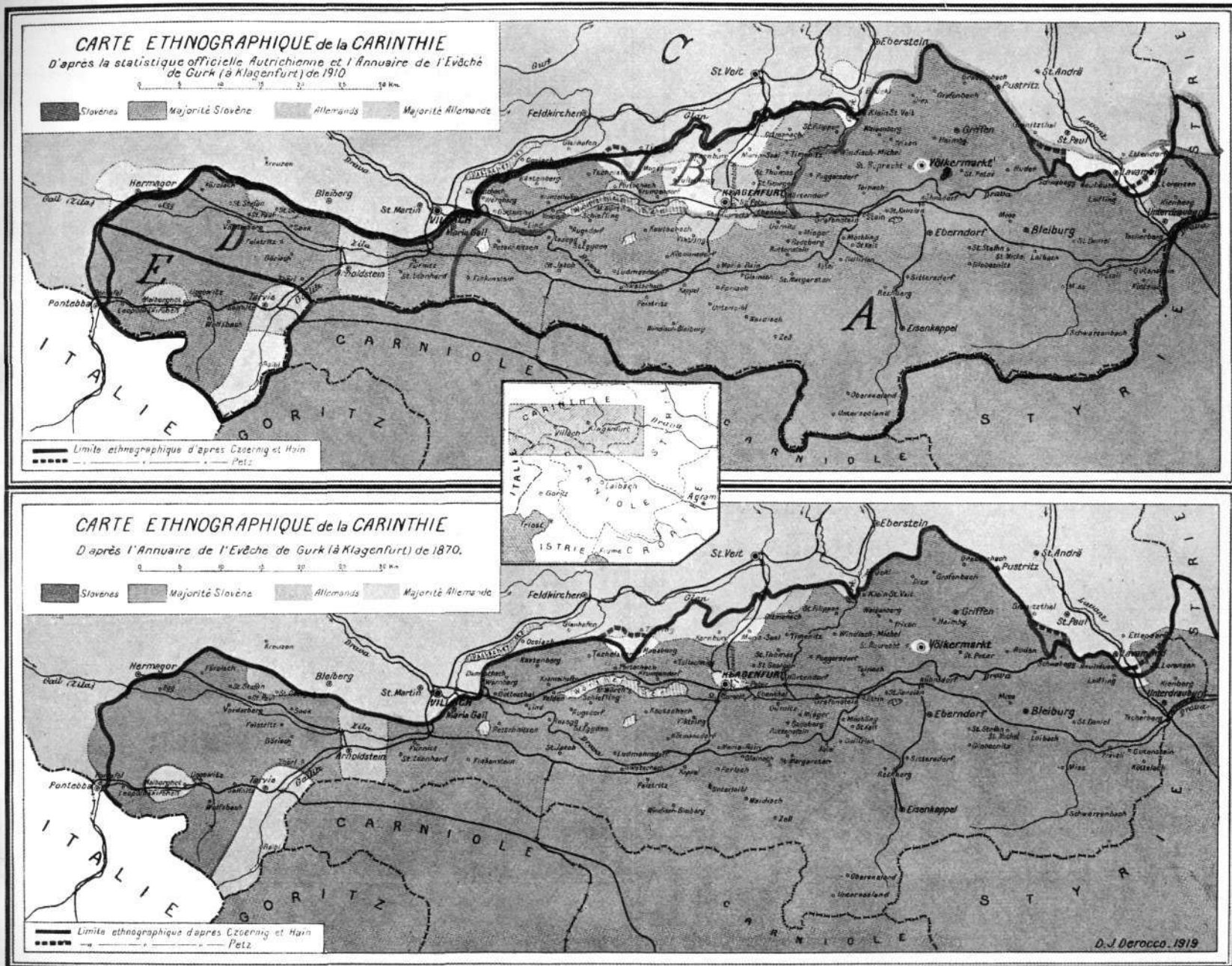
Slovenci po vojni postavljeni pred vsekakor zelo težko vprašanje, da se odločijo, ali za svojo celotno Koroško v razoroženi in republikanski Avstriji, ali pa dopuste razkosanje svoje dežele, zlasti pa celovške kotline, in se pridružijo Jugoslaviji, novi državi, o katere bodočnosti se takrat ni vedelo še nič gotovega, — tega težkega vprašanja, na katerega v ostalem niso bili kar nič pripravljeni, niso mogli dobro razumeti. Morda bi ga razumeli jasneje, ako bi bili pripravljeni nanj. Toda ljubljanska vlada sama si ni bila na jasnem o gospodarskih in prometnih posledicah danega geopolitičnega položaja. Naše zahteve bi se morale ozirati na ta položaj, ne pa se oslanjati na samo narodnostno načelo, ter brez vsake romantike premakniti svoje težišče bolj na vzhod, na zapadu pa se trdno držati vsaj Drave. Koroški Slovenci sami pa tudi niso imeli političnega vodnika, razen neukega Grafenauerja*, ki bi koroški problem zajel od praktične strani in pogumno prelomil s politično romantiko. V svoji negotovosti so se bali vsake odločitve, pa bila kakršnakoli. V tej svoji pasivnosti in neodločnosti ter spričo nemške agitacije o gospodarski škodi, ki bi jo doživeli, ako se dežela razkosa na dve državi, so naposled vse, ki so računali samo ž njihovo narodno zavednostjo, nehote prevarili. Duhovno so bili že dolgo v krempljih germanizacije, ki je koroškim Slovencem v kulturnem, a zlasti v gmotnem pogledu konkretno obetala več, kot pa bi jim mogla nuditi prvi hip skromna, okrnjena in ubožna slovenska domovina. O Hrvatih in Srbih pa je imelo ljudstvo na Koroškem najslabše mnenje zaradi učinkovite nemško-nacionalne in fevdalno - klerikalne propagande, ki je začela kmalo po l. 1903. in od takrat pa vse do vojne ni nikoli povsem prenehala. Balkan — to je bil strah v očeh vsakega naivnega Avstrijca, Srbi in Hrvati so bili opisovani že v ljudskih šolah kot ušivci in ovčji tatovi brez vsake kulture in civilizacije. V tem vzdušju je bil plebiscit za Slovence izgubljen, še preden se je rodil! Mnogi so po plebiscitu krivili za naš neuspeh srbskega geografa Jovana Cvijića in Joco Jovanovića. Nihče nam ni mogel prinesiti zmage, za katero

* Franc Grafenauer je bil v očeh Nemcev edini politični pooblaščenec koroških Slovencev, ker je bil v Avstriji edini njihov državni poslanec. Drugi slovenski koroški mandat so kranjski klerikalci l. 1906. zamešetarili. V normalnih razmerah posest takih mandatov ni posebno važna, drugačna pa je takšna politična posest v nemirni in prevratni dobi. Grafenauer je sam rad pripovedoval, da je potomec bavarskega naseljenca. Bil je preprost kmetski mož, ki je zapadel takoj spočetka prevrata revščini, ki ga je ovirala pri javnem delu. Za koroške razmere je značilno, da so dajali Slovenci mnoge izvrstne politične vodnike in organizatorje Nemcem. Tudi današnja Avstrija ima na važnih državnih položajih potomce nekdanjih slovenskih družin. Celo svojega današnjega kancelarja Šušnika, šefa svojega generalnega štaba Janšo itd.

so v narodu samem primanjkovali pogoji. Vojaški uspeh, ki so ga dosegli Nemci v Silvestrovi noči l. 1918., so hoteli takoj tudi zavarovati. Znova so ponudili premirje in začeli so se razgovori v Gradcu. Takrat je že poslovala na Dunaju posebna ameriška komisija pod vodstvom profesorja Archibalda Coolidge-ja s Havard univerze. Nanj so se obrnili avstrijski Nemci. Eden prvih njegovih političnih svetovalcev glede novih južnih mejâ avstrijske republike je bil znani avstrijski zgodovinar prof. Friedjung, znan iz vele-izdajalniških predvojnih procesov proti južnim Slovanom. Coolidge-ja so Nemci kmalo pridobili za svojo tezo, da so Karavanke ne samo geografska, temveč tudi narodna meja med njimi in Slovenci. V Ljubljano je prišel ameriški major Miles kot politični in vojaški mešetar. Njegov oče je bil v Ameriki precej sloveči general iz bojev proti Indijancem. Tega Amerikanca so v Ljubljani naši možje slabo zabavali, poslušati je moral razna učena predavanja o koroških hribih in gorah, to pa kar bi on sam rad, zabave, mu niso nudili nobene. Iz Ljubljane se je napotil v Gradec, kjer so se pravkar vršili razgovori in se je tam ponudil obema bojujočima se strankama kot nekakšen razsodnik za čas, dokler ne odloči o definitivni meji pariška mirovna konferenca. Predložil je tudi svoj načrt takšne pogodbe, katero je podpisal takrat v Gradcu navzoči Franc Grafenauer, čeprav končno ni prišlo do sporazuma in so se zastopniki naše deželne vlade odstranili in odrekli svoj podpis. Toda bivši slovenski koroški državni poslanec je bil v očeh Nemcev opravičen za polномоčni podpis. Ta razsodiščna pogodba je bila stilistično zelo dvoumno sestavljena in je le na splošno določala, da se mora demarkacijska črta na Koroškem ozirati na narodnost prebivalstva, če že ne v posameznostih, pa vsaj v velikih potezih. Nova deželna vlada, v kateri si je prav vse posle glede Koroške samovoljno vzelo njeno predsedstvo, to je njen predsednik dr. Janko Brejc, danega Grafenauerjevega podpisa ni niti odobrila niti preklicala, ker je zopet zmagala miselnost pretkane kmet-ske rezerviranosti. Zato sta se major Miles in njegov vojaški spremljevalec, ameriški poročnik King, podala na Koroško, da si ogledata položaj na licu mesta. Avstrija mu je dodelila svetsko izobraženega moža z diplomatičnimi sposobnostmi. Bil je to bivši mornariški oficir Peter, ki je zastopal pozneje Avstrijo tudi v plebiscitni komisiji. Dr. Brejc pa je poslal v Milesovo spremstvo duhovnika dr. Lamberta Ehrlicha, podpredsednik dr. Žerjav pa dr. Ivana Švegla, poznejšega ministra. Dr. Švegel je bil več desetletij avstrijski generalni konzul v Ameriki in je imel najboljše zveze z ameriško mirovno delegacijo v Parizu, toda moral se je umakniti duhovniku dr. Ehrlichu na zahtevo dr. Brejca, ki ni trpel nobenega tujega vmešavanja v njegove koroške posle. Komisija se je na Koroškem ustavila le v mestih in v večjih krajih, ki so po ameriški miselnosti za vsako deželo najvažnejši. Nemci so

Slovensko ozemlje na Koroškem

Zgornja karta je sestavljena po uradni avstrijski statistiki in po letopisu krške škofije iz leta 1910., spodnja pa po letopisu krške škofije iz leta 1870. Obe sta bili predloženi prezidentu Wilsonu, ki ju je sam tudi podpisal.

Cartes & Co., Paris - 1913

Alvin Krepisch St. Reig
Goldschmidt
Anton Bonar
Reich
Hans
D. Hirsch
Herschel Wilson

Američana povsod najljubezniveje sprejemali, odlične nemške gospe so ju pozdravljale in slavile. Spričo tega niso bila predavanja dr. Ehrlicha o geografiji in narodnih razmerah na Koroškem nobena protiutež nemškim prizadevanjem, zlasti še, ker protestant Miles, sin generala, ki je pobijal Indijance, gotovo ni bil brez vseh predsodkov. Oba Amerikanca ni nič mikalo v slovenske hribovske vasi. Kaj naj bi našla tam? Župnike, ki jih nista ljubila, slabe gostilne, ki bi ne mogle postreči boljše od nemških gospâ. Poleg vsega je bil Miles instruiran od vodje ameriške misije Coolidge-ja, ta pa od prof. Friedjunga in njegovih somišljenikov.

Miles je bil povsem nemškega naziranja. Vojak v njem je videl naravno strateško mejo, ne ljudi, živeče v teh krajih. Nemci so mu kazali Karavanke kot naturo, od Boga samega postavljeno južno mejo zale Koroške. Mesta in trgi — to je bilo že vse nemško ali vsaj ponemčurjeno. Tudi „deutsch freundliche windische Bauern und Arbeiter“ so bili za tezo nemških nacionalistov in „Volkswehra“. Pretila je torej nevarnost, da bo Milesova razsodba izpadla v nepopravljivo slovensko škodo. Dr. Brejc se je moral pošteno potiti, da je preprečil vsaj formalni izrek razsodbe. Amerikanec je moral slišati, da ga sam Grafenauerjev podpis še ne pooblašča za ta važni posel. Zopet je moral biti Beograd tisti tepežnik, „ki tega noče“, pa čeprav se ni niti vtikal v zadevo. Vendar pa je moral dr. Brejc pristati, da ostane do odločitve mirovne konference v Parizu začasna demarkacijska črta tista, ki so jo Nemci nasilno ustvarili v Silvestrovi noči l. 1918. Tako smo bili potisnjeni v jako neroden strateški, a tudi politični položaj. Naši vojaški oddelki so ostali na južnem bregu Drave in imeli zasedeno še „Velikovško mostišče“, kakor so tisto ozemlje imenovali po vojaški frazeologiji. Deželna vlada je na tem ozemlju odstavila vse nemške uradnike in učitelje, pa ne samo tod, temveč precejšnje število tudi v krajih, ki so jih sedaj imeli zopet Nemci. Precej nemških nacionalcev, ki so bili med Slovenci na slabem glasu, so prišli in internirali na ljubljanskem gradu. Tu pa je bila stražna služba precej površna in so vjetniki lahko uhajali ter se vračali domov brez ovir, zakaj meje niso bile povsod zastražene in zaprte.

Poveljniki naših vojaških oddelkov na Koroškem so ponovno poročali deželni vladi, da je vojaški duh na meji sijajen in da vojaki komaj zopet čakajo povelja, ko bodo smeli naskočiti nemške pozicije. Toda deželna vlada, prav za prav pa predsednik dr. Brejc, se ni mogel odločiti, da bi kršil domenjeno in obljubljeno premirje. Rad pa bi kaj spremenil; bil je v tem pogledu politično zelo ambiciozen. Vsak primer krivice nad Slovenci, ki je čul o njem, je porabil za pritožbe na nemško deželno vlado v Celovcu in na osrednjo avstrijsko vlado na Dunaju. Njegova delovna metoda je bila advokatska: Pisati in vlagati rekorze in opozorila. Tudi je po možnosti še izvajal represalije nad Nemci na tistem malem koščku ozemlja, ki nam je še ostalo; toda Nemci so imeli v tem oziru mnogo večji delokrog za „proti usluge“.

Takrat sem dobil od nekaterih naših vojaških prostovoljcev važne informacije, katerih nisem mogel takoj preveriti. Moštva da je vedno manj, mnogi so skrivaj že zapustili dolgočasno službo na meji in se vrnili domov. Preprosti vojaki da so tudi nezadovoljni z višjimi oficirji, zlasti nekaterimi, ker redko prihajajo med nje in če že pridejo, se drže strogo ločeno od njih — prav kot nekdanje v avstro-ogrski armadi. Takšne in podobne pritožbe so se množile. Nepričakovano se je med našim vojaštvom širil tudi letak s podpisom slovenskega vojaka „Oblaka“ in z znakom neke slovenske tiskarne. Bil je vržen baje iz nemških avionov. Letak je ščuval slovenske vojaške prostovoljce proti nacionalistični buržoaziji, ki izziva ljudstvu nepotrebne borbe na Koroškem, čeprav dobro vé, da koroški Slovenci nočejo v Jugoslavijo, temveč žele ostati v nedotaknjeni koroški deželi. Gospoda sama tudi noče v boj, zato pošilja uboge slovenske mladeniče — proletarce po kostanj v žerjavico. — Letak je bil pisan v takozvani „boljševiški“ dialektiki. Kdo ga je napisal in širil na fronti, pa še dandanes ni določno pojasnjeno. Zelo verjetno je bilo torej, da na naši meji ni bilo vse v redu, toda opozorila niso zalegla. Predsednik dr. Brejc je bil uverjen, da je vse v najlepšem redu, ker je imel vero v naše takratno slovensko vojaško vodstvo. Nekoč je privedel na kolegijsko vladno sejo celo dva višja slovenska oficirja, ki sta nam poročala o položaju, ki da je izvrsten. Vojaški duh naših čet je odličen, disciplina se strogo vzdržuje in je vsak prestopok kaznovan. Povedala sta nam tudi, da bi bil naš napad na nemške pozicije uspešen, ako ga vlada sklene.

Dobro se spominjam, kako zmagoslavno me je tedaj gledal predsednik dr. Brejc, ko sem sedel na dolnjem koncu mize, češ, glej, koliko so vredne vaše čenče. Ob koncu seje se je zelo navdušil, hvalil „naše fante“ in izjavil, da glede Koroške nima nobene bojazni.

Skoro mesec je menda potekel, ko sem bil 27. aprila zvečer telefonično poklican v predsedstvo vlade na Bleiweisovi cesti. Predsednik me je prosil, naj takoj pridem. V predsednikovi sobi sem našel pri mizi v kotu ene izmed predsednikovih sob poleg dr. Brejca še podpredsednika dr. Gregorja Žerjava in poverjenika za prosveto dr. Karla Verstovška. Imel sem vtis, da gospodje čakajo samo še mene. In res je predsednik dr. Brejc začel takoj govoriti o položaju na Koroškem. Naša situacija na meji da je politično in vojaško nevzdržna. Antanta ni storila v naš prid ničesar. Sedaj se že vidi, da bomo na zapadu slabo odrezali in prav tako nam utegne iti na Koroškem, ako bomo mirovali kot doslej. On da je bil že spočetka mnjenja, da je treba Koroško enostavno zasesti, toda razmere so bile močnejše od njega. Tudi naše čete nočejo več lenariti in zahtevajo odločitve. Fanti so neverjetno borbeni, njihovo vojaško vodstvo je zanesljivo, med nemškimi četami pa se nasprotno zdi, da razsaja boljševiška demoralizacija. Nekateri ujetniki, ki so jih privedli na ljubljanski grad, so to potrdili in izjavili, da so nemške čete brez

zadostne prehrane. Zato je prišel do prepričanja, da je treba sedanje, po Milesu in Coolidge-ju vsiljeno nam premirje prekucniti in enostavno slovensko Koroško zasesti. Seveda bi se iz političnih ozirov rad izognil videzu, da smo napadli brez povoda. Zato je treba stvar tako pokreniti, kakor da so se naši slovenski ljudje uprli nemški zasedbi, mi pa da smo bili naprošeni od njih, da jih zaščitimo. Tako nekako. Po noči bi šli naši ljudje ponekod preko demarkacijske črte, tam zažgali kakšen samotni kozolec, a mi bi imeli vzrok, zaščititi naše ljudstvo pred nemško nasilnostjo. Končno je dejal, da je trdno prepričan, da mu bomo pritrdili. Debata je bila kratka, videl sem, da hočejo zbrani gospodje samo še moj politični pristanek.

Na ta predlog nisem bil prav nič pripravljen in prosil sem za odlok, da se morem posvetovati s svojimi strankarskimi prijatelji. Reklo se mi je, da to ni več mogoče, ker se bodo operacije začele še v tej noči in so že izdane potrebne vojaške dispozicije. Spremembe niso nobene več mogoče, zato naj pristanem in z ostalimi sodelujem.

To vabilo sem odločno odklonil in prosil predsednika ter ostale, naj svojo namero odlože. Švoj predlog sem nekako takole utemeljil:

Naše moči so slabe, ker imamo na vsej dolgi fronti le kakšnih 2500 mož. Nemci jih imajo najbrže več. Iz svojih zasebnih poročil posnemam, da se med našimi vojaki širi nezadovoljnost s preskrbo in nekaterimi višjimi oficirji. Tudi „Oblakov“ letak je imel svoj učinek. Naše zaledje se ves čas premirja ni niti zmenilo za fronto in za naše čete. Ta apatičnost zaledja je na nje kvarno delovala. Da so Nemci demoralizirani ne verujem, ker imam poročila z Dunaja, da se je celo nemška socialna demokracija sedaj priključila koroškemu „Volkswehru“.* S tem pa se je nemški odpor silno okrepil, ker so celovski delavci in beljaški železničarji zelo številni. Na tem ne moremo nič spremeniti. Pri nas pa je položaj bistveno drugačen. Pri nas pa ekstremni levičarji, ki hočejo biti politično samostojni, odkrito izjavljajo, da je ves koroški spor samo borba med dvema nacionalističnima buržoazijama za kapitalistični profit. Na Koroškem so vstopili v „Volkswehr“ ne samo socialni demokrati, temveč tudi marksistični levičarji, ki pravijo, da pobijajo večje zlo, monarhistično reakcijo proti republikanski državljanski svobodi. Končno sem spomnil predsednika še na njegova ponovna svoječasa zaupna poročila v vladi, da delujeta na Koroškem italijanska okupacijska oblast in koroška deželna vlada proti nam skupno in sporazumno. Gospodom sem svetoval, naj se položaj na naši meji še enkrat temeljito preišče.

Toda ostali so pri svojem sklepu, da morajo naše čete naslednjega dne za rana prekoračiti na vsej črti začasno nemško mejo in preiti v napad. Jaz sem odločno izjavil, da nameri ugovarjam in sem jih razburjen zapustil.

* To je naknadno priznal tudi dr. Otto Bauer v svoji pomembni knjigi: „Die österreichische Revolution“.

Nikomur nisem zinil o tem besede, ker sem se bal, da bi se namera deželne vlade predčasno razkrila in bi bil tako odgovoren za eventuelni neuspeh. Bil sem namreč prepričan, da bomo doživeli poraz, čeprav sem obenem skušal sam sebe prepričati, da gledam prečrno in da morda ni vse takó slabo na naši strani. Tisto noč menda nisem nič spal in sem komaj čakal jutra in prvih vesti. Okoli desete ure dopoldne sem prejel prvo poročilo, da nam slaba prede, ker se naše čete umikajo in celo beže. Klical sem telefonično gospoda predsednika, s katerim pa nikakor nisem mogel dobiti zveze. Zato sem se obrnil na podpredsednika dr. G. Žerjava, s katerim sva bila bolj domača, ker je v sejah vlade večkrat rabil mojo, a jaz njegovo pomoč. On mi je na moje vprašanje, kako potekajo operacije, dejal, da v splošnem dobro, da so se sicer pokazali nekakšni nespোরazumi, toda da ni dvoma, da bo končno uspeh na naši strani. Ker sem domneval, da hočejo meni nasproti zakrivati resnico, sem gospodu podpredsedniku povedal, kakšne vesti da imam. Bil je presenečen in sedaj je on mene izpraševal, odkod moja poročila. Vendar je ostal optimist, kar je bil vedno in kar je političnemu človeku tudi potrebno. Malo pozneje mi je javil Rudolf Golouh, glavni urednik „Napreja“, da so se razvili na Koroškem nepričakovano boji in da so Nemci v ofenzivi, naši pa se umikajo. Hotel je vedeti, kdo je začel in zakaj. Še tisto dopoldne smo imeli v moji pisarni sestanek, na katerem sem svojim političnim prijateljem razložil, kar mi je bilo znanega. Ako se ne motim, sta bila na tem sestanku Rudolf Golouh, dr. Milan Korun in še kdo, ki se ne spominjam nanj. Naslednjega dne je bil naš poraz že očiten in se je razvijal bolj in bolj v katastrofo. Pokazalo se je, da so bile naše čete številčno slabejše proti Nemcem, brez navdušenja za borbo in brez takšnega vojaškega vodstva, ki bi v vojakihi užigal vero v uspeh. Polom je bil nepričakovan in popoln. Kakor se bo pokazalo, so nas Nemci v teh bojih vrgli ne samo iz Koroške, temveč so nam vzeli tudi Mežiško dolino ter prodrli do Slovenjega gradca in ogrožali vse pridobitve, ki jih je dosegel Maister na Štajerskem. Na zapadnem, levem krilu so nas Nemci vrgli nazaj preko Karavank.

Toda naša javnost še ni imela pojma o resničnem položaju na fronti. „Ljubljanski dopisni urad“, organ deželnega predsedstva, je objavil v časopisju sledeče vesti:

„Jesenice, 29. aprila 1919. Divjanje nemških band na Koroškem, brezobzirno in krivično rekviriranje, plenjenje in ropanje nemških tolp, vse to je povzročilo, da je zavrela kri tudi jagnječje bratskemu-slovenskemu prebivalstvu na Koroškem. Zgrabilo je za orožje, da se v samoobrambi reši svojih nemških zatiralcev. Vstaja je izbruhnila v Zgornji Rožni dolini. Vneli so se ponekod mejni boji. Do skrajnosti obupano ljudstvo je zaprosilo naše obmejne čete na pomoč, ki so se prošnji odzvale, ker niso mogle ostaviti trpečega ljudstva brez zaščite. Vstaja je imela uspeh.“

„Jesenice, 29. aprila 1919. Nemške tolpe se umikajo pod pritiskom slovenskih vstašev na vsej črti.“

„Velikovec, 29. aprila 1919. Slovensko prebivalstvo se je uprlo nemškemu gospodstvu.“

Obenem je L. D. U. isti dan publiciral sledeče uradno pojasnilo:

„Že več tednov je apeliralo slovensko prebivalstvo v pokrajinah, zasedenih od nemških čet, na vlado in armado kraljevine SHS in na mirovno konferenco, naj napravimo kraj temu terorju, ki ga izvajajo nemške boljše-viške tolpe in naj svoje ljudstvo osvobodimo. Jugoslovanska vlada se tem pozivom ni mogla odzvati, ker se je v januarju 1919 ob intervenciji neke ameriške misije vezala na sklenjeno premirje in se je tega premirja tudi držala, četudi so nemške tolpe to premirje kršile z ognjem pušk in topov, obstreljevanjem neutrjenega Velikovca itd. Vesti o najnovejših dogodkih na pariški konferenci, so vzele ljudstvu zadnjo nado na skorajšno rešitev izpod jarma potom ukaza konference. Zato je planil slovenski narod na Koroškem na ozemlje, ki ga drže Nemci zasedenega, zlasti v Rožni dolini in med Velikovcem in Celovcem, da si sam pomaga. Naše ljudstvo je razorožilo nemške tolpe, ki so se le prav slabo upirale, a ponekod celó ž njimi fraternizirale. Ljudstvo je na to proglasilo svoje združenje s kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in je naprosilo jugoslovanske čete, stoječe na demarkacijski črti, ki so jo nemške čete zapustile, naj one prevzamejo skrb za red in mir, varstvo življenja in lastnine in naj zlasti žurno preskrbe prehrano ljudstvu, ki je vsled neurejenosti nemške uprave in vsled gospodarstva nemških tolp popolnoma izgladovano. Na ta način na pomoč pozvani oddelki jugoslovanskih čet se niso mogli upirati temu pozivu in so zasedli slovenske kraje onstran demarkacijske črte. Odpora spočetka niso našle.

Narod je čete povsod sprejel z največjim navdušenjem. Že več kot mesec dni se opazuje na Koroškem popoln preokret v mišljenju tudi v doslej Nemcem prijaznih krajih. Koroška deželna vlada je povzročila popolno anarhijo. Ljudstvo zahteva reda in hrane in pričakuje oboje samo od jugoslovanske vlade. V tukajšnih krogih se torej dogodki zadnje noči presojujejo v tem smislu, da ni v njih videti nikakšnega sovraštva napram nemško avstrijski republiki, s katero želi stopiti jugoslovanska vlada v prijateljske odnose, pri čemer je treba še posebej upoštevati, da je dunajski urad za zunanje zadeve opetovano izjavil naši vladi, da ne prevzema nobenega jamstva za gonjo koroške deželne vlade in tamkajšnjo „Volkswehr“, kakor tudi, da se izvrše vse spremembe na demarkacijski črti, seveda brez pre-judica na izid mirovne konference.“

Takele pripovedke je prinašalo slovensko časopisje tisti dan, ko je bil naš vojaški polom že očividен. Dunajska in koroška vlada sta imeli na diplomatske duhovitosti našega uradnega pojasnila samo en odgovor: mol-

čeč posmeh. V ljubljanskih gostilnah se je tisti večer izpraznil marsikak liter od velikega navdušenja. Dolgi stavki in advokatski stil so dali slutiti, kdo je bil duševni oče tem uradnim fantazijam.

Že naslednji dan, 30. aprila, je prineslo liberalno glasilo „Slovenski Narod“ sledečo vest:

„Nemcem se je posrečilo ustaviti p o b u n o na Koroškem in s tem širjenje naših čet, a ne more se jim posrečiti, da zabrišejo m o r a l n e posledice teh dogodkov.“

Tudi ta, malo korajžna vest naše publike še ni vznemirila. Režija je bila dobra, prav teaterska!

Že 29. aprila o polnoči je namreč poročal dopisni urad deželne vlade:

„Tekom dneva so dovedli Nemci nove moči, med temi tudi Tirolce, da bi preprečili nadaljnjo širjenje p o b u n e. Pri tem so se začeli lokalni boji med nemškimi in našimi četami, v katerih smo ujeli 300 Nemcev, zaplenili 9 topov in nekaj topov poškodovali. V ostalem položaj neizpremenjen.“

Naslednji dan je povedalo uradno poročilo to-le:

„V noči od 29. na 30. aprila razven nekaj topovskih strehov, vse mirno. Položaj neizpremenjen.“

V resnici pa je bil položaj zelo izpremenjen. „Slovenski narod“ ga je devet dni (9. maja, štev. 108) kasneje opisal zelo drastično:

„Iz Koroške so nas pometli, ker so naši cesarjevičevi junaki (menda misli pri tem na „Kranjske Janeze“, ki so jim liberalni prvaki prinesli med vojno na fronto „srebrni rog“ — priznanje za njihova junaštva ob Soči!) bežali kakor zajci, ker so zanesli strah na Gorenjsko in na Štajersko in ker je opaziti na mnogih mestih neko desorganizacijo in demoralizacijo, ki so jo pričakovali na Madjarskem, nikdar pa pri našem dobrem, zvestem ljudstvu, ki je tako hitro pozabilo na navdušenje pred meseci in ki le prerado posluša brezvestne in mnogokrat plačane agitatorje. Domovina je v nevarnosti! Potrebni so energični ukrepi... itd.“

Prvo nemško uradno poročilo iz Celovca dne 29. aprila ob 8. uri dopoldne pa se je glasilo: „Rano zjutraj je sovražnik nenadoma napadel naše straže pri Vovbrah, Dulah, mostu čez Dravo pri Zakamnu, Kočuhah, Bajtišah in Področci. Sedanji položaj: Labudski odsek neizpremenjen, pri Vovbrah se bojujemo, odsek Trušnje negotov. V žihpoljskem odseku je položaj isti kakor začetkom premirja. Južno Drave so naše čete ob glinski lizijeri zavrile sovražnika. Pri Bajtišah in Ljubelju se bojujemo. Področca je sredi srditega boja.“

Naslednji dan, 30. aprila, pa je poročal Dunaj: „Koroškemu „Volkswehru“ se je v beljaškem kotu posrečilo sinoči zavzeti postajo in kraj Področco in Sv. Jakob. Tega smo sicer ponoči začasno zopet izgubili, vendar smo ga davi zopet osvojili. V celovškem okolišu je „Volkswehr“ zopet priporila Grabštajn.“

Iz tega bi se dalo sklepati, da naše čete sicer niso bežale kot zajci, pač pa, da so bile šibke in brez zadostnega vodstva.

Nemško prodiranje je naslednji dni napredovalo nevzdržema:

Dne 1. maja so Nemci prodirali v odseku Velikovcu v smeri proti Ovšenicam in Orlički vasi. 3. maja so obstreljevali Sv. Marjeto in Galicijo. Pri Področici je trajal topovski ogenj. 4. maja so napadli nato postojanko na Gvačenici (1359 m) in so naše levo krilo vrgli nazaj preko Karavank. Z močnimi četami so na vzhodu vzeli Sv. Marjeto in Selo in celo Apače na Štajerskem. Severni izhod karavanskega tunela je bil njihov. 7. maja so imeli Nemci tudi Pliberk in Prevalje ter so napadali vzhodno Guštanja. V obrambi je tu padel nadporočnik Malgaj. Potem so napredovali proti Slovenjemu Gradcu in zavzeli Št. Janž.

V soboto 3. maja je vodstvo socialistične stranke na predlog R. Golouha sklenilo, da se morajo krivci ponesrečene in nepripravljene ofenzive poklicati na odgovor. Anton Kristan, ki se je tiste čase zadrževal največ v Beogradu kot član „narodnega predstavništva“, ni bil za preoster nastop, ker da ni prepričan, da bi deželna vlada sklenila to kršenje premirja na Koroške. Vendar je objavil v ponedeljek 5. maja v „Napreju“ izjavo, v kateri pravi, da mu ni znano, da bi deželna vlada, čeprav je njen član, kdajkoli sklepala o tej ofenzivi, če pa bi, bi gotovo z mano vred proti tej nameri nastopil. Krivce je treba vsekakor ugotoviti in klicati na odgovor. Ker politično nisem povsem soglašal s to Kristanovo izjavo, sem v isti številki 101 „Napreja“ priobčil sledeče „Vprašanje na gospoda predsednika deželne vlade za Slovenijo“:

„Iz časopisov posnemam, da so se na naši koroški meji odigrali dogodki, katerih posledica je izguba na ljudeh, na imetju in državnem premoženju ter premaknitev demarkacijske črte v našo škodo.

Ker se v deželni vladi za Slovenijo, ni ničesar sklepalo o kakšni ofenzivi na Koroškem, odnosno o prekršitvi doslej veljavnega premirja, vprašam gospoda predsednika:

1. Ali mu je kaj natančnejšega znano o teh dogodkih in njih poteku?

2. Kaj je bil vzrok, da se je premirje kršilo, kdo je vodil vojaške operacije in kdo je za nje odgovoren?

3. Ali je gospodu predsedniku znano, da obstoji dogovor med takozvano koroško deželno vlado in italijansko okupacijsko oblastjo, po katerem bodo Italijani pomagali Nemcem z municijo in drugimi vojnimi potrebščinami za primer, ako bi hoteli Jugoslovani kršiti sedaj veljavno premirje na Koroškem?“

Rudolf Golouh pa je napisal ob tej priliki vehementen uvodnik, kjer pravi med drugim:

„Nočemo molčati, ne moremo več molčati.“

„Gre za največji zločin, kar ga je doslej trpel slovenski narod, zločin, ki ga utegne ugonobiti za vedno.“

„Težka in nemirna mora biti danes vest krivcev, izvedeti moramo za njihova imena, tako težka in nemirna, da ne bi mogli najti pokoja niti ob zasluženih najostrejši obsodbi sodišča... Zakaj zločinci takšne vrste spadajo najmanj pred sodišče.“

„Kakor ljubimo svoje ljudstvo in bi zanj žrtvovali vse, nočemo in ne moremo več molčati. Nočemo nositi soodgovornosti, nočemo biti grobokopi svojega naroda.“

„Vprašamo: Kdo je zakrivil koroško pustolovščino? Kdo je tako brezmiselno žrtvoval dragoceno kri slovenskega naroda, življenje vojakov in častnikov? Kdo nosi odgovornost, da smo izgubili Koroško, da smo izročili ljudstvo robstvu in nasilju nemške soldateske?“

„Vemo prav dobro, da ne gre odgovornost za iniciativo in za vso nepripravljenost vojaškim krogom. Stvar je narobe delo političnih elementov, ki so pokazali takšno nezmožnost, takšno zanikarnost, takšno zaslepljenost, da se moramo vprašati, če niso najklavernejši politični začetniki ali največji politični pustolovci, ki se brezvestno igrajo z narodnim življenjem in ki zaslužijo, da izginejo v hipu iz naroda.“

„Ah, politični štrebarji, ki ste nam (socialistom) že pred tednom očitali, da smo prodani Nemcem in Italijanom, ki naj bi zasedli naše kraje. Mi smo takrat žrtvovali vse, da ne damo povoda nemirom. Mi smo bili zato narodni izdajalci. Kdo je izvabil sedaj sovražnika v deželo, kdo je spravil v nevarnost naš obstoj?“

„Poznamo vas, izdajalci, pravi izdajalci!“

„Vemo, kako se je začela ta akcija. Smo natančno informirani. Kompetentni vojaški krogi niso nič vedeli o njej. Delalo se je preko glave edino poklicanih faktorjev. Zato takšen polom, zato vse strašne posledice, ki nas še čakajo. Zgodovina slovenskega naroda ne pomni takšnega izdajstva!“

Urednik Rudolf Golouh je bil tržaški Slovenec, ki je bil vpleten tudi v medvojno jugoslovansko propagando in je bil že takrat izgnan iz svojega rodnega mesta. Vsaka slovenska nesreča ga je težko zadela in je zato vehementno napadal tudi krivce koroškega poloma. Čeprav je predsednik dr. Brejc kljub mojim ponovnim ugovorom plenil „Naprej“, je Golouh svoje napade podvojil. Že naslednji dan (6. maja) zopet napada in pravi, da znači koroška nesreča polom vsega sistema, ki se mora radikalno spremeniti. Dne 7. maja je napisal zopet uvodnik, a naslednjega dne od 8. maja so mu ga zaplenili od prve do zadnje črke. Dne 9. maja je objavil zopet članek „Kdo hujska?“ a naslednjega dne je objavil dr. M. Korun članek: „Križa državne misli“.

Javnost je bila silno vznemirjena po teh časopisnih napadih in zaradi žalostnih rezultatov koroške ofenzive.

Na moje javno vprašanje je odgovoril predsednik deželne vlade še isti dan preko svojega ljubljanskega dopisnega urada tako-le:

„Čudno je, da se krivca koroške nesreče išče doma, namesto da bi se iskal tam, kjer je, pri sovražniku, ki je napadel začetkom januarja, ki je po sklenjenem premirju brez prenehanja z vsakdanjim, celo artiljerijskim ognjem nadaljeval napade na naše čete, ki je vso Koroško mobiliziral zoper nas, ki so mu na pomoč prišle tudi čete iz Tirolske in Solnograške, z Dunaja in iz Gradca in ki je potem, ko je bil zbran, z vsemi silami udaril na nas in nas tudi res potisnil nazaj. Že potek dogodkov kaže, da tu o kaki drugi „krivdi“ ne more biti govora, nego da smo bili vojaško preslabi, da bi takšen naval vzdržali. Jasno mora biti pač vsakomur, da niti deželna vlada niti kak njen član ne more biti odgovoren za vojaški neuspeh na Koroškem, ker danes pač že vsakdo vé, da z vojaštvom ne razpolagajo niti deželna vlada niti posamezni njeni člani. Vojaštvo je od deželne vlade neodvisno, ne sprejema od nje niti ukazov niti prepovedi. Tudi nima deželna vlada nobene ingerence na vojaške dispozicije in ni odgovorna za to, da je bila koroška meja v primeru z večkratno nemško premočjo preslabo zavarovana, kakor bi ne bila njena zasluga, če bi bil nemški naval vojaško odbit. Krivično in nespametno je tedaj iskati „krivcev“ v krogih deželne vlade in razburjati javnost s sumničenjem, koje neupravičnost vsak otrok lahko izprevidi. Deželna vlada ima glede na koroške dogodke le še to pripomniti, da je že več mesecev vsled neprestanih prošenj in apelov iz Koroške prosila centralno vlado in vojaške oblasti, naj store konec trpljenju koroških Slovencev. Te prošnje je zastopala povsod in se v tem oziru lahko sklicuje na tozadevne razprave celokupne deželne vlade. O kakšnem dogovoru med koroško deželno vlado in italijansko okupacijsko oblastjo mi pa ni ničesar znanega.“

Ta odgovor predsednika dr. Brejca me je presenetil. Na takšno zavistost nisem bil pripravljen, zato sem nadaljeval z napadi. Tudi takratni liberalni stranki, organizirani že kot J. D. S., je ta stvar zasmrdela in dne 7. maja je objavilo glasilo te stranke „Slovenski Narod“ komunike, ki pravi, da je imelo strankino vodstvo pod predsedstvom dr. Ivana Tavčarja in ob navzočnosti podpredsednika deželne vlade dr. Gregorja Žerjava sejo. Vodstvo je sklenilo odločno odkloniti vsako odgovornost za začetek in potek teh dogodkov in pričakuje točne preiskave in kaznovanje krivcev.“

Takrat je v Ljubljani že obstojala „Dravska divizijska oblast“, ki ji je načeloval priljubljeni general Krsta Smiljanić. Ta vojaška oblast ni imela z našo koroško ofenzivo nobenega opravka, kajti naše čete na koroški meji so bile sestavljene iz samih slovenskih prostovoljcev in bivših avstrijskih oficirjev. Te čete je vzdrževala deželna vlada sama, kakor je na priliko tedanja koroška deželna vlada v Celovcu imela svoj „Volkswehr“. Po nepričakovanem porazu pa se je dr. Brejc na začudenje vseh poznavalcev

takratnih naših prilik skril za neko neodvisno vojaško oblast, ki je sploh ni bilo. To dokazujejo že „vojna poročila“, ki jih je publiciral ljubljanski dopisni urad, organ deželnega predsednika, a ne „Dravska divizijska oblast.“

Že dne 4. maja je posegel vmes vodja ameriške misije na Dunaju profesor Coolidge, ki je pripravil centralno vlado na Dunaju, da ponudi premirje in nove razgovore. Ta je sledila nasvetu Coolidge-ja in je to željo sporočila našemu takratnemu poslaniku na Dunaju vitezu Pogačniku. Le-tá je to sporočil v Ljubljano. Sedaj je menda nastopil dr. G. Žerjav in zahteval, da se dunajska ponudba odstopi centralni vladi v Beogradu, kateri naj se odslej prepuste vsi razgovori in vojaške akcije glede Koroške. Centralna vlada je šele sedaj pooblastila Dravsko divizijsko oblast, da vodi razgovore glede premirja in nove demarkacijske črte na Koroškem.

(Dalje.)

Slovensko sodstvo in unitarizem

Ivo Štampihar

„Tudi prenos pravosodja na samouprave ne more biti priporočljiv, ker bi se mogle pojaviti v pravosodju neenakosti, kar gotovo ne bi vplivalo ugodno na razvoj posameznih pokrajin. Tu bi mogli govoriti le o prenosu kompetenc na lokalne predstavnike glede postavljanja sodnikov, tako da bi se mogel decentralizirati del kreditov.“

Tako méni Pirkmajer v sestavku „Naš problem upravne decentralizacije“, natiskanem v mesečniku „Misel in delo“, št. 2 iz 1935/36. O tem sestavku smo v „Sodobnosti“ že razpravljali („Razprava pred vrati vprašanja“) in smo ga načeloma odklonili. Vendar ne kaže unitarističnih mamil decentralizacije in dekoncentracije samo načeloma odrivati, temveč je treba tudi navesti konkretnosti, ki naj pripomorejo do pravih spoznanj.

Državni proračun nam pove, da potrebuje sodstvo zelo majhen odstotek državnih izdatkov. Številka se suče med 3,5 in 5 odstotki. Kljub temu nam bo sodna panoga razkrila, kako čudovite cvetove „enakosti v pravosodju“ je ustvaril unitarizem v sedemnajstih letih v področju, ki pomeni sorazmerno majhen del izdatkov državnega proračuna.

* * *

Nedvomno je bila osnovna upravna doktrina od nastanka države dalje do naših dni, ki se je znala uveljaviti in ki je vse nasprotne doktrine izključila, unitarizem in centralizem. Ta doktrina je usmerjala tudi ureditev sodstva. Vendar sta unitarizem ali centralizem brezpogojno preobrazile sodne organizacije, ni se jima pa prav nič mudilo z unitariziranjem pravosodja samega, kaj šele z moderniziranjem stvarnega prava. Po sedemnajstih letih te države imamo še vedno vso pestrost privatnopravnih režimov, kar jih je bilo ob prevratu; še vedno imamo šest najvišjih sodišč, od teh je eno prav zaradi tega dvoživka najvišjega in apelacijskega sodišča, namreč „Veliki sud“ v Podgorici; tem šestim najvišjim sodiščem ni treba niti malo paziti na soglasnost pravnih izrekov v enakih primerih; in še vedno nimamo enotnega sestava za izvrševanje sodno izrečene pravice, tega prvega pogoja enakosti v pravosodju. V Srbiji, Makedoniji in Črni gori so izvršilni posli prepuščeni pravnim oblastvom, v Hrvatski in Slavoniji

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Zaradi dogodkov na Koroškem in njihovih posledic je postalo politično ozračje zelo razburkano in pretila je nevihta. Napetost je zavládala zlasti med „Slovensko ljudsko stranko“, ki je dejansko vodila vse akcije na Koroškem po predsedniku deželne vlade, njenem političnem eksponentu, in med socialistično stranko, ki je nameravala ta dogodek izrabiti tudi proti deželnemu predsedniku, s katerim je bila nezadovoljna iz več tehtnih razlogov. Med njima pa je nastopala posredovalno liberalna stranka, zlasti njen načelnik dr. Ivan Tavčar, ki je hotel vse zabrisati in izročiti pozabljenju v interesu „višjih narodnih interesov.“ Čeprav nihče ni hotel biti krivec koroških dogodkov, so vendar vsi naprednjaki govorili in tudi pisali, da se morajo krivci kaznovati. Toda kdo je bil ta krivec? To je bila tista skrivalnica, ki se je nihče od obeh tradicionalnih slovenskih strank ni hotel dotakniti in jo razrešiti, čeprav so vsi vedeli, kako bi izpadla njena razrešitev.

Dr. Brejc se v svojem spisu „Od prevrata do ustave“ tem dogodkom izogne, ko pravi kratko: „Opis teh vojaških dogodkov na Koroškem ne spada v okvir tega spisa, kakor tudi ne popis nadaljnjih dogodkov, naše ponesrečene ofenzive v mesecu aprilu 1919, njej slededčega debakla in končne okupacije po redni vojski junija 1919, ki nas je za kratek čas naredila celo za gospodarje samega Celovca in Gosposvetskega polja.“

Drugi opisovalec teh dogodkov, polkovnik Viktor Andrejka pa je v svojem članku „Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes“* kot soudeležene c bojev na Koroškem zapisal sledeče: „Ker so avstrijske čete vedno s puškarjenjem in prekoračevanjem demarkacijske črte kršile premirje, so se izvršili z dovoljenjem komandanta Dravske divizijske oblasti majhni defenzivni izpadi zapadno in severno od Velikovca, da se tako ohrani velikovško mostišče. Eden od teh izpadov — 28. aprila — je dobil ofenzivni značaj s tem, da so naše čete prodrle celo do Krke. Ta izpad se je izvršil proti odredbi komandanta divizije, pač pa po želji slovenskih političnih činiteljev.

Te posamezne akcije so smatrali v Celovcu za ogrožanje Celovca in so na to odgovorili s splošno in zelo krepko ofenzivo od vseh strani, ki je prisilila naše čete, da so jim morale prepustiti Velikovec in v naslednjih dneh po težjih bojih celo vzhodno Koroško. Brezdvomno je iskati razloga za ta neuspeh v nezadostnem številu in izmučenju vojakov, ki so že od

* „Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928.

januarja 1919 naprej vršili naporno obrambno službo, a tudi v pomanjkanju rezerv. Tudi disciplina ni bila na višku; čete so imele le značaj milice in ne pravega organiziranega vojaštva. Slabo je vplivala na naše vojaštvo tudi apatija prebivalstva v velikovškem okraju.“

Tudi na Dunaju niso bili veseli novih bojov na Koroškem. Z nemško nacionalistično deželno vlado v Celovcu centralna avstrijska vlada na Dunaju, ki ji je načeloval socialista, kancler dr. Karl Renner, in katere vojni minister je bil istotako socialista, Julius Deutsch, nikakor ni bila zadovoljna. Vsaj je imela nad seboj druge velike notranje in zunanje brige. Ko je avstrijski kancler po našem takratnem dunajskem poslaniku Josipu vitezcu Pogačniku ponudil nove pregovore, ki naj se vrše v Celovcu, je odposlal tja tudi svojega vojnega ministra Juliusa Deutscha z nalogom, da ustavi nadaljnje nemško prodiranje in da izposluje pri celovski deželni vladi brezpogojno ustavitev nadaljnjih bojov.

Dunajskega ministra Deutscha v Celovcu niso bili kar nič veseli. Koroški nacionalisti so bili zaradi ravnokar doseženih vojaških uspehov in spricho pasivnosti Slovencev na Koroškem nepomirljivi. Oni so dani položaj bolje spregledali kot oddaljeni Dunaj, ki je mislil, da se v našem zaledju skriva že pripravljena srbska vojska. Koroški Nemci so po svojih vohunih najbrže ugotovili razmerje obojestranskih bojujočih se sil ter so bili prepričani, da bodo s samimi izvenkoroškimi Slovenci imeli lahek posel. Ta položaj v Celovcu je bil v splošnem poznan tudi v Ljubljani in nekatere politične osebnosti pri nas, zlasti deželni predsednik dr. Brejc, so mislile, da se more naša polomija morda še nekako popraviti.

Predvsem je deželna vlada v Ljubljani sklicala na koroško mejo vojaške prostovoljce.

„Slovenska sokolska zveza v Ljubljani“ je dne 8. maja 1919 izdala oklic „Slovenskemu narodu!“ v katerem pravi: „Krivci te velike nesreče bodo in morajo biti kaznovani. To zahtevamo! Toda danes ni čas za to, da se prepiramo zaradi krivcev. Združimo se v boju proti kletemu sovražniku. Odločno protestiramo proti nizkotnemu politikanjenju današnjih političnih strank, zahtevamo, da se preneha takoj s tem neplodnim in narod begajočim delom. Vse to vodi naš narod v nesrečo in pogubo.“

Končno poziva svoje članstvo, da se prostovoljno prijavi v vojno službo na koroški fronti.

Med političnimi organizacijami pa so se istočasno pojavili razni posredovalci iz liberalnega in klerikalnega tabora, ki so dosegli, da je prišlo že 10. maja do nekega medstrankarskega sestanka v ljubljanski vladni palači. Na tem sestanku je glavni urednik „Napreja“ Rudolf Golouh branil stališče socialistične stranke in zahteval nove metode pri obravnavanju zavoženega koroškega vprašanja. Samo popolno razčiščenje preteklih dogodkov in od-

krita kritika napak, more vrniti izgubljeno vero med ljudmi v našo poraženo prostovoljsko milico na Koroškem, v naše vrhovno politično in vojaško vodstvo na Koroškem, ki ne sme biti več privilegij ene same stranke ali celo ene osebe.

O ugotovitvi krivcev in njihovem „kaznovanju“ se na tem sestanku ni govorilo. Vendar pa je prevladovala potrtnost na vseh straneh, obrazi so bili čemerni in debata je zaostajala in se pogrezala v neodkritosrčnost in dolgoveznost. Dobro se spominjam na starega dr. Ivana Tavčarja, kako je pazno poslušal Golouha, ki je govoril v tržaškem dialektu in zelo brzo. Končno je zmajal z glavó in glasno vprašal: „Kakšen jezik pa Vi govorite, prav nič Vas ne razumem!“ Šele ta nepričakovana pripomba je spravila zbrane delegate v veselo razpoloženje. Končno se je socijalistična delegacija udala prošnjam in grožnjam večine, ki je soglasno trdila, da more edinole politično pomirjenje popraviti težavni položaj, zastrašiti nepomirljive nemške nacijonaliste in dovesti do novega uspeha na Koroškem. Nekdo je predložil v odobritev skupni javni oklic, ki so ga še isti dan in naslednje dni objavili slovenski politični listi. Glasil se je pa tako-le:

„Slovinci! Zastopniki vseh treh strank v Sloveniji, zbrani na sestanku dne 10. maja 1919 smatrajo za potrebno, da se v času, ko stojimo neposredno pred odločitvijo svoje narodne usode, obrnejo skupno in soglasno na slovensko javnost z naslednjim pozivom:

Vse naše misli morajo biti v teh dneh posvečene skrbi, kako rešiti in ohraniti slovensko ozemlje. Zato naj prenehajo strankarski boji v časopisju, na shodih in v zasebnem življenju. Medsebojne pritožbe bodo reševale stranke pri medstrankarskih posvetih in po teh skušale izrastke strankarskega življenja odpraviti.

Vprašanje o vzrokih narodne nesreče na Koroškem, ki se je tako strastno obravnavala zadnji čas v javnosti, ne sme oslabiti naših narodnih vrst. Stranke bodo pozvale svoje parlamentarne zastopnike, naj osnujejo komisijo, ki bo rešila to vprašanje. Med tem naj bi slovenska javnost z neopravičenimi in lahkomišelnimi napadi ne slabila našega narodnega položaja.

Strnimo marveč vse moči, da se poglobi v nas zavest skupne državnosti in v to svrho opustimo vse, kar bi rušilo narodno in državno edinost S. H. S. Le v disciplini, vestnem izpolnjevanju državljanskih dolžnosti in pokorščini obstoječim zakonom je rešitev.“

Podpisali so ga: dr. Ivan Tavčar, prof. Josip Breznik, prof. B. Remec, dr. Franc Kulovec, Anton Kristan in A. Prepeluh.

S tem je bila vsaj začasno rešena koalicija v deželni vladi za Slovenijo. Proglas sam pa je ostal le kosček potiskanega papirja, nič, kar je bilo v njem obljubljenega, se ni izvršilo. Dejansko se položaj na naši severni meji ni prav nič popravil. Narobe. Naš vojaški polom je opogumil ne samo

nemške nacijonaliste na Koroškem, temveč tudi njihove politične prijatelje pri nas, zlasti po štajerskih mestih. Poleg tega so iz raznih okrajev poročali o javnih nasilstvih, umorih in požigih. Vkljub ukazom z Dunaja se nemška ofenziva še dolgo ni ustavila in so se v posameznih odsekih nadaljevali napadi nemške milice na naše postojanke. Še med pogajanjem za premirje in za novo demarkacijsko linijo na naši severni meji, ki so se takoj na to začela, na fronti ni bilo miru. Tako so še 14. maja Nemci napadali proti Slovenjgradcu in zavzeli na priliko št. Janž.

Glede na preteče nemire, je predsednik dr. Brejc sklical ponoči dne 11. maja vladno sejo, na kateri je bilo sklenjeno, proglasiti preki sod za politične okraje Slovenjgradec, Celje, Maribor in Radovljico zaradi javljenih umorov, ropov, požigov in javnega nasilstva.

Že dne 16. maja pa so se pogajanja v Celovcu razbila. Minister Deutsch ni opravil nič in se je vrnil praznih rok na Dunaj. Največ, kar so ponudili koroški Nemci, je bila demarkacijska linija od Galicije južno od Drave izvzemši Dravograd. Ta začasna meja bi se morala spoštovati, dokler ne izreče svoje razsodbe o tem vprašanju antanta oziroma mirovna konferenca v Parizu.

Kakor že omenjeno, je bilo predsedstvo deželne vlade po polomu naše ofenzive prisiljeno, odstopiti dunajsko ponudbo centralni vladi v Beogradu, ki je bila obenem naprošena tudi za vojaško pomoč. Šele sedaj je dobila Dravska divizijska oblast v Ljubljani od vojnega ministrstva nalog, da se pripravi. Priprave za našo novo ofenzivo so bile kratke, trajale so od 17. do 27. maja 1919. Vojaški letniki 1890—1894 so bili pozvani na šesttedensko orožno vajo. Odziv obvezancev je bil dovoljen. Poveljstvo nad slovenskimi četami, ki so bile zbrane v odseku Slovenjgradca je prevzel polkovnik Ljubomir Marić, Srb, ki je o tem pozneje izdal celo knjigo: „*Iz mog komandovanja koroškim odredom od 21. maja do 22. junija 1919,*“ Beograd. Komandant vseh čet, slovenskih in srbskih, je bil divizijski general Krsta Smiljanić, načelnik njegovega štaba pa podpolkovnik Miljutin Nedić. Vsem petim odredom: labudskemu, koroškemu, jezerskemu, ljubeljskemu in jeseniškemu so poveljevali srbski častniki z izjemo labudskega, ki mu je poveljeval general Maister. To so bili, poleg že omenjenih, polkovnik Milenković, polkovnik Tripković in na Muri od Špilja do Radgone podpolkovnik Uzorinac. Ofenziva je uspela po načrtu in dne 6. junija 1919 so bile naše čete že na Gosposvetskem polju in v Celovcu, a že poprej je dne 4. junija Avstrija prosila za premirje. Celovška nemško-nacijonalistična vlada je bila sedaj poražena, čeprav je podprla nemške Korošce Italija, ki je postavila našim četam v bok kar šest polkov s pripadajočim topništvom. Po desetih dneh je bil namen naše nove ofenzive dosežen.

Pogovori za premirje, ki ga je ponudila Avstrija, so se vršili v Kranju in so se jih od naše strani udeleževali podpredsednik deželne vlade dr.

Gregor Žerjav, podpolkovnik Nedić od Dravske divizijske oblasti in general Maister. Pogovori niso uspeli.

Avstrijci so s pomočjo Italije zagnali v Parizu na mirovni konferenci velik vrišč in res je njen veliki svet, v katerem so bile zastopane poleg Italije še Francija, Anglija, Zedinjene države in Japonska, sklenil, da mora Jugoslavija zasedeno ozemlje, zlasti pa Celovec, zopet zapustiti. Interaliirana komisija v Celovcu, kjer je prevladoval italijanski vpliv, je določila novo demarkacijsko črto od Baškega jezera do Vrbe, južno od Celovca do Krke, zapadno od Šmihela na Djekše in Sv. Lenart, vzhodno od Grebinja in severno od Labuda do štajerske meje.

Tako je začasno končalo to naše poglavje glede Koroške.

Na dan 28. maja zjutraj, ko so naše čete začele novo ofenzivo pod vrhovnim poveljstvom generala Krste Smiljanića, je odpotovala v Pariz slovenska delegacija, da poskusi posredovati pri odločilnih osebnostih mirovne konference v našo korist.

(Dalje.)

„Pesmi“ 1854

Avg. Pirjevec

Leta 1853. je obiskovalo osmi razred ljubljanske gimnazije 38 učencev. Ob koncu šolskega leta se je javila k maturi le polovica in od teh so štirje odstopili pred izpitom.¹ Med onimi ki se niso javili k maturi, je bil tudi mladi pesnik Franc Levstik.

Od 38 osmošolcev je torej le 15 dobilo maturitetno spričevalo, to je manj kot polovica in dokaj slab uspeh, ki nas osupne in sili, da vprašamo po vzrokih in da ga primerjamo z uspehi prejšnjih in poznejših let.

Prvo maturo je delal letnik 1850., od 62 dijakov je dobilo maturitetno spričevalo 36, to je nekaj nad polovico ali 58 odstotkov; pri drugi maturi, leta 1851, je z uspehom maturiralo od 39 učencev le 17, to je 43 odstotkov; leta 1852. od 49 samo 17, to je 34 odstotkov in najslabši uspeh v teh letih; Levstikov letnik je za znamenje boljši, maturitetno spričevalo je dobilo 39 odstotkov; nato sledijo letniki 1854 do 1860², ki imajo že boljše uspehe: 40 odstotkov, 48, 75, 66, 74, 68 in 80 odstotkov. Najslabše uspehe kažeta torej letnika 1852 in 1853 s 34 odnosno 39 odstotki!

Če hočemo te uspehe ali neuspehe pravilno oceniti, si moramo ogledati organizacijo tedanje gimnazije, njene učne načrte in predpise o maturitetnem izpitu, misliti moramo na to, da se je v onih letih stara štirirazredna gimnazija z dvema humanitetnima in dvema filozofskima razredoma reorganizirala v nov osemrazredni tip.

¹ Program ljubljanske gimnazije, 1853, str. 24. — Grafenauer, Opazke k Levstikovemu življenjepis, ZMS XI, 269. opomba 2.

² Programi ljubljanske gimnazije za l. 1854 do 1860.